popüler
tarih
www.populertarih.com.tr Mayıs 2005 Sayı 57 4 YTL / 4.000.000 TL

DİVANYOLU
İmparatorluğun aynası

Sultan Baybars
Haçlılara karşı

1914'ten itibaren
göklerdeki ilk
Türk kadınları

İRAN DOSYASI

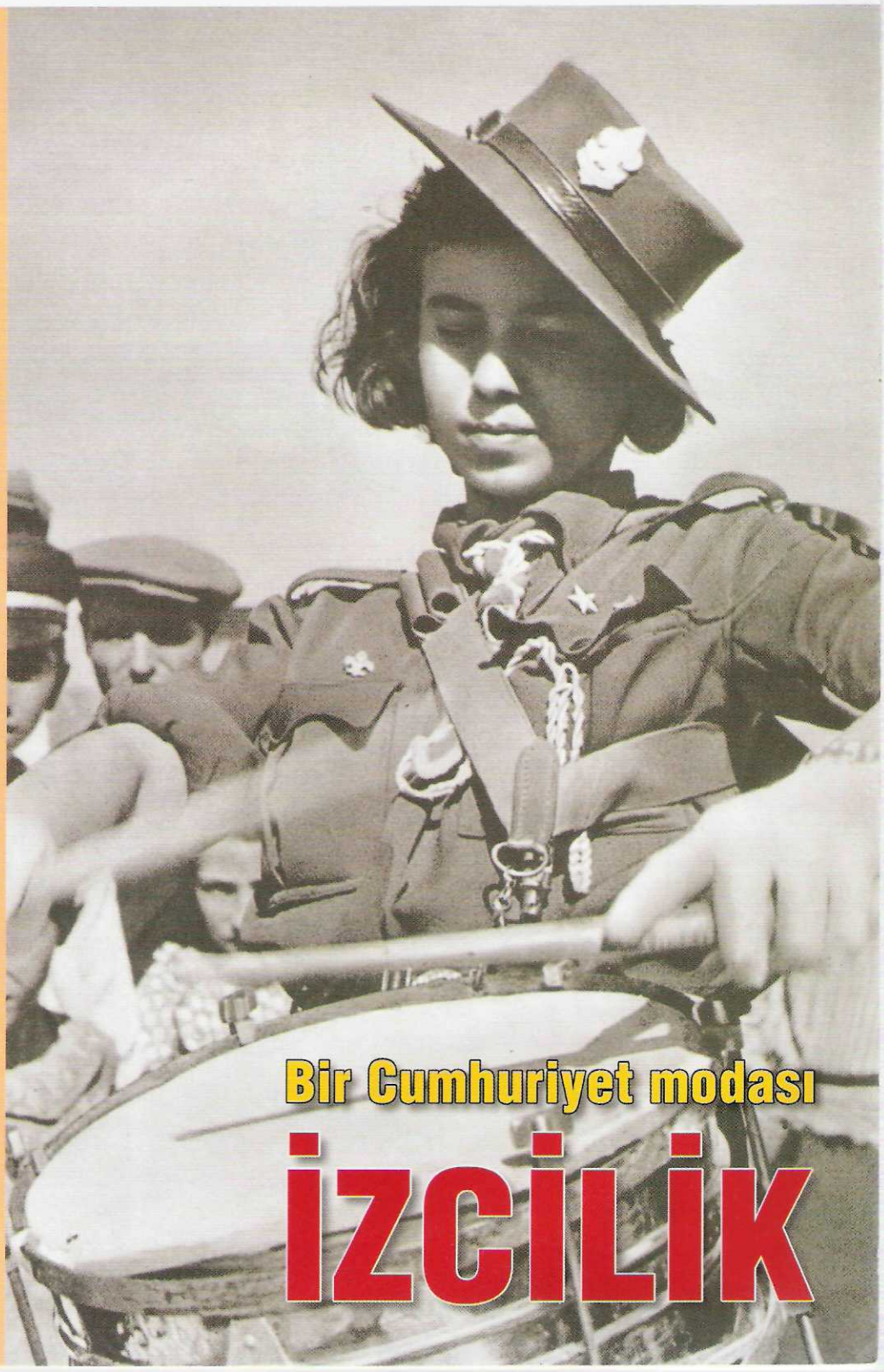

Şahlar döneminden
Humeyni sonrasına
'100 yıllık kavga'

Hitler'in kaçırdığı
fırsat: Dünkerk

Atatürk Orman
Çiftliği 80 yaşında

Bilime adanmış bir
yaşam: Marie Curie

Bir Cumhuriyet modası

İZCİLİK

25. Yıl
212323 05/05
ISSN 1302-6577
9 771302 657001

İçindekiler

Mayıs 2005

KAPAK

KAPAK FOTOĞRAFI: TRAMPET ÇALAN BİR KIZ İZCİ; YIL 1937

46 Bir Cumhuriyet modası: İzcilik nasıl yükseldi?

Genç Cumhuriyet rejiminin ilk genç kuşaklarına 'aidiyet' ve 'uluslaşma' duygusunu veren süreçte, izciliğin önemli bir rolü oldu.
Turgay Tuna

6 Editörden

8 Ayın Tarihi

12 Basında Bu Ay

14 On Soruda: Osmanlı'nın gayrimüslimleri
Erhan Afyoncu

20 Sultan Baybars ve Haçlılar
Ebru Altan

26 Divanyolu
Erkan Bora

34 Göklerdeki ilk Türk kadınları
Eser Tutel

40 Söyleşi: 'Türk Promethe'ler'
Meryem Fırat

54 Atatürk Orman Çiftliği 80 yaşında
Ertan Ünal

72 Hitler'in kaçırdığı fırsat: Dünkerk
M. Tanju Akad

80 Teknoloji: Beyaz eşyalarımız
Fatih Toptan

86 Bilim Tarihi: Marie Curie
Fatih Toptan

90 Kırk Ambar
Feza Kürkçüoğlu

94 Dergilerden
Lale Uçan

96 Kitap
Lütfü Tınç

98 Ajanda
Erkan Ildız

104 Bulmaca
Sedat Yaşayan

106 Ayın Fotoğrafı

DOSYA: İRAN

62 Şah rejiminden İslâm Cumhuriyeti'ne...

Muhafazakârlarla reformcular arasında 1906'da başlayan mücadele, bir meşrutiyet ile sonuçlandığında Batı, dönemin şahı Ahmed Mirza ve muhafızlarının fotoğraflarını yayımlayarak *(üstte)*, İran'dan "Dünyanın en genç ama en mutsuz monarşisi" diye söz ediyordu.

68 Osmanlı'nın İran ilişkileri

15 ilâ 18. Yüzyıl arasında, Osmanlı ile savaş, İran'ın baş uğraşıdır; Osmanlı da 'Şia' ile savaşın caiz olduğuna dair fetvalar çıkartır.
Orhan Koloğlu

popüler tarih

Yıl: 5 Sayı: 2005/57 Mayıs 2005

Kurucusu
NEZİH DEMİRKENT

İmtiyaz Sahibi
DİDEM DEMİRKENT

Genel Yönetmen
OSMAN S. AROLAT

Yazı İşleri Müdürü
LÜTFÜ TINÇ

Editör
DEVRİM ÇAKIR

Görsel Yönetmen
MURAT BEŞİKTAŞ

Reklam Sorumlusu
GÜLNUR GÜZEL

Danışma Kurulu
ERHAN AFYONCU • FAHRİ ARAL
ÜMİT BAYAZOĞLU • YÜCEL DEMİREL
IŞIN DEMİRKENT • EDHEM ELDEM
VAHDETTİN ENGİN • ALPAY KABACALI
HAYDAR KAZGAN • ÖMER KOÇ
ORHAN KOLOĞLU • MURAT KORALTÜRK
CÜNEYT KORYÜREK • İLBER ORTAYLI
SAMİ ÖNAL • NECDET SAKAOĞLU
METİN SÖZEN • ESER TUTEL

Bu sayıya fotoğraflarıyla katkıda bulunanlar
MİRHAN BİLİR, ERKAN ILDIZ

Abone ve Dağıtım Müdürü
HÜLYA KOÇ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
NİLAY ŞAHİNOĞLU DOYURAN

Yayın Türü
YAYGIN SÜRELİ
Her ayın başında yayınlanır

Ofset Hazırlık ve Baskı
DÜNYA YAYINCILIK A.Ş.
"GLOBUS" DÜNYA BASINEVİ
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar - İstanbul
Yazı İşleri: 0.212. 440 22 77 - 78
Santral Tel: 0.212. 440 24 24
Reklam: 0.212. 440 20 64
Abone: 0.212. 440 21 47 - 48 - 49
Fax: 0.212. 440 23 69
e-mail: populer.tarih@dunya.com
Ücretsiz danışma hattı
0.800 219 20 24 • 0.800 219 20 25

Dağıtım
DOĞAN DAĞITIM A.Ş.
DÜNYA SÜPER DAĞITIM A.Ş.

Neden Popüler Tarih manşetlerdeydi?

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

Geçen ayın, Nisan'ın kapak konusu ile Popüler Tarih, 30 Mart günü gazete sayfalarındaydı: Kimi gazetelerde birinci sayfada ve hattâ manşette, kimilerinde de, kendi değerlendirmelerine göre, iç sayfalardaydı. Ama birkaç istisna hariç, hiçbir ulusal gazete, Anadolu Ajansı'nın 29 Mart günü servise koyduğu 'Popüler Tarih haberini', yani yazarımız Orhan Koloğlu'nun çabalarıyla ilk kez gün ışığına çıkan bir Taşnak-Ermeni belgesini, görmezden gelmedi...

Evet, zamanlama uygundu; bütün basında, 1915 Ermeni Tehciri'ne ilişkin haberler, yorumlar çıkıyor, söyleşiler yapılıyor ve sonra da, köşe yazarlarımız, bütün bu yazılıp çizilenleri, oturup tartışıyorlardı... Ama bu 'doğru' zamanlamaya rağmen, Popüler Tarih'in kapak konusu, basında hiç yer almayabilirdi: 'Ermeni Sorunu' çerçevesinde Popüler Tarih, Ocak 2001'den Aralık 2003'e, üç yıl boyunca tam 7 kez 'Ermeni Sorunu' konularına ilişkin yazılara yer vermişti. Bunların bazıları, geniş dosyalardı ve kapaktan sunulmuşlardı... Ama sözünü ettiğim 7 çalışma, günlük basında pek yankı uyandırmadı... Oysa Nisan 2005 sayımızdaki 'belge' bir 'bomba' gibi patlayabildi...

> 'Ermeni Sorunu' konularında artık zaman, belgelerin zamanı. Yayımladığımız belge de, bu yüzden büyük ilgi gördü.

Evet; haberimiz, bir 'bomba' gibi patladı; çünkü bir 'belge' idi!..

Bu da 'Ermeni Sorunu' konularında, hem uluslararası hem ulusal planda, geldiğimiz noktanın 'ihtiyacını' ortaya koyuyordu: Belgelere geçmek zamanı gelmişti.

Evet; belgeler ortaya dökülmeli, hamaset ve yüksek tonlu tartışma seslerinin yerini, açılan arşivlerdeki belgelerin sayfa hışırtıları almalıydı... İşte Popüler Tarih'in yayımladığı belge de bu yüzden büyük ilgi görmüştü...

Tabii bu ilgide, burada kendilerine gönülden teşekkür etmemiz gereken Anadolu Ajansı'nın da payı, tayin edici oldu. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur ki, 'belgeleri açıklamak', 'arşivleri açmak' iyi güzel de, bunlar, tarihçilerin değil, 'siyasîlerin' işi; bir devlet politikası, bir 'siyaset' konusu... Yani son tahlilde, tarih, tarihçilere bırakılmıyor; yine her şeye, her ülkedeki ve her zamanki gibi, 'siyasî irade' karar veriyor.

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle. ■

www.populertarih.com.tr

Popüler Tarih bu aydan itibaren, okurları ve meraklılarıyla internet ortamında da buluşabilecek. Bundan böyle, www.populertarih.com.tr web adresinde, her ay güncelleştirilerek yayımlanan haber özetlerine ulaşabileceksiniz. Popüler Tarih'in web sitesinde, her ay ayrı bir konuyu ele alacağımız interaktif bir anketle de, okurlarımızın olaylara bakış açılarını ortaya koyacağız. İnternet sayfalarımız aracılığıyla, okurlarımız bizimle daha çabuk ve daha kolay bir iletişim kurabilecekler.

1 MAYIS

1889

II. Enternasyonal, 1 Mayıs'ın, bütün dünyada işçilerin birlik ve mücadele günü olmasını kararlaştırdı.

1931

'Empire State' binası, New York'ta açıldı.

2 MAYIS

1940

Tasvir-i Efkâr gazetesinin ilk sayısı çıktı.

1973

Lübnan ordusunun Filistinli mültecilere saldırmasıyla Lübnan'da iç savaş başladı

3 MAYIS

1935

Türkiye'nin ilk sivil havacılık kurumu 'Türk Kuşu' faaliyete geçti.

1979

Margaret Thatcher, İngiltere'nin ilk kadın başbakanı oldu.

4 MAYIS

1932

Gangster Al Capone tutuklandı.

1949

Hintli dans sanatçısı Ram Gopal, topluluğuyla birlikte İstanbul'a geldi.

5 MAYIS

1821

Napolyon Bonapart, sürgün edildiği St. Helene Adası'nda öldü.

1961

Alan Shepard, ABD'nin uzaya gönderdiği ilk insan oldu.

6 MAYIS

1889

Osmanlı devletinin de katıldığı Uluslararası Paris Fuarı başladı.

1927

İstanbul Radyosu, Galatasaray'daki Beyoğlu Pastanesi'nde düzenli ve programlı yayınlarına başladı.

1937

Almanya'nın en büyük hava taşıtı Hindenburg zeplini yanarak düştü.

4 Mayıs 1949: Dansçı Ram Gopal İstanbul'a geldi.

7 MAYIS

1867

Alfred Nobel, dinamitin patentini aldı.

1915

İngiliz transatlantiği Lusitania, bir Alman denizaltısı tarafından batırıldı, bin 200 kişi öldü.

8 MAYIS

1886

Coca Cola, ABD'de kimyacı John Styth Pemberton tarafından imal edildi.

1984

Sovyetler Birliği, Los Angeles Olimpiyatları'nı boykot edeceğini açıkladı.

9 MAYIS

1955

Batı Almanya, NATO'ya katıldı.

1988

Türkiye'nin ilk Basın Müzesi, Nezih Demirkent'in çabalarıyla İstanbul'da açıldı.

10 MAYIS

1876

Osmanlı devletinde sansür uy-

'555K' PAROLASIYLA PROTESTO GÖSTERİSİ

Ankara'da öğrenciler, 5 Mayıs 1960'ta, akşam saat 5'te, Kızılay Meydanı'nda büyük bir protesto gösterisi yaptılar. Her türlü toplantı Demokrat Parti tarafından yasaklandığından, bu gösteri öğrenciler arasında '555K' parolasıyla örgütlendi. Saat tam 5'te ara sokaklardan çıkan gençler, sloganlarla meydanları doldurdular. O sırada Kızılay'dan geçmekte olan Başbakan Adnan Menderes, arabasından inerek göstericilerle konuşmak istediyse de, itilip kakılarak yuhalanınca meydanı terk etmek zorunda kaldı.

16 Mayıs 1717: Voltaire, Bastille Hapishanesi'ne gönderildi.

14 Mayıs 1950: 27 yıllık CHP iktidarı son buldu; Bayar ve Menderes yönetimindeki DP iktidarda...

16 Mayıs 1888: Mucit Emile Berliner, gramofonu tanıttı.

gulamasına ilişkin ilk 'Kararnamei Âli' çıkarıldı.

1930

CHF (CHP) 3. Büyük Kongresi'nde, 'Altı Ok'un simgelediği ilkeler kabul edildi.

1940

Winston Churchill, Chamberlain'ın istifası üzerine İngiltere Başbakanı oldu.

11 MAYIS

1961

Yassıada'da "Anayasa'yı ihlâl" davaları başladı.

1985

Birmingham City ile Leeds United arasında Birmingham'da oynanan futbol maçı sırasında yangın çıktı; 40 kişi öldü, 150 kişi yaralandı.

12 MAYIS

1881

Tunus, Fransızlar tarafından işgal edildi.

1979

TÜSİAD gazetelere "Gerçekçi Çıkış Yolu" başlıklı, Ecevit hükümetini eleştiren tam sayfa ilan verdi.

13MAYIS

1958

Cezayir'de Fransız milliyetçiler ayaklandı.

1994

Eski İSKİ Genel Müdürü Ergun Göknel, 'Klor yolsuzluğu' davasında 8 yıl 4 ay hapse mahkûm oldu.

14 MAYIS

1950

27 yıllık CHP iktidarı son buldu. Demokrat Parti, oyların yüzde 53'ü ile tek başına iktidara geldi. Türkiye'de tek parti dönemi sona erdi.

1968

Üniversite öğrencileri "NATO'ya Hayır" haftası başlattılar; 106 öğrenci gözaltına alındı.

15 MAYIS

1718

Londralı avukat James Puckle (Pakl) makineli tüfeği keşfetti

1873

Darüşşafaka Lisesi kuruldu.

1929

ABD'de ilk Oscar ödülleri dağıtıldı. Amerikan yapımı sessiz film 'Wings' (Kanatlar) en iyi film seçildi.

16 MAYIS

1717

Voltaire, din ve krallık karşıtı yazılarından ötürü Bastille Hapishanesi'ne gönderildi.

1888

Gramofonun mucidi Emile Berliner, Philadelphia'da geliştirdiği bu aletin tanıtımını yaptı.

17 MAYIS

1904

İlk Olimpiyat oyunları St. Lo-

AĞCA, PAPA'YI VURDU

Papa II. Johannes Paulus, 13 Mayıs 1981'de, Vatikan'ın San Pietro Meydanı'nda, Mehmet Ali Ağca tarafından tabancayla vurularak ağır yaralandı. İstanbul Maltepe'deki askerî cezaevinden kaçtıktan sonra, 26 Kasım 1979'da Milliyet gazetesine gönderdiği mektupta, Papa'yı vuracağını bildiren Ağca'nın Almanya'dan İtalya'ya sahte pasaportla geçtiği anlaşıldı. Polise çelişkili ifadeler veren Ağca, daha sonra yargılanarak müebbet hapse mahkûm oldu.

18 Mayıs 1804: Napolyon Bonapart, Fransa imparatoru...

21 Mayıs 1927: New York'tan Paris'e uçan Charles Lindbergh, Atlas Okyanusu'nu geçti.

19 Mayıs 1906: Simplon Tüneli, törenle hizmete açıldı.

uis'de başladı.

1987

İstanbul'da 80'li yılların ilk kitlesel kadın hareketi olarak 'Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü' yapıldı.

18 MAYIS

1804

Napolyon Bonapart Fransa İmparatoru ilan edildi.

1926

Uluslararası Silahsızlanma Konferansı Cenevre'de başladı.

1943

Hitler, Alaric Operasyonu'nu başlatarak İtalya'nın Alman ordularınca istilası emrini verdi.

19 MAYIS

1906

İsviçre'yi İtalya'ya bağlayan 12 mil uzunluğundaki Simplon Tüneli, törenle hizmete açıldı.

1935

İngiliz casus T. E. Lawrence (Arabistanlı Lawrence) motosiklet kazasında öldü.

20 MAYIS

1928

Mustafa Kemal'i Ankara'da ziyaret eden ilk devlet başkanı Afgan Kralı Emanullah Han ve eşi Süreyya, Ankara'ya geldiler.

'AYDINLAR DİLEKÇESİ'

Yazar, öğretim üyesi ve sanatçılardan oluşan bin 256 aydının imzaladığı "Türkiye'de demokratik düzene ilişkin gözlem ve istekler" başlıklı 'Aydınlar Dilekçesi', 15 Mayıs 1984'te, Cumhurbaşkanlığı'na sunuldu. Dilekçe, 12 Eylül'den sonraki ilk toplu eylem olması bakımından, kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Ancak, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, 21 Mayıs'ta dilekçeye yönelik soruşturma başlattı; 56 kişinin yargılandığı dava, 7 Şubat 1986'da sona erdi ve tüm sanıklar beraat etti.

1971

Kısa adı TÜSİAD olan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği kuruldu.

21 MAYIS

1927

New York'tan Paris'e uçan Charles Lindbergh, Atlas Okyanusu'nu geçen ilk pilot oldu.

1991

Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi öldürüldü.

22 MAYIS

1955

Aziziye Tabyası kahramanı Nene Hatun, 97 yaşında Erzurum'da öldü.

1972

Richard Nixon, Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden ilk ABD Başkanı oldu.

23 MAYIS

1934

ABD'nin ünlü kanun kaçakları Bonnie ve Clayde öldürüldü.

1949

İkiye bölünen Almanya'nın batı tarafında 'federal cumhuriyet' ilan edildi.

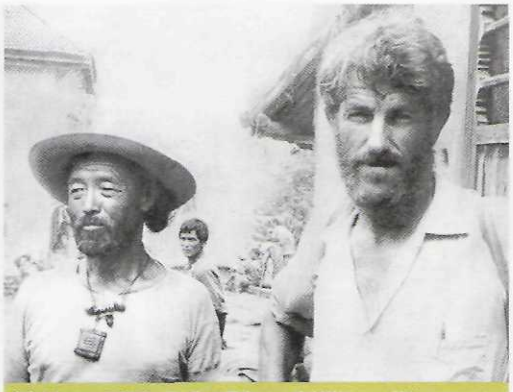
24 MAYIS

1844

Amerikalı mucit Samuel F.B. Morse, ABD Kongre binasından Baltimore'da bir tren is-

24 Mayıs 1943: Doktor Mengele Auschwitz'de.

29 Mayıs 1953: Dağcı Edmund Hillary, dünyanın en yüksek noktasına ulaşan ilk insan oldu.

26 Mayıs 1894: II. Nikola taç giydi.

tasyonuna Morse alfabesiyle ilk mesajı gönderdi.

1943

Auschwitz toplama kampında 'Ölüm Meleği' adıyla anılan doktor Josef Mengele göreve başladı.

25 MAYIS

1963

Birinci Boğaziçi Müzik Festivali, İstanbul Robert Kolej'de başladı.

1989

SSCB'de Gorbaçov devlet başkanı seçildi.

26 MAYIS

1894

Rusya'nın son Çarı II. Nikola taç giydi.

1982

Yılmaz Güney'in 'Yol' filmi Cannes Film Festivali'nde büyük ödülü Costa Gavras'ın 'Missing' filmiyle paylaştı.

27 MAYIS

1961

1961 Anayasası, Kurucu Meclis'te oylamaya katılan 262 üyeden 260'ının oyuyla kabul edildi.

1985

Mayıs 1981'de gerçekleşen Papa suikastı davasında yargılanan Mehmet Ali Ağca, "Ben Hazreti İsa'yım; Allahın oğluyum" dedi.

28 MAYIS

1902

Bilim adamı Thomas Edison pili buldu.

1987

Batı Alman pilot Mathias Rust küçük uçağıyla Sovyet hava koridorunu delerek Kızıl Meydan'a indi.

29 MAYIS

1453

İstanbul, Osmanlı devleti tarafından fethedildi.

1913

Ulviye Mevlan yönetiminde 'Kadınlar Dünyası' dergisi yayımlanmaya başlandı.

1953

Yeni Zelandalı dağcı Edmund Hillary, dünyanın en yüksek noktasına ulaşan ilk insan oldu.

30 MAYIS

1431

Fransa'da Jeanne d'Arc, büyücülük suçu ile yargılandı ve yakıldı.

1740

Osmanlı devleti, Fransa ile bir imtiyaz (kapitülasyon) antlaşması yaptı.

31 MAYIS

1933

İstanbul'da Darülfünun'un kaldırımasına ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca yeni bir üniversite kurulmasına karar verildi.

1962

Nazi savaş suçlusu Adolf Eichmann İsrail'de asıldı.

SAVAŞ BİTTİ, ALMANYA TESLİM OLDU

Almanya, 7 Mayıs 1945 günü, Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Eisenhower'ın karargâhını kurduğu küçük bir okulda, kayıtsız şartsız teslim belgesini imzaladı. Antlaşmayı Almanya adına imzalayan General Jodl, "Bu imzayla Almanya halkı ve silahlı kuvvetleri, sonuçları daha iyi veya daha kötü de olsa, kendisini galiplerin eline teslim etmiştir" dedi. Anlaşmayı Müttefikler adına Bedell Smith imzaladı.

100 YIL ÖNCE

SALGIN HASTALIKLAR

Son dönemlerde salgın hastalıkların sayısında artış görülmesi üzerine, Şehremaneti celilesinde Şehremini Devletlü Rıdvan Paşa hazretlerinin başkanlığı altında, geçen Çarşamba günü Umumi Hıfzıssıhha komisyonu toplanmıştır. Bu toplantıda Hıfzıssıhha komisyonunca salgın hastalıklar hakkında alınacak tedbirler görüşülmüş ve bir nizamnâmenin tanzimiyle iştigal edilmiştir.
(İkdam, 16 Mayıs 1905)

DÜNYANIN EN BÜYÜK TİYATROSU

Dünyanın en büyük tiyatrosu, Arjantin hükümetinin hükümet merkezi olan Buenos Aires'te Kolombo namıyla inşa edilmiştir. Son derece azametli ve büyük olan tiyatroda yedi kat loca bulunmaktadır. Sahnesi Paris'teki opera sahnesinden geniştir. Tiyatro binasının dekorasyonları, Parisli Jampon tarafından yapılmaktadır.
(İkdam, 25 Mayıs 1905)

ZİRAAT KONGRESİ

Roma'da toplanacak olan ziraat kongresinde hazır bulunmak üzere tayin edilen Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından Saadetlu Cemil Beyefendi ile Bursa Ziraat Mektebi muallimlerinden İzzetlü Hüseyin Efendi İtalya'ya gitmişlerdir. Cemil Beyefendi ve Hüseyin Efendi, kongrede gerekli tetkikleri yaptıktan sonra dönüşlerinde ziraatımızın gelişmesi için hizmette bulunacaklardır.
(İkdam, 13 Mayıs 1905)

75 YIL ÖNCE

İLK KADIN HÂKİM

İlk kadın hâkim Beyhan Hanım, Birinci Ticaret Mahkemesi'ndeki vazifesine başlamıştır. Beyhan Hanım, bir müddet önce hâkimlik için vekalete müracaat etmişti. Bu müracaat kabul edilince, Birinci Ticaret Mahkemesi azalığına başladı. Beyhan Hanım, dün bir çok davaların bakılmasında aza olarak hazır bulunmuş ve erkek meslektaşları gibi bu girift ticaret davalarını büyük bir dikkat ve alaka ile tetkik etmiştir.
(Cumhuriyet, 4 Mayıs 1930)

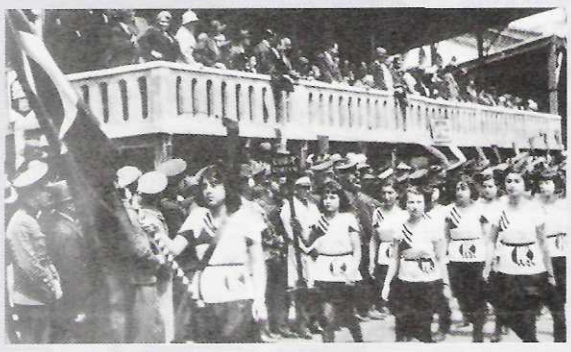
HİNDİSTAN'DA UMUMİ MATEM

İngilizler Hintli mücahit Gandhi'yi gece yarısı karargâhında tevkif etmişlerdir. Kaza hakimi ile polis müdürü ve 20 silahlı polis bir elektrik meşalesi ışığı altında Gandhi'nin derin bir uykuya dalmış olduğu yatağına doğru ilerlemişler ve apar topar tutuklamışlardır. Gandhi, kamyona binmeden evvel taraftarlarından birine Hint genel valisine hitaben yazmış olduğu bir mektubu vermiştir ve gönüllülerden birisinden Hint marşını söylemesini istemiştir.
(Cumhuriyet, 6 Mayıs 1930)

JİMNASTİK ŞENLİKLERİ

Mektepler jimnastik şenlikleri, dün Taksim Stadyumu'nda yapıldı. Bu seneki bayram hepsinden kalabalıktı. Bütün tribünler tıklım tıklım doluydu. İdman gösterisi yapacak mekteplerden maada mübalağasız 8 bin kişi vardı. Önce kızlar, siyah ve lacivert jimnastik elbiseleri ile beden hareketleri yaptılar. İstanbul'daki erkek muallim mektebi, lise ve orta mekteplerden seçilen gençler de muhtelif bedenî hareketler yaptılar.
(Cumhuriyet, 24 Mayıs 1930)

50 YIL ÖNCE

'Varşova Paktı' İmzalandı

Doğu Bloku ülkelerini yeni bir askerî ittifak altında toplayan Varşova Paktı, Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın diğer komünist ülkeleri tarafından Polonya'nın başkenti Varşova'da imzalandı. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Doğu Almanya'yı kapsayan Varşova Paktı'nın genel karargâhı, Moskova olacak.

(14 Mayıs 1955)

Yugoslavya'da Türk Dostluğu

4 Mayıs'ta çıktığı Yugoslavya gezisinden dönen Başbakan Adnan Menderes, Yeşilköy Havaalanı'nda yaptığı basın toplantısında, "Yugoslavya'da Türk dostluğu millî bir siyaset haline geldi" dedi; Yugoslavya'da bulundukları sırada halktan büyük sevgi gördüklerini belirtti (Menderes, Mareşal Tito ve diğer davetlilerle bir yemekte).

(9 Mayıs 1955)

Türkiye'ye Nükleer Reaktör

Türkiye ile ABD arasında, atomun barışçıl araştırmalarda ortaklaşa kullanılması amacıyla bir antlaşma imzalandı. ABD Başkanı Eisenhower, imza töreninde yaptığı konuşmada, "Bu tören tarihî bir gün olarak anılacaktır" dedi. Antlaşmada, Türkiye'ye uranyum ihracı, Türkiye'de bir atom enerji reaktörü kurulması ve bu reaktörün çalıştırılmasına yarayacak gerekli bilgilerin temini öngörülüyor.

(3 Mayıs 1955)

Mesai Saatlerinde Ziyaretçi Yasağı

Devlet dairelerinde, mesai saatlerinde ziyaretçi kabulü yasaklandı. Bir kısım devlet dairelerinde, personelin mesai saatlerinde iş için veya diğer nedenlerle ziyaretçiler tarafından meşgul edildiğine ve bazen 10-15 kişinin aynı odada toplandığına dikkat çekildi.

(13 Mayıs 1955)

25 YIL ÖNCE

Moskova Olimpiyatları

Moskova Olimpiyat Oyunları'na Türkiye de katılmıyor. Sovyetler'in Afganistan'ı işgalini protesto amacıyla Moskova Olimpiyatları'nı boykot eden ABD'nin çağrısına uyan Bakanlar Kurulu, Türkiye'nin de olimpiyatlara katılmaması yönünde karar aldı. Konuyla ilgili olarak CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, "Spora siyaset karıştırılmamalı" dedi.

(22 Mayıs 1980)

Gün Sazak Öldürüldü

MHP Genel Başkan Yardımcısı, eski Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak, saat 21.00 sıralarında, piknik dönüşünde arabasının bagajını boşaltırken, evinin yanındaki inşaatta saklanan 2 teröristin saldırısına uğradı. Başından ve karnından aldığı 4 kurşunla ağır yaralanan Sazak, hastaneye kaldırılırken yolda öldü.

(27 Mayıs 1980)

Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Brüksel'deki NATO toplantısından dönen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, cumhurbaşkanlığı seçimi için zamanın gelip geçtiğini söyledi ve bu amaçla sağdaki ve soldaki partilerin bir araya gelmesini istedi.

(14 Mayıs 1980)

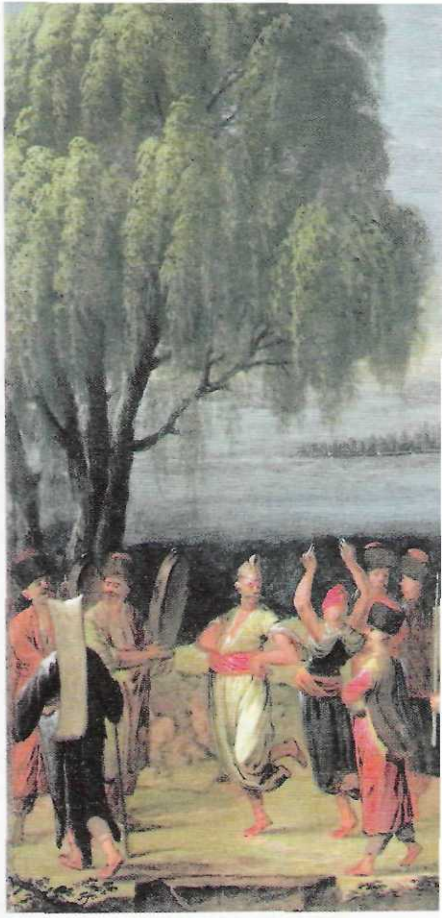
Mareşal Tito Öldü

Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito, 88 yaşında öldü. 1936'dan beri Yugoslavya Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olan Tito, 1953'te Cumhurbaşkanı, 1974'te de ömür boyu Cumhurbaşkanı seçilmişti.

(4 Mayıs 1980)

Osmanlı'nın gayrimüslimleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslimler, her zaman ilgi çekici bir konu olmuştur. Biz de bu sayımızda, Tanzimat öncesinde, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlerin konumunu ele aldık.

ERHAN AFYONCU

1. Gayrimüslim sözcüğünün anlamı nedir?
2. Gayrimüslim topluluklar hangileriydi?
3. Osmanlı, gayrimüslimlere nasıl davrandı?
4. Yavuz'un Rumlara karşı girişimi neydi?
5. Gayrimüslimler hangi görevlere getiriliyordu?
6. Gayrimüslimlere kıyafet yasakları nasıl başladı?
7. Gayrimüslimler hangi kısıtlamalara tâbi idiler?
8. Gayrimüslimlerde Müslüman olma oranı neydi?
9. Osmanlı'nın 'Millet' sistemi nedir?
10. Osmanlı'da hoşgörü var mıydı?

Lale Devri'nin doğrudan görgü tanığı ressam Vanmour'un yağlıboya bir tablosunda, Ermeni düğünü (sağda, en üstte). **C. Biseo'nun çizgileriyle bir Ermeni kadını** (sağ üstte).

1 Gayrimüslim sözcüğünün anlamı nedir?

İslâmiyette, Kuranı Kerim'in getirdiği mesajı kabul edenler 'müslim', İslâm dinini kabul etmeyenler de 'gayrimüslim' olarak adlandırılır. Bunun ötesinde, İslâmiyet'te insanlar arasında ırk, renk, dil ve ülke esasına dayanan bir ayrım yoktur.

Klasik İslâm Hukuk doktrininde, gayrimüslimler 'ehl-i kitap sahibi' olanlar, yani semavî kitap sahibi olanlar; semavî kitap sahibi olup, olmadıklarında şüphe bulunanlar ve diğer inanç sahipleri olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Müslüman hukukçular, Hıristiyan ve Yahudileri ehl-i kitap saymışlardır. Ateşe tapan Mecusilerin durumu ise, tartışmalıdır.

İslâmiyet'in doğuşundan itibaren, Müslümanlarla gayrimüslimlerin milletlerarası ilişkileriyle, Müslümanlarla birlikte yaşayanların hukukî statüleri belirlenmiştir.

Hazreti Ömer devrinde, gayrimüslimlerin Müslümanlarla aynı elbiseleri giymemeleri, evlerinin Müslüman evlerinden yüksek olmaması gibi sınırlamalar getirilmiştir.

2 Gayrimüslim topluluklar hangileriydi?

Osmanlı Beyliği, Hıristiyanların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde kurulup büyümüş bir devletti. Bu yüzden, beyliğin ilk dönemlerinden itibaren, gayrimüslimlerle ilişki içinde olundu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda en büyük gayrimüslim topluluk, Ortodoks Rumlar ve diğer Ortodoks gruplardı. Gregoryen Ermeniler, Museviler ve Katolikler diğer gayrimüslim toplulukları meydana getiriyorlardı.

3 Osmanlı, gayrimüslimlere nasıl davrandı?

Osmanlılar, kendi idareleri altına giren Hıristiyan ve Yahudilerin, özel vergileri ödemeleri şartıyla, inançlarına karışmadılar. Kendi dinî liderlerini seçmelerine, kutsal ziyaretgâhlarını ziyaret etmelerine, ibadetlerini sürdürmelerine müsaade ettiler.

Genellikle, bir bölge fethedildiğinde, o şehrin en büyük kilisesi camiye çevrilirken, diğer ibadet yerlerine dokunulmuyor; fakat yeni kilise inşasına da izin verilmiyordu.

Ancak bu durum mutlak bir yasak değildi; Balkanlar'da birçok yeni kilise inşa edilmişti. Fetihten sonra inşa edilen kiliseler yıktırılırdı. Kiliselerin, camilerden daha yüksek yerlerde bulunmasına ve kiliselerin daha yüksek olmasına da izin verilmezdi. Kiliselerin tamirlerine de çok zor izin verilirdi.

II. Mahmud döneminde, imparatorluğun gücünü iyice yitirmesinden sonra, gayrimüslimlerin devletle bütünleşmesini sağlamak için, kiliselerini tamir etmelerine izin verildi. Tanzimat ve Islahat fermanlarından sonra, gayrimüslimler kilise inşası ve tamirinde tam bir hürriyete kavuştular.

Osmanlı yönetimi altındaki gayrimüslimler, Müslümanlardan farklı olarak, 'cizye' adı altında bir vergi verirlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, başka dinlerden olan kişilere baskı yapan ve ibadet yerlerine zarar veren Müslümanlar cezalandırılırdı. 18. Yüzyıl'ın ikinci yarısında, Kırım'da Hazreti İsa'nın tasvirini yırtan birkaç Nogay, Kırım Hanı Kırım Giray tarafından kilisenin önünde yüzer sopa vurdurularak cezalandırılmıştı.

Batı kaynaklı bir gravürde, Ermeni tüccar (sol altta). **II. Mahmud'un Batı kaynaklı bir portresinden detay** (altta). **Bir Rum kadın** (en altta).

Yavuz Sultan Selim'in Topkapı Sarayı'nda, padişah portreleri bölümünde yer alan Batı kaynaklı bir tablosu (sağda). Vanmour'un bir Rum düğününü canlandıran tablosu (en sağda). Kırmızı serpuşlu Yahudi erkekleri (altta). Yaşlı bir dul Rum kadını ile evli bir Rum kadını (sağda).

4 Yavuz'un Rumlara karşı girişimi neydi?

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra, şehirde bulunan gayrimüslimlere istedikleri gibi ibadetlerini yapma hakkını vermişti. Yavuz Sultan Selim, bütün Hıristiyanların ya Müslüman olmasını ya da İstanbul'u terk etmelerini emretti.

Gayrimüslimlerin ileri gelenleri, Fatih'in kendilerine inançlarını rahatça yaşamaları konusunda bir ferman verdiğini söylediler. Fakat ferman kaybolmuştu. Bunun üzerine, İstanbul'un fethini gören yaşlı birkaç yeniçeri bulundu ve onların Fatih'in gayrimüslimlerin kendi dinlerinde yaşamalarına müsaade ettiğini belirtmeleri üzerine, Yavuz Sultan Selim de emrini geri aldı.

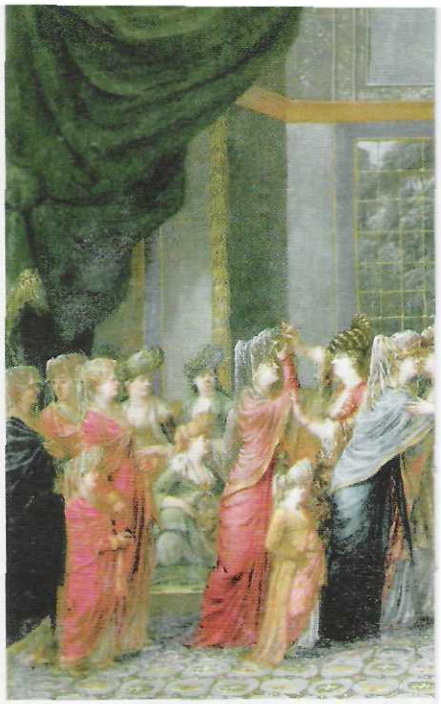
5 Gayrimüslimler nasıl görevlere getiriliyordu?

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde, orduda görev yapan birçok Hıristiyan asker vardı. Ancak gayrimüslimlerin devletin üst makamlarına gelmek için Müslüman olmaları gerekiyordu.

16. Yüzyıl'da, ordudaki gayrimüslim askerler, 'voynuk', 'martolos' gibi geri hizmet kıtaları dışında, ortadan kalktı. Fakat gayrimüslimler devlet kademelerinde hekim, mimar gibi görevlerde bulunmaya devam ettiler.

6 Gayrimüslimlere kıyafet yasakları nasıl başladı?

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, gayrimüslimlerin kılık kıyafetlerine karışılmazdı. Nitekim, 15. Yüzyıl'ın ortalarında, Türkiye'ye yerleşmiş olan Yahudi İsak Zarfati, "Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz. Hıristiyan egemenliğinde, çocuklarınızı mosmor veya kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan, asla 'mavi' ve 'kırmızı' renkli elbiseler giydiremezsiniz..." diyerek Avrupa'daki Yahudileri Osmanlı topraklarına çağırıyordu.

Ancak 15. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı yönetimi tarafından da, Müslüman olmayanların giyim kuşam tarzlarına belirli yasaklar getirilmeye başlandı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 15. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar istedikleri gibi giyinebilen gayrimüslimler, devletin baskısıyla, Fatih döneminden itibaren, yavaş yavaş da olsa, giyim kuşam konusundaki özgürlüklerini kaybettiler.

II. Selim döneminde, ekonomik sıkıntılardan dolayı giyim konusunda gayrimüslimler üzerindeki baskı arttı. 1 Ağustos 1568'de yayınlanan bir fermanda, hiçbir Hıristiyan ve Yahudi'nin, 'çok kaliteli elbiseler' giymemesi emredildi.

Yeniçeri ağası (solda). Bir II. Selim minyatürü (sol altta). Metin And'ın "16. Yüzyıl'da İstanbul" adlı yapıtından Bremen kaynaklı bir desende, iki Yahudi hekim (altta). III. Murad'ın Batı kaynaklı bir portresi (en altta).

15 Ağustos 1568'de yayınlanan fermanda da, gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi giyinmeleri yüzünden, kumaş ve ayakkabı fiyatlarının arttığı, bu yüzden de Hıristiyan ve Yahudilerin daha kalitesiz ürünler kullanmaları gerektiği yolunda bir emir vardı.

16. Yüzyıl'ın sonlarında, Kanunî'nin torunu III. Murad döneminde, giyim konusunda gayrimüslimler üzerindeki devlet baskısı iyice arttı.

Gayrimüslimler, devletin emriyle, kendi kimliklerini ortaya koyacak biçimde giyinmeye başladılar. 4 Eylül 1577 tarihli ferman ile de, Müslüman olmayanların ipek elbise giymesi, hatta elbiselerine

ipek işlemeler yaptırmaları yasaklandı.

Gayrimüslimler, Müslümanlar gibi sarıkla dolaşırlardı. Yahudiler sarı renkli sarık, Ermeniler alaca renkli tülbent, diğer Hıristiyanlar mavi renkli sarık takarlardı. Osmanlı İmparatorluğu'na gelen

Frenkler (Latin Katolikler), yani Avrupalı Hıristiyanlar da siyah renkli şapka kullanırlardı.

Ancak 1592'de, III. Murad'ın hocası Vakûrzâde, gayrimüslimlerin kıyafetlerinin "Allah'ın emrettiği ölçülere uymadığını" ileri sürerek, yeni bir düzenleme yaptı.

Vakûrzâde, Sultan III. Murad'a "Kâfirlerin renk renk sarık giymelerinin tülbendin değerini artırdığını ve Müslümanları zarara soktuğunu" söyleyerek, durumun düzeltilmesi için, padişahtan izin aldı: Kıyafetlerin bu yeniden dü-

Rum Ortodoks kilisesinde bir dinî ayine katılanlar (solda).

Vanmour ekolü bir desende İstanbullu Yahudi kadın (üstte). Farklı giysileriyle, iki ayrı grup Ortodoks Rum papazı (sağ üstte ve altta). Beyoğlu semtinden bir Rum kadını (sağda).

zenlenmesindeki ilk işi de, Yahudi ve Hıristiyanların sarık giymelerini yasaklamak oldu. Gayrimüslimler devletin emirleri doğrultusunda sarıklarını çıkartarak, Avrupalı Hıristiyanlar gibi renk renk şapka giymeye başladılar.

III. Murad döneminde gayrimüslimlere uygulanan kıyafet yasaklarının denetimi de sıkılaştırıldı. Daha önceki padişahlar döneminde gayrimüslimlerin giyim kuşamlarını muhtesip kontrol ederken, III. Murad döneminden itibaren, kıyafet kontrolünü yeniçeri ağası yaptı.

7 Gayrimüslimler hangi kısıtlamalara tâbi idiler?

III. Murad döneminden itibaren, Müslümanların ayrı, Hıristiyanların ayrı, Yahudilerin ayrı kıyafetleri olmuştu... Bunun haricinde, Müslümanlar ve gayrimüslimler, oturdukları evin tarzından bindikleri hayvanın cinsine kadar, kesin ayrımlara tâbi idiler.

Gayrimüslimlerin, cami ve türbelerin etrafında oturmaları yasaktı. Yine kiliselerde çan çalınması, paskalya gibi dinî günlerde silah ve havaî fişek atılması yasaktı. 1856'dan sonra bu kısıtlamaların çoğu ortadan kalktı.

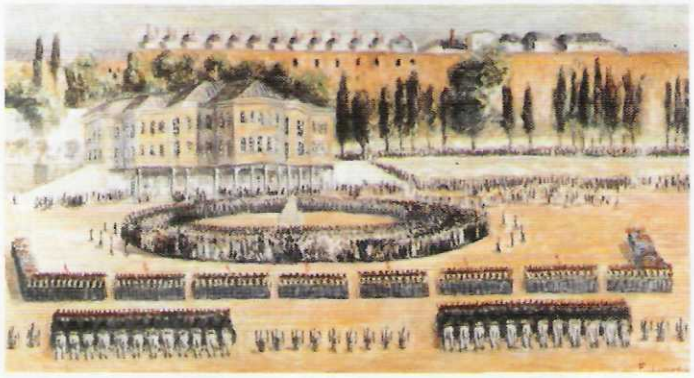

Feyhaman Duran'ın 'Tanzimat Fermanı Okunuyor' adlı tablosu (sağ sayfada, en üstte). Fener Rum Ortodoks patriği (sağ sayfada, ortada). Edirneli bir Yahudi kadın (sağ sayfada, altta). Vanmour ekolü bir desende, ihtiyar bir Yahudi (sağ sayfada, en sağda).

8 Gayrimüslimlerde Müslüman olma oranı neydi?

Osmanlılar, yönetimleri altında bulunan gayrimüslimleri Müslümanlaştırma siyaseti takip etmemişlerdir. Bu durum, kimsenin zorla din değiştirmeye zorlanamayacağı yolundaki klasik İslâm anlayışına dayanır.

Bu yüzden İmparatorluk döneminde, Boşnak ve Arnavutlar dışında, büyük oranda Müslümanlaşan topluluk yoktur.

9 Osmanlı'nın 'Millet' sistemi nedir?

Osmanlı'da 'millet sistemi' sık sık kullanılan bir kavramdır. Ancak bu sistem izah edilirken, İmparatorluk tarihinin gelişimi içinde ele alınmalıdır.

Dinî cemaatlerle ilgili olarak, 18. Yüzyıl'dan itibaren 'millet' tabiri kullanılmaya başlandı. Bu dönemde, Avrupalıların, Osmanlı gayrimüslim toplulukları üzerindeki misyonerlik faaliyetleri artmıştı. Osmanlı yönetimi 'millet' olarak adlandırdığı dinî cemaatlerin liderlerinin yetkilerini artırarak misyonerlik faaliyetlerini azaltmaya çalıştı.

'Millet sistemi' bugün bilinen anlamını, 18. Yüzyıl'dan itibaren ve özellikle de 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra kazandı.

Bu kavram, her milletin kendi örgütlenmesi içinde, kendi inanç ve gelenekleri etrafında bir topluluk olarak örgütlenmesini ifade eder. Ancak millet sistemi, etnik ve dil aidiyetine değil, din ve mezhep aidiyetine dayanır. Örneğin Ermeniler, tek bir 'millet' olarak varlıklarını sürdürmezlerdi; Gregoryen, Katolik veya Protestan olmalarına göre, üç farklı gruba ayrılırlardı.

10 Osmanlı'da hoşgörü var mıydı?

İmparatorluk'ta, Müslüman olmayanlar din değiştirmeye zorlanmadan, devletin belirlediği yasalar çerçevesinde, ibadetlerini yerine getirip, yaşama hakkına sahip iken, aynı durum Avrupa'da yoktu.

İspanya'da 1492'de Gırnata'nın düşüşünden sonra bir müddet Müslümanlara karışılmamış; ancak daha sonraları, zorla Hıristiyanlaştırma faaliyeti başlamıştı.

Hıristiyan olmayı kabul etmeyenler ya öldürülmüş ya da Osmanlı gemileri tarafından İspanya'dan alınarak Afrika'ya götürülmüşlerdi. Avrupa'da başka dinlere karşı hoşgörüsüzlük yalnız Müslümanlar için değil, Yahudiler ve diğer Hıristiyan mezhepleri için de mevcuttu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslimlere davranışı çağına göre çok ileri ve kendi döneminde mevcut olmayan bir adımdır. Ancak Osmanlı yönetiminin, gayrimüslimlere karşı davranışı devamlı olarak söylenildiği gibi, 'hoşgörülü' değildir.

O dönemde mevcut anlayışa göre, bir Müslüman, Kuranı Kerim'in emirlerine inanmayan birini hoş göremezdi! Hoşgörü, son din olarak iman ettiği inancına aykırıydı.

Osmanlıların gayrimüslimlere karşı davranışı, ananevi İslâm anlayışı çerçevesinde bir hoşgörü, bir 'müsamaha' idi. Ayrıca gayrimüslimlerin istedikleri gibi yaşadıkları ve ibadetlerini sürdürdükleri iddiaları da yanlıştır. Gayrimüslimler devletin koyduğu kanunlar çerçevesinde yaşantılarını sürdürmüşler ve Müslümanlara göre 'ikinci sınıf' tebaa olarak görülmüşlerdir. Gayrimüslimler, Tanzimat ve Islahat fermanlarından sonra Müslümanlarla eşit seviyeye gelmişlerdir. ■

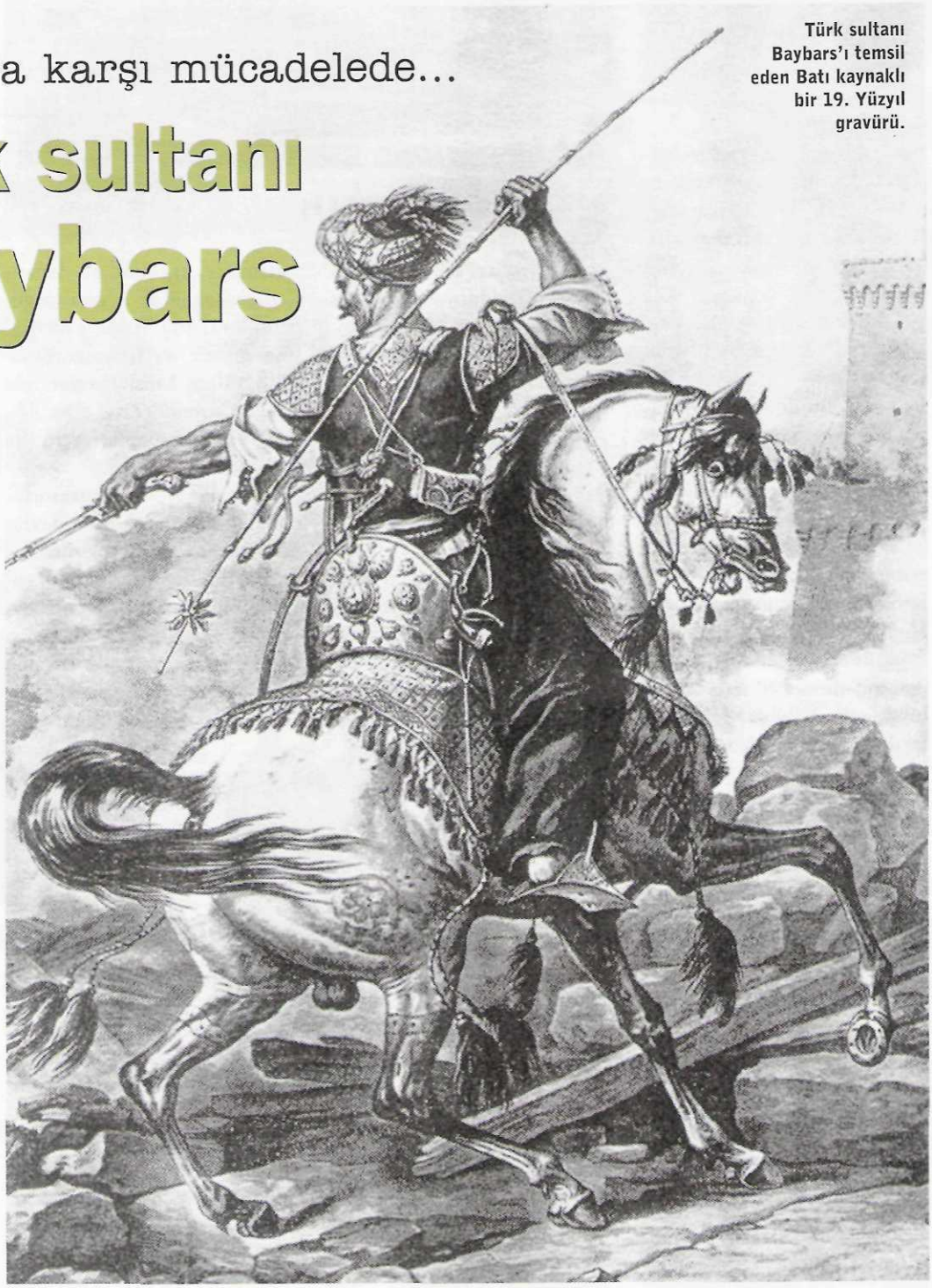

BİBLİYOGRAFYA

- Robert Anhegger, "Osmanlı Devleti'nde Hıristiyanlar ve İç Tartışmaları", Tarih ve Toplum, sayı: 46-47 (İstanbul 1987)
- Kemal Beydilli, II. Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilise'nin Tanınması (1830), Harvard 1995
- Benjamin Braude-Bernard Lewis, "Osmanlı Devleti İçerisindeki Hıristiyanlar ev Yahudiler", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı: 4-5 (İstanbul 2000), s. 169-216
- M. Macit Kenanoğlu, Osmanlı Millet Sistemi, İstanbul 2004
- Yavuz Ercan, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Ankara 2001
- Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", Otam, I (Ankara 1990), s. 117-125
- Mustafa Fayda, Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler, İstanbul 1989
- İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", Türkler, X, Ankara 2002, s. 216-220
- Ahmet Özel, "Gayri Müslim", TDV İslâm Ansiklopedisi, XIII, 418-427

Haçlılara karşı mücadelede...

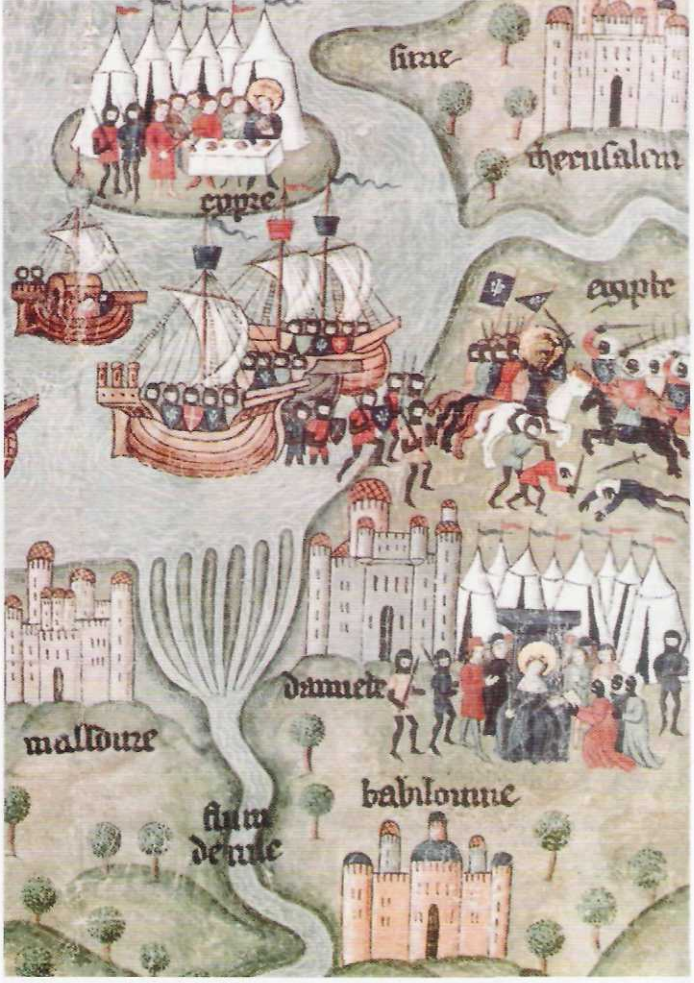
Türk sultanı Baybars

Türk sultanı Baybars'ı temsil eden Batı kaynaklı bir 19. Yüzyıl gravürü.

Haçlı kuvvetlerinin, Ermeni ve Moğollarla ittifak halinde, Memlûklere karşı cephe aldıkları bir dönemde Baybars, bölgede takip ettiği politikalar ve askerî dehasıyla, 17 yıl süren saltanatı döneminde, Mısır-Suriye Türk devletinin temellerini sağlamlaştırmayı başarır...

Fransa kralı IX. Louis'nin Yedinci Haçlı Seferi'nde Mısır kıyılarında karaya çıkışını temsil eden bir 15. Yüzyıl minyatürü (solda). Batı kaynaklı bir gravürde, İslâm dünyasına karşı mücadeleye girişen Moğollar (en solda). Doğu kaynaklı bir minyatürde iki Memlûk atlısı (altta).

EBRU ALTAN

Mısır'daki Memlûk Türk devletinin dördüncü sultanı olan Baybars (1260-1277), Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyubî'den sonra, Haçlılara karşı mücadele eden en büyük sultandır.

Baybars, Kıpçak Türklerinden olup, gençliğinde esir tacirlerinin eline düşünce köle olarak Suriye'ye getirilmişti; o kadar uzun boylu ve iri yarıydı ki, rivayete göre, Hama emîri, "Yerinden oynamaz bir kalas bu" diyerek Baybars'ı satın almayı reddetmişti.

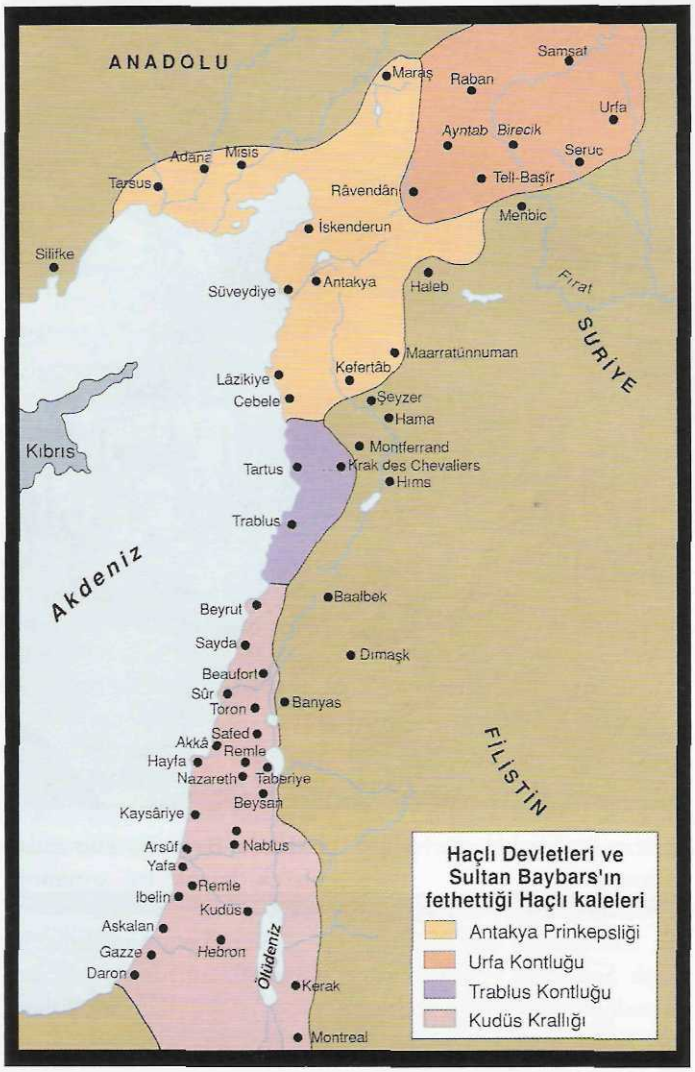
Ancak Bundukdâr adındaki bir Memlûk beyi, onun çok parlak zekâlı bir genç olduğunu fark ederek Baybars'ı satın almıştı.

Böylece Eyyubî Sultanı Melik Salih'in muhafız alayı içindeki yerini alan Baybars, zekâsı, kabiliyeti ve cesareti sayesinde kısa sürede kendini gösterip Memlûk ordusunda hızla yükselmeye başlamıştı. Akkâ'da tutunmaya çalışan Haçlı devletinin ordusunu, 1244'te Gazze yakınında ağır bir yenilgiye uğratan Baybars, büyük bir ün kazanmıştı.

Melik Salih'in oğlu Turanşah zamanında da, Yedinci Haçlı Seferi'nin (1248-1252) başında bölgeye gelen ve Mısır'ı hedef alan Fransa kralı IX. Louis'nin, Mansure'de yenilgiye uğrayarak, ordusu ile birlikte Memlûklere esir düşmesinde Baybars, kumandan olarak büyük rol oynamıştı (1250).

Sultan Seyfeddin Kutuz'un saltanatı zamanında ise, Suriye'yi istilâ eden Moğollara karşı, üstün kumandanlık vasıfları ve cesareti sayesinde, Ayn Câlût savaşında (1260) kazandığı büyük başarı ile Baybars, Moğolların İslâm dünyasına karşı giriştikleri mücadeleyi ve güneye doğru ilerleyiş-

Bir 16. Yüzyıl *minyatüründe* İlhanlı-Moğol hükümdarı Hulagu (sağda, en üstte). IX. Louis'nin 'gerçekçi' bir deseni (sağda): Fransız İhtilâli sırasında yıkılan bir Paris kilisesindeki fresklerden kopyalanmış olan bu desen hastalıklı kralın gerçek çehresini yansıtan tek belge. Türk sultanı Baybars'ın Dımaşk'ta bulunmuş bir sikkesi (sağ üstte).

lerini durdurmuştu.

Üstelik bu başarı Memlûklere, Osmanlı'nın yükselişine kadar, Ortadoğu'nun en güçlü devleti olma imkânını vermiş; Moğolları destekleyen ve onları 'kurtuluş ümidi' olarak gören Filistin, Suriye sahillerindeki Haçlılar için de, bir yıkım olmuştu.

Baybars, 1260 sonbaharında Memlûk tahtına çıktıktan sonra ise, Haçlılar için en büyük tehlike oldu. Zira Baybars, İslâm dünyasını 200 yıldan beri kana boyayan ve ülkelerindeki huzuru yok eden, üstelik Moğollarla işbirliği ederek Müslümanları devamlı tehdit altında tutan Haçlıları Ortadoğu'dan çıkarmak hususunda azimliydi. Baybars önce 1261 ve 1262'de Antakya ve Trablus hâkimi VI. Bohemund'a karşı Suriye'nin kuzeyine kadar uzanan bölgeye arka arkaya iki sefer düzenle-

di. İlhanlı-Moğol hükümdarı Hulagu'nun Şubat 1265'te ölümünden sonra Moğol tehdidi azalınca daha serbest hareket etmem imkânına kavuşan Baybars, Filistin'deki Kaysâriye, Hayfa ve Arsûf kalelerini birbiri ardına Haçlıların elinden aldı.

1266 yılında da Baybars, Templier şövalyelerinin elinde bulunan Safed ve Toron kalelerini ele geçirdi. Bu arada, Moğollar ve Haçlılar ile işbirliği yapan Kilikya Ermenileri üzerine de Baybars, Memlûk kumandanı Kalavun idaresinde bir ordu gönderdi.

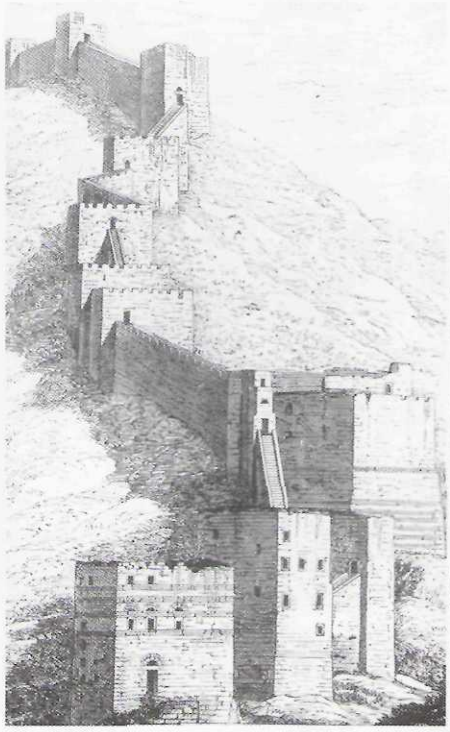

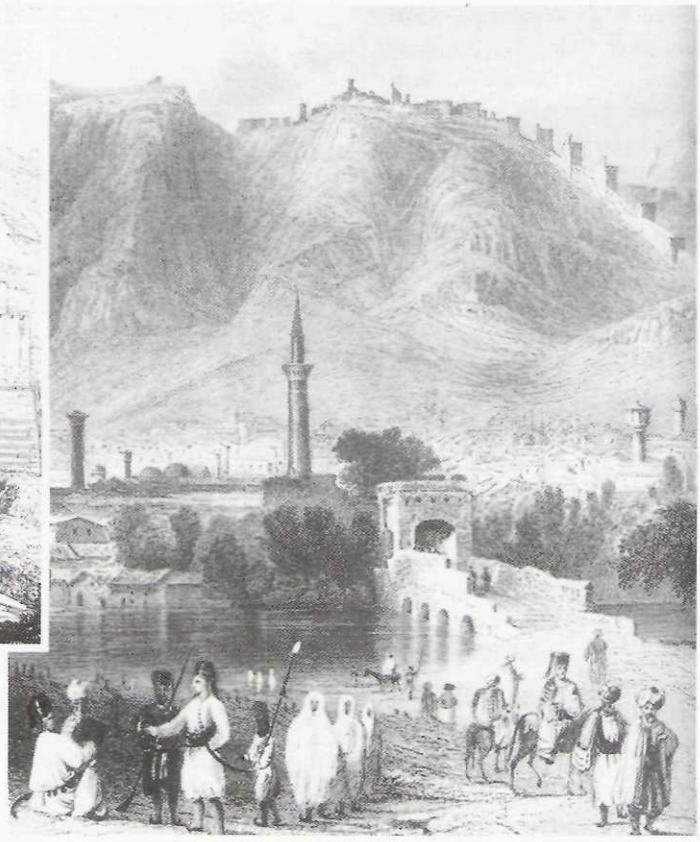
Ağustos 1266'da Çukurova'nın (Kilikya) dağlık bölgesine giren bu ordu, Sis dahil bütün bölgeyi harabeye çevirdi. Bu yenilgiden sonra Kilikya'daki Ermeniler, *İslâm dünyasına karşı uzun* bir süre düşmanca çabalara girişemeyeceklerdi.

Sultan Baybars'ın 1268 yılında Yafa ve Beaufort kalelerini zaptettikten sonra, kuzeye yönelip 14 Mayıs'ta Antakya önünde görünmesi ise, buradaki Haçlı krallığının sonu olacaktır.

Nitekim bu sırada Antakya ve Trablus hakimi Bohe-

19. Yüzyıl Batı kaynaklı iki gravürde, Antakya'nın bir genel görüntüsü ve sarp yamaçlarda yükselen Antakya surları (solda ve en solda).

mund, Trablus'ta bulunuyordu; şehri savunan 'konnetabl' Simon Mansel ise, Türklere karşı yaptığı çıkış hareketi sırasında esir düşmüştü.

Memlûkler, 18 Mayıs 1268'de şiddetli bir saldırının ardından şehri zapt edince, sadece evlerine kapananların ve iç kaleye sığınanların hayatlarını bağışladılar. Böylece Haçlı seferleri döneminde Anadolu topraklarında kurulan (3 Haziran 1098) ikinci Haçlı devleti de, 170 yıl sonra, Sultan Baybars tarafından ortadan kaldırılmış oldu.

Antakya'nın fethinden sonra Sultan Baybars, Haçlılar ile bir anlaşma yapıp onlarla mücadelesine bir süre ara vermeyi uygun bulmuştu. Çünkü Fransa kralı IX. Louis'nin yeni bir Haçlı seferine çıkmak üzere olduğunu öğrenmiş ve yeni tedbirler almak zorunluluğunu hissetmişti...

IX. Louis'nin düzenlediği bu seferin (Sekizinci Haçlı Seferi) yönü, Tunus idi; fakat Baybars, Louis'nin Tunus'dan Mısır üzerine yürüyebileceğini de göz önünde bulunduruyordu...

Ancak Haçlı ordugâhında çıkan salgın hastalık sonucu, Kral Louis'nin ölmesi ve ordusunun da geri dönmesi üzerine, bu Haçlı seferi hedefine ulaşamadan Tunus'ta sönüp gitti (1270).

Böylece hâlâ Filistin kıyılarında oturmakta olan Haçlılar, Sultan Baybars'a karşı son şanslarını da kaybetmiş oluyorlardı.

Bundan sonra, Haçlılar ile mücadeleye kaldığı yerden devam etmek imkânını bulan Baybars, 1271 yılı başında yeniden Suriye'ye yürüdü: Templier şövalyelerine ait olan Safîta (Chastel Blanc) Kalesi ile Hospitalier şövalyelerinin sağlamlığıyla ünlü kalesi Kal'at-el-Hısn (Krak des Chevaliers) zapt edilerek buralardaki Haçlı gücü kırıldı.

Bu kayıplardan sonra, Haçlıların endişeleri daha da arttı. Şimdi ülkenin içinden

Sultan Baybars'ın Filistin'de ele geçirdiği kalelerden Kaysâriye Kalesi'nin bugünkü görüntüsü (solda).

Doğu kaynaklı bir el yazmasında Moğol atlıları (sağda). Batı kaynaklı bir gravürde Haçlılarla Memlûklerin savaşı (en sağda). Doğu kaynaklı bir el yazmasında Memlûk askerlerinin talim yapışı (sağ altta).

Trablus'a inen ana yol da korumasız kalmıştı. Bu sırada Trablus'ta bulunan VI. Bohemund, başşehri Antakya'dan sonra burasını da kaybetmemek için, hemen Sultan Baybars ile anlaşma yapmaya çalıştı.

Baybars, Bohemund ile 10 yıllık bir anlaşma yapmayı kabul edince, Trablus'taki Haçlı devleti, belirli bir süre, tehlikeyi atlatmış oldu (1271).

Baybars bundan sonra da, yine Haçlıların elinde bulunan Montfort kalesini zapt edip Mısır'a döndü.

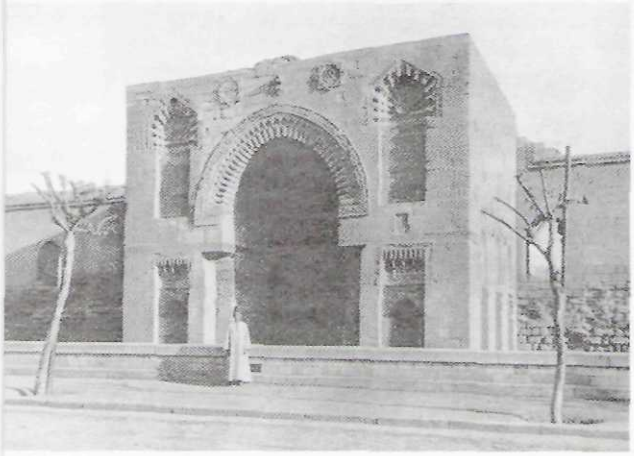
Baybars'ın son fetihlerinden sonra, Haçlıların elinde artık sadece kıyı boyunda birkaç şehir kalmıştı.

Sultan Baybars'ın, Bohemund ile mütareke yaptığı sıralarda İngiliz veliahdı Edward, Akkâ'ya gelmişti. Antakya'nın Baybars tarafından fethi üzerine Haçlı yemini eden Edward, birçok maceradan sonra, nihayet 9 Mayıs 1271'de Akkâ'ya ulaşmıştı.

Edward'ın ilk işi, Baybars'a karşı Moğollarla anlaşmak oldu; bunun üzerine Moğol hükümdarı Abaka tarafından gönderilen ve 10 bin kişiyi aşan bir ordu, Suriye bölgesine girdiyse de, bu sırada Dımaşk'ta bulunan Baybars'ın büyük ordusuyla kuzeye ilerlediğini haber alan Moğollar, gerisin geri çekilip gittiler.

Sonuçta, İngiliz veliahdı Edward, perişan durumdaki Haçlı devletinin ayakta kalabilmesi için, Baybars ile anlaşma yapmaktan başka çaresi olmadığını anladı.

Baybars ise, her şeyden önce kuzey sınırındaki Moğol

Kahire'deki Baybars Cami'nin kuzeybatı girişi (üstte). Sayda ile Akkâ arasında, Akdeniz kıyı şeridinde yer alan Sidon Kalesi (sağda).

Hospitalier şövalyelerinin, sağlamlığıyla ünlü kaleleri Kal'at-el-Hısn (ya da diğer adıyla 'Krak des Chevaliers') Sultan Baybars tarafından zapt edilen kaleler arasındadır (üstte ve solda).

tehdidinden kesin olarak kurtulmadıkça, ülkesinin tam bir güvence içinde olamayacağını düşünüyordu:

Haçlı devletini artık istediği zaman ortadan kaldırabilirdi; onlara yardım edecek kimse de yoktu...

Bu yüzden de Baybars, Haçlılara karşı hareketi birkaç yıl erteleyip öncelikle Moğol hükümdarı Abaka'ya karşı mücadele etmeyi daha doğru buldu.

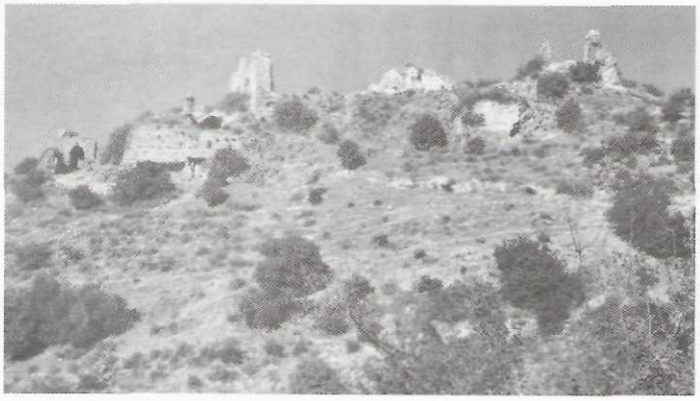
Böylece, 22 Mayıs 1272'de Baybars ile Kaysâriye'de yapılan antlaşma sayesinde, Haçlılar, Sayda ile Akkâ arasında ellerinde kalan kıyı şeridinde bir süre daha hâkimiyetlerini devam ettirmek imkânını buldular...

Baybars, 17 yıl süren saltanatı döneminde, Haçlılara karşı yürüttüğü mücadele sonunda Gazze'den Çukurova bölgesine kadar uzanan topraklardaki Haçlı hâkimiyetini hemen hemen bir hiç mertebesine düşürmüştü.

İslâm dünyası için Haçlı istilâsının sonu henüz getirilememişti, fakat son noktanın konması çok yakındı. Bunu da Baybars'ın Temmuz 1277'deki ölümünden sonra tahta çıkan Kalavun ve oğlu el-Eşref Halil tamamlayacaklardı...

Haçlıların Ermeniler ve Moğollarla Memlûklere karşı ittifak yaptıkları bir dönemde Baybars, takip ettiği dış politika ile tüm tehlikeleri önleyerek Mısır-Suriye Türk devletinin temellerini sağlamlaştırmıştı.

Her ne kadar Batılılar, Haçlı hâkimiyetine karşı takındığı kesin tavır sebebiyle, onu hep katı ve acımasız bulsalar da, aslında Baybars; akıllı, zeki, kurnaz, cesaret sahibi bir devlet adamı, yiğit bir savaşçı, ordusunun da tebaasının da saygı ve hayranlığını kazanmış büyük bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir. ■

Sultan Baybars 1271'in 12 Haziran'ında, Alman şövalye tarikatına ait bulunan Montfort Kalesi'ni de ele geçirir (solda).

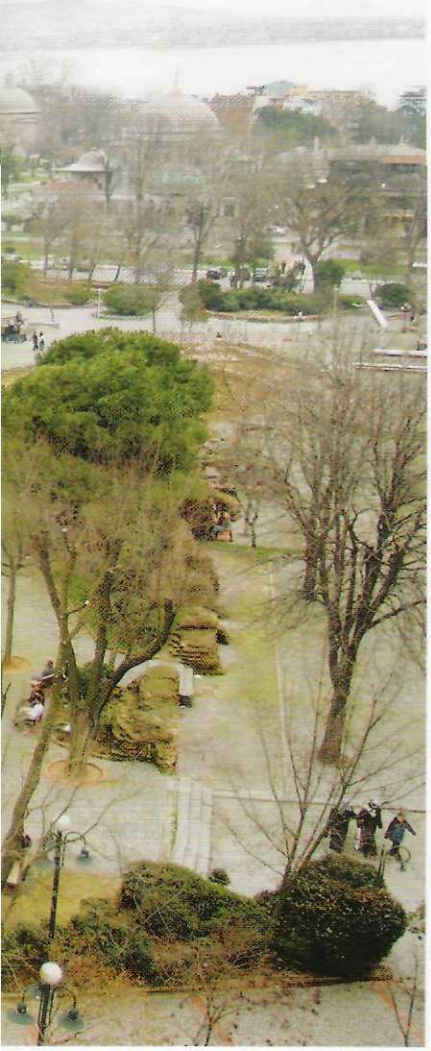

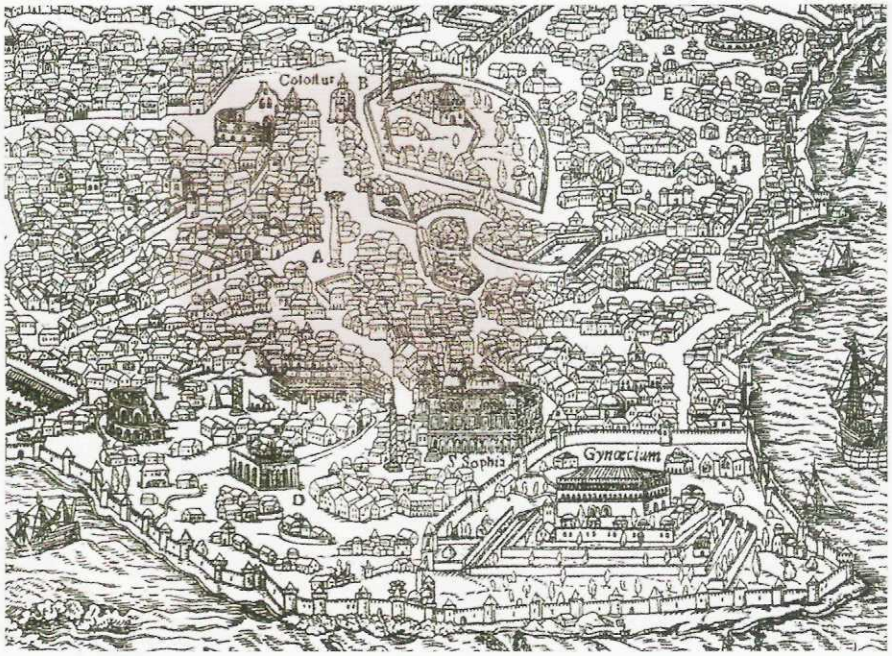
İstanbul'un bir zamanlar can damarı...

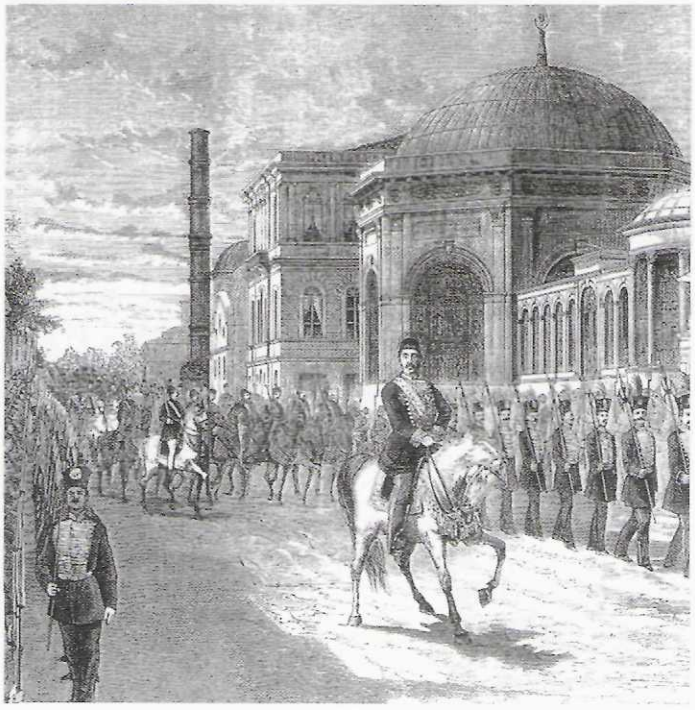
Divanyolu

Topkapı Sarayı ile Aksaray'daki yeniçeri kışlalarını, tepeleri taçlandırmış selatin camilerle Süleymaniye'yi, ticaretin merkezi Kapalıçarşı ile onu besleyen İstanbul limanını birbirlerine bağlayan Divanyolu, İstanbul'un can damarı idi...

FOTOĞRAF: MİRHAN BİLİR

Bugünün Divanyolu'nda, Sultanahmet Meydanı'ndan Beyazıt Meydanı istikametine dönüş noktası (en solda). **Peter Coeck'in bir İstanbul harita-gravüründe, Mese ve civarı** (üstte; renklendirilmiş bölge). **Divanyolu'nda, II. Abdülhamid'in Kılıç Alayı** (solda).

ERKAN BORA

Bugün, kabaca Sultanahmet ile Beyazıt meydanları arasındaki yol, yani yaygın adıyla 'Divanyolu', İstanbul'un en eski arteri olarak, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarında, hem en değerli malların satıldığı cıvıl cıvıl bir çarşı işlevini yüklenmiş hem de yine her iki büyük devletin, ihtişamlı zafer ve eğlence alaylarına mekân olmuştur.

Geçmişte büyük yangınlar, depremler atlatmış olan bu yorgun yol ve çevresindeki tarihî yapılar, Bizans ve Osmanlı'nın iç karışıklıkları sırasında, isyanlarda sürekli zarar görmüş, İstanbul'un Batı'daki gibi modern ve geniş caddelere sahip bir görüntüye kavuşmasını isteyen devlet erkanı tarafından da telafisi olmayan bir kıyıma uğratılmıştır.

Günümüzde ise, bir dönem 'işporta cenneti' haline gelen Beyazıt Meydanı'na nispeten çeki düzen verilmiş, ancak Etmeydanı'ndan (Bizans'taki adıyla Bovis Forumu, bugünkü Aksaray Meydanı) Atmeydanı'na (Bi-

FOTOĞRAFLAR: MİRHAN BİLİR

Abdullah Kardeşler'in 1890 tarihli bir fotoğrafında Divanyolu ve II. Mahmud türbesi (sağda). Aynı açıdan bugünün bir görüntüsü (üstte). Divanyolu'nun adı, Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı'nda toplanan Divan-ı Hümayun'dan gelir: Venedik kaynaklı 'Türk Anıları' kodeksindeki 'Büyük Divan' çizimi (sağ üstte).

zans'taki adıyla Hipodrom, bugünkü Sultanahmet Meydanı) kadar her yeri dolduran oteller, iş hanları, imalathaneler, tamir atölyeleri; curcunası ve kalabalıklarıyla, İstanbul'un bu en önemli tarihî bölgesini boğmuştur.

G. Downey'in Bizans'ta Iustinianos dönemi için yaptığı bir betimleme, Doğan Kuban'ın da vurguladığı gibi, neredeyse 19. Yüzyıl başlarındaki bir İstanbul sokağını tasvir eder:

"Dar sokaklardan yalnızca küçük araçlar geçebildiği için, yükler genellikle eşekler, develer ve hamallar tarafından taşınıyordu. Seyyar satıcılar, eşeklerle ya da sırtlarında taşıdıkları mallarını, yüksek sesle bağırarak; gezgin tüccarlar da mallarını kapı kapı dolaşarak satarlardı..."

330 yılında İstanbul'u resmî törenlerle kuran İmparator I. Konstantinos (sağda, ortada). Lale Devri'nin ünlü sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (sağda).

Her imar teşebbüsünde asıl kimliğinden biraz daha koparılan Divanyolu'nun, Atik Ali Paşa Cami ile Beyazıt arasındaki bölümü 1934 yılında 'Yeniçeriler Caddesi' olarak adlandırıldı. "Yeniçerilerin Divanyolu ile *ilişkisini unutmamak gerekir*" diyor Beşir Ayvazoğlu, yakında ikinci baskısı yapılacak olan 'Divanyolu' adlı kitabında (Ötüken Yayınları, 2003, İstanbul) ve ekliyor:

"Cadde boyunca dizilmiş eski yapılardan birinin duvarlarına kulaklarınızı dayayıp modern hayatın gürültülerinden bir an uzaklaşabilseniz, bir zamanlar kazan kaldırıp Etmeydanı'ndan Atmeydanı'na, yani Aksaray'dan Sultanahmet'e *yürüyen öfkeli yeniçerilerin* taşlara sinmiş gulgulesini duyabilirsiniz."

Daha sonra bu caddeden atlı tramvay, sonra da elektrikli tramvay geçirildi. 1960'ların başında tramvaylar kaldırıldı. Eminönü-Sirkeci'den Aksaray ve daha ileriye giden taşıtların, kamu ve özel iletişim araçlarının bütün yükünü taşıyan Divanyolu, 1992'den itibaren, yeni tip hızlı tramvay haricinde, taşıtlara kapatılarak yaya yolu haline getirildi. Ancak bu tramvayın yol açtığı titreşimlerin, güzergâhının *çok yakınında bulunan* tarihî yapılara verdiği hasar, göz ardı ediliyor...

330 yılında resmî törenlerle I. Konstantinos tarafından kurulan İstanbul'da, o dönemin en önemli tören alanı olan Augustaion, bugün artık bütün kentsel dekorundan yoksun olmakla birlikte, Aya-

II. Mahmud'un (sol altta) Divanyolu'ndaki türbesinden bir görüntü (solda). Bu türbe, padişahın ablası Esma Sultan'ın sarayının bulunduğu bahçeye yapılmıştı. I. Iustinianos anıtının üzerine dikilen heykelin çizimi (en solda). I. Iustinianos anıtının Cornelius Gurlitt tarafından yapılan restitüsyonu (sol altta). Sultanahmet'teki Million taşı (altta).

sofya Meydanı ya da Sultanahmet Meydanı olarak günümüze ulaşmıştır.

7. Yüzyıl'ın başlarına ait 'Chronicon Paschale'de, Konstantinos Forumu ile Büyük Saray'ın girişi arasında (bugün Ayasofya civarı ile Çemberlitaş arası), heykeller ve mermerlerle bezeli iki güzel revakın inşa ettirilmiş olduğu ve bu revakların bulunduğu yere 'Regia' adının verildiği vurgulanır.

Mese'nin iki yanında yer alan revakların zemin katlarında dükkânlar vardı. İnsanlar ikinci kata çıkar ve yol boyunca gezinti yaparlardı.

Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın 1719-1720 yıllarında yaptırdığı külliye de, medrese genişliğinin bir bölümüne caddeye bakan dükkânlar yapılması ve bu dükkânların sıralandığı hattın her iki yanında yer alan revaklar ile, Divanyolu'nun bu bölümüne bir Roma yolu görüntüsü kazandırması, oldukça ilginçtir.

Haliç'teki liman ve rıhtımları Mese'ye bağlayan birçok sokağın da bugün olduğu gibi, aynı amaca hizmet ettiği biliniyor.

Yine Osmanlı döneminde Divanyolu, sur içi resmî yapılaşmayı (Aksaray'daki yeniçeri kışlaları gibi), tepeleri taçlandıran selatin camileri, Süleymaniye'deki meşihat makamını, ticaretin merkezi Kapalıçarşı'yı ve onu besleyen İstanbul limanlarındaki kapanları ve saray çevresini birbirine bağlaması açısından, hep önemli bir arter olmuştur.

Mese ve benzeri sütunlu caddelerin kentin görünümü açısından önemi büyüktür. Theodosios ve Iustinianos Yasaları'nda yangına karşı alınacak önlemlerin yanında, kentin bakımı da önemli bir resmî görev olarak tanımlanır.

406'daki büyük yangında Mese'nin büyük zarar görmesi, kuralların katılaşmasına yol açar, ahşap eklemeler ve ahşap merdivenler yasaklanır. Her şeye rağmen dönemin pek çok yangınında harap olmuş ve kısmen yıkılmış olan Mese, farklı zamanlarda yapılan revaklarıyla, tek bir tasarım biçimi ortaya koymamıştır.

Ayrıca Mese, Balkanlar'dan gelen ve Roma ile İstanbul'u birbirine bağlayan ana yol 'Via Egnetia'nın kentteki uzantısıdır ve bugün Sultanahmet'te bulunan Million taşı (Yerebatan Sarnıcı yanındaki anıt taş), Roma'ya bağlanan tüm yol ağlarının başlangıç noktasıdır.

Midhat Sertoğlu'nun anlatımıyla, efsaneye göre, hiçbir düşman askeri Million'dan öteye geçemez; böyle yaparsa gökten inen bir melek tarafından iki-

Divanyolu'nun kahveleri

Öteden beri kahveleriyle de meşhur olan Divanyolu'nda, Çemberlitaş civarındaki Tavukpazarı'nın *(sağda; 16. Yüzyıl'dan bir bayram gününde)* âşık kahveleri, yakın zamanlara kadar varlıklarını korudular. Divanyolu'nun en meşhur kahvesi Ârif'in Kıraathanesi de, bugün 'Sağlık Müzesi' olan kargir konağın *(üstte)* karşısındaydı.

Divanyolu'ndan Beyazıt'a uzanan mekânlar, birçok olayın olduğu gibi, 1730'daki Patrona Halil isyanının da beşiğidir (sağda). At Meydanı ya da bugünkü adıyla Sultanahmet Meydanı'nda bir geçit töreni (sağ altta). Konstantinos Sütunu, II. Mustafa (sağ sayfada, ortada) dönemindeki tamirattan sonra, 'Çemberlitaş' diye anılmaya başlanır.

ye bölünürmüş... Fatih'in İstanbul'u kuşatmasının sonlarına doğru Bizanslılar, bu inançla Ayasofya'ya sığınırlar...

Fatih, bugün İstanbul Üniversitesi ile Süleymaniye Camii'nin yer aldığı 350 bin metrekarelik alana bir saray yapılmasını emreder ve oraya yerleşir. Daha sonra şehrin Akropolis'ine (Tarihî Yarımada'nın burun kısmındaki hâkim tepe, Ayasofya'nın yanı) yeni bir saray inşa edilir.

Sonraları 'Topkapı Sarayı' adını alacak olan bu 'Yeni Saray', devletin önemli merkezî birimlerini zamanla bünyesinde toplamaya başlar...

Devlet işlerinin en önemlisi olan Divan-ı Hümayun her gün Kubbealtı'nda toplanır; toplantı bittikten sonra da, bütün vezirler arabalarına binerek saraydan ayrılırlar ve gösterişli bir şekilde Beyazıt, Aksaray ve Fatih istikametine doğru konaklarına, evlerine giderlerdi...

İşte bu yüzden, Mese'nin Sultanahmet ile Beyazıt arasında kalan bu bölümü 'Divanyolu' diye anılır olmuş ve bazı vezirler saraya yakın olduğu için bu caddenin iki yanına gösterişli konaklar yaptırmaya başlamışlardı.

Dört yüz yıl boyunca iki tarafı camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, kahveler ve ekâbir konaklarıyla bezenmiş Divanyolu, yanıp yıkıldıkça yenilenen, Yeniçeri isyanlarına, alaylara, düğünlere, şenliklere, geçit resimlerine, askerî törenlere, kısacası, Osmanlı şehir hayatının bin bir çeşit cilvesine şahit olmuş renkli, sürprizlerle dolu, cıvıl cıvıl bir cadde olmuştu artık...

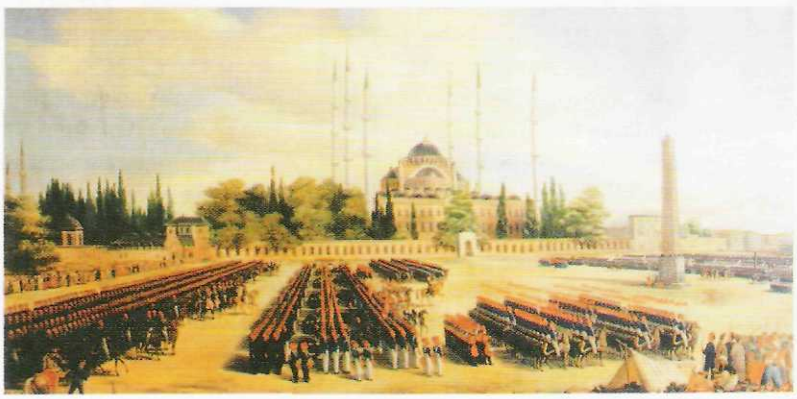
Divanyolu'nu harap eden en büyük yangınlardan biri Ayazmakapısı yangını olmuştu; Mehmed Halife, 17. Yüzyıl'da İstanbul'un ne kadar güzel bir şehir olduğunu anlattıktan sonra, bölgedeki sultan ve vezir saraylarının 120'den fazla olduğunu vurgular ve bu yangından sonra, çoğunun yandığını belirtir.

Konstantinos Sütunu, II. Mustafa tarafından yaptırılan tamirat sırasında kalın bir duvarla çepeçevre kapatılmış, üst kısımlarda da Küçük Kıyamet'ten (1509 Depremi) sonra bağlanan demir çemberler yenilenerek, yangında patlayan blokların düşmesi önlenmiştir.

O günden sonra da bu sütun, 'Çemberlitaş' adıyla anılmaya başlandı.

Divanyolu ve civarı, 1730'daki 'Patrona Halil' isyanından 1826'daki Yeniçeri

ayaklanmalarına ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dek süren olaylara kadar, birçok ayaklanma ve isyan hareketini de yaşar.

Ama tüm bunların yanı sıra, Divanyolu; Beşik Alayı, Kılıç Alayı, Valide Alayı, Esnaf Alayı, Baklava Alayı gibi şenliklere de mekân olur.

Ancak Mese'nin görkemli günlerine nazaran, bu ana arter, Osmanlı dönemlerinde bir hayli dardı. 1865'teki Hocapaşa yangınından sonra yolun yapımına yeniden başlandı ve Köprülü Mehmed Paşa'nın cadde üzerindeki türbesi geriye çekilerek, yol bugünkü genişliğine getirildi.

Ayrıca, II. Mahmud'un Divanyolu'ndaki ampir üslubundaki türbesi, bu eksen üzerinde inşa edilen son önemli yapı oldu...

Divanyolu, 18. Yüzyıl'ın sonlarında bile İstanbul'un en geniş caddesi sayılıyordu. Ne var ki, ihtişam devirleri sona erip de kaynaklar yavaş yavaş suyunu çekmeye başlayınca, işin rengi değişti...

Özellikle Topkapı Sarayı terk edildikten sonra, eski güzel devirlerde kazandığı statüyü yitiren Divanyolu'ndaki yapılar hızla 'istila' edilmeye başlandı. Dersaadet'in en önemli caddeleri olan Cağaloğlu ve Divanyolu perişan bir vaziyete büründüler; düzensiz yapılaşma yüzünden çirkin görüntüler ortaya çıkmaya başladı.

Ziya Paşa'nın meşhur beyti, Divanyolu için de geçerli olmaya başladı: "Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm / Dolaşdım mülk-i İslâm'ı bütün vîrâneler gördüm."

Beşir Ayvazoğlu, kitabını anlatıyor:

Divanyolu, imparatorluğun aynası

2000 yıllık bir geçmişe sahip Divanyolu'nun, bizlere, Osmanlı'nın da ihtişamını, entrikalarını, gerileyişini ve çöküşünü anlattığını vurguluyor Ayvazoğlu.

Beşir Ayvazoğlu ile, 'Divanyolu' kitabının yazarıyla birlikteyiz. Kendisinden, kitabının oluşum sürecinden söz etmesini istiyoruz: "Divanyolu ve civarı," diyor Ayvazoğlu, "Merkezi Babıali'de olan ve benim için oldukça önemli bir mekân".

Yaşanılan bu muhitin tarihle ilgisinin göz ardı edilemeyeceğini dile getiren yazar, şu noktanın altını çiziyor: "Çünkü kuruluşundan itibaren bir ana arterdir. Herkes bilir ki, mekânlar bir anlamda konuşur, taşlar dile gelir. Bu sesi duyanları, bir müddet sonra yazma heyecanı sarar. Ayrıca, bir gün klasik ve modern karışımı harika bir mekân düşü gördüm, olması gereken bir Divanyolu düşüydü bu ve bu rüyamı kitabın girişinde anlattım. Bu rüyam ile o bölgeye olan ilgim bu kitabın oluşumunda etkili oldu."

"Farklı yapılardaki detaylar ve hareketlilik" diyor Ayvazoğlu, "Örneğin II. Mahmud türbesinin inşaatı, modernleşme ile koşut ve eşzamanlı sanki: Bu türbeyi konu alan bir makale yazdım, ardından istekler oldu. Büyük bir kısmı hazırdı za-

Arkadaşımız Erkan Bora [solda], 'Divanyolu' kitabının yazarı Beşir Ayvazoğlu ile birlikte (altta).

İtalyan ressam Carlo Bossoli'nin 1845 tarihli tablosunda Kapalıçarşı'nın Kalpakçılar Caddesi (sağda).

ten malzemenin, ben yığılmış bilgiyi değerlendirip öyle yazdım. Profesyonel olmayan yazarların bilgiyi yalnızca istiflemelerine karşılık ben, edebî tadı olan bir kitap yazdım."

➤ *Kitabınızın dili senaryolaştırılmış bir dil neredeyse, özümsenmiş. Bu bilinçli bir eylem mi? Yani sinema gibi daha geniş bir kitleye ulaşma ve akılda kalıcı olma, o günleri yaşatma gibi bir kaygınız var mıydı?*

Elbette vardı. Yazılan bir şey okunur olabilmeli. Büyük, süslü kitaplar profesyonel tasarımlar; ama okunmazlar, tekniktirler, akademik bir bakış açısı vardır ve edebî bir tat uyandırmaz.

Ben edebiyat adamıyım, okunurken alınan tadın okunduktan sonra da damakta kalmasını isterim. Bakın İstiklâl Caddesi daha 150 yıllık bir cadde, Divanyolu ise 2000 yıllık bir geçmişe sahip. Ben, bu geçmişi vurgulayarak alternatif bir nostalji yaratma ereği güttüm.

➤ *Mimarideki gelişme ve başkalaşma ile toplumsal yapının değişik katmanları üçgeninde özgün bir tasarımı ve yapısı var kitabınızın. Peki bu üçgenin noktaları arasında kalan düzlemi nasıl doldurmaya gayret ettiniz?*

Güzel bir soru, teşekkür ederim. Ben uzun yıllar çaba sarf ettim bunun için, ortaya düz olmayan bir metin çıktı, çok da iyi olduğu kanaatindeyim.

Kitabın atmosferi aynı zamanda görsel bir etki oluşturmalı diye düşündüm. Fotoğraflarla metni desteklemenin önemi üzerinde yoğunlaştım.

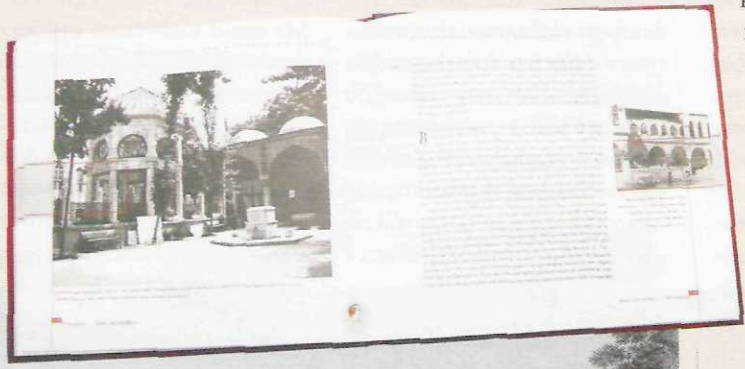
Fotoğraflar metnin akışını bozmamalı, yok sayılabilmeli gerekirse. Ancak bir resim küçük de olsa temiz basılmışsa, fotoğrafın görsel olarak metinle birlikte aktığı görülür.

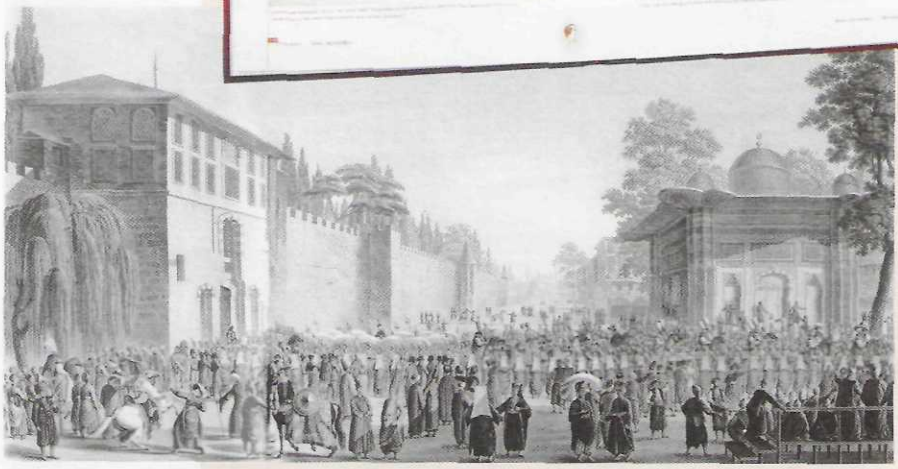
Ayrıca kitabın bölümlerinde günlük yaşamdan detaylar aktardım, devlet politikasının bu detaylar üzerindeki etkisini vurguladım ve olan biten her şeyin Divanyolu'nu ve çevresini nasıl etkilediğini göstermeye çalıştım.

Umarım başarılı olmuşumdur, ben olduğumu zannediyorum. Olumlu tepkiler alıyorum çoğunlukla çünkü.

➤ *Osmanlı'da geçen her olay bu cadde çevresinde gelişmiş doğal olarak. Bir mikro tarihçi gözüyle bakıldığında Divanyolu, büyük bir İmparatorluk hakkında bize neler anlatıyor? Fatih'in fetihten*

Uzun yıllar İstanbul'da yaşayan İtalyan ressam Melling'in [1963-1831] "Sultan'ın Bayram Alayı" adlı gravüründe, alayın Topkapı Sarayı'ndan çıkışı temsil edilir (altta).
Beşir Ayvazoğlu'nun kitabındaki bölümlerden birinin adı da, "Divanyolu'nda *Köprülüler Devri*" (sağda).

sonra şehirle kurduğu ilişki ile bugün bu cadde üzerinden tarihle kurulan ilişki arasındaki uçurum hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bence bu mukayese dahi edilemez. A. Gabriel, günümüzde Fatih'in gözü ile bir seyahatini anlatır ve modern İstanbul'un dramını yansıtır bizlere. Tam bir hayal kırıklığı olduğunu söyler Fatih burada.

O, imar faaliyetlerine azami önemi vermiştir ve Bizans'a aykırı faaliyetler değildir bunlar. Hatta, bir yeniçeriyi mermerleri kırıyor diye kılıcının kabzası ile vurarak yaralar. Divanyolu, büyük bir imparatorluğun ihtişamını, entrikalarını, gerileyişini, çöküşünü anlatmaktadır bizlere. Özel olandan genel olana doğru bir hareketin aynasıdır yani.

➤ *Yangın, deprem gibi badireler atlatan, bunların yanında İstanbul'un tıpkı batıdaki gibi geniş, düz ve modern caddelere kavuşmasını isteyen dediğim dedik paşaların kıyımına uğrayan Divanyolu'nun bugünkü durumu nedir sizce? Birey, kurum ve devlet olarak öneminin bilincinde miyiz?*

Ticaret ve koruma mantığı farklı olmalıdır her şeyden önce. Kapalıçarşı örneği acı verici, değerli bir alanı işgal eden köhne yapılar gibi görülüyor sanki buralar. Her şeyden önce buranın esnafına önemli, tarihî bir mekânda yaşamanın ayrıcalık olduğunu, bir imtiyaz olduğunu hissettirmeliyiz.

Millî Eğitim Bakanlığı'na çok iş düşüyor aslında, tarihî mekânların önemini daha ilk ve orta okullarda anlatmalıyız çocuklara; bu önemin farkına varan çocuk tüm tarihî değerlere yönelebilir.

Çok boyutlu bir politika gerekli. Buranın yerlisi olmak da çok önemli belki, hızlı göç ile buraya gelenler bilinçli değilse, bir 'başkası' olarak bu eserlere önem vermez ve koruyamaz. Yalnızca kendi kentlerini tanımaktadırlar çünkü. Kültür Bakanlığı, belediyeler ve en önemlisi de sivil inisiyatif harekete geçirilmeli. Örneğin konferanslarla esnafa buraların önemi anlatılabilir, değerin fark edilmesi sağlanabilir. Kültür hizmetleri, turizm, kongre turizmi daha fazla para getirir, devlet bunu göz önünde bulundurmalı.

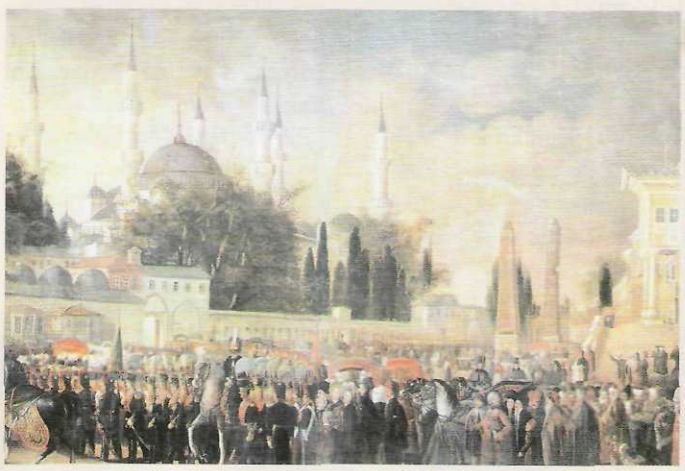
Bakın İstanbul Üniversitesi var, binlerce öğrenci demektir bu; ama buralar bir türlü eskisi gibi kültür mekânları olamıyor. Kültür ve sanat bölümleri edebiyat fakültesinde toplanmış; ama Devlet Kütüphanesi bomboş, çevrede hâlâ varlığını koruyan tarihî mekânlara kimse gitmiyor. İyice lumpen bir mekâna dönüşmeye başladı buralar. Ne yazık ki...

Ümidim, rüyamdaki Divanyolu'nun gerçekleşmesi. Tarihî dokuya uygun, kültür merkezi olarak ve kütüphaneleri ile modern, üniversitesi ile pırıl pırıl, tertemiz, yeniden hayata geçirilmiş bir Divanyolu... ■

FOTOĞRAF: MİRHAN BİLİR

Beşir Ayvazoğlu'nun (üstte) 'Divanyolu' kitabının, şu sıralar ikinci baskısı yapılacak. Abdullah Kardeşler'in 1890 tarihli bir fotoğrafında Çemberlitaş (solda). Sperenza Fecir'in bir tablosunda, Sultan Abdülmecid'in 'Cuma Selamlığı' için Sultanahmet Cami'ne gelişi (sol altta).

Belkıs, Mefharet, Bedriye ve diğerleri...

Göklerdeki ilk Türk kadınları

Üsteğmen Fethi Bey'in kullandığı 'Osmanlı' adlı uçakla İstanbul üzerinde bir gezinti yapan Belkıs Şevket Hanım, hem 'uçan ilk Türk kadını' olarak havacılık tarihine geçer, hem de kendisinden sonraki Türk kadınları için bir kapı aralar.

ESER TUTEL

Belkıs Şevket Hanım ve Fethi Bey, Deperdussin modeli 'Osmanlı' adlı uçakta (üstte; S. Kline, Türk Havacılık Kronolojisi). **Fethi Bey, Belkıs Şevket Hanım'ın uçaktan inmesine yardım ediyor** (sağda).

Yıl 1914... İstanbul'da, Kadın Haklarını Koruma Derneği, orduya yeni bir uçak hediye etmek için büyük bir kampanya açmıştı. Halkın ilgisini çekmek amacıyla, üyelerinden birini İstanbul üzerine uçurmak istiyordu. Birinci Kolordu Kumandan Vekili Cemal Paşa'nın onayı alınmış, uçacak kişinin de derneğin üyelerinden Belkıs Şevket Hanım olması kararlaştırılmıştı.

Genç kadının, henüz emekleme safhasında bulunan askerî havacılığımızın en iyi pilotlarından Üsteğmen Fethi Bey'in kullanacağı 'Osmanlı' adlı uçakla uçması kararlaştırılmıştı. Sultan Reşad'ın orduya hediye ettiği bu uçağın gövdesi ahşaptandı; üzerine keten bezi kaplanmış, iki kişilik, tek kanatlı, üstü açık bir uçaktı. 70 beygir gücündeki motoruyla saatte 110 kilometrelik bir hıza ulaşabiliyordu. Tabiî, sakin havalarda ve rüzgâra karşı gitmemek koşuluyla...

Belkıs Şevket Hanım, perşembeye rastlayan 1 Aralık 1913 günü, öğleden sonra uçacaktı. O gece sabaha kadar yağmur yağmıştı. Ama barometre yükselmeye devam ediyor, havanın açılacağını müjdeliyordu. Halkalı taraflarında, Safaköy'deki Havacılık Okulu'nun idare binasının önünde kendisini karşılayanların arasındaki sarışın, burma bıyıklı, yakışıklı genç subay, Üsteğmen Fethi Bey'den

'Kadın Haklarını Koruma Derneği' üyelerinin, Belkıs Şevket Hanım'la, uçuş öncesinde Yeşilköy'de çektirdikleri fotoğraf (solda). Belkıs Şevket Hanım uçuş elbisesiyle (altta).

başkası değildi.

Uçağın son hazırlıkları tamamlanırken, Belkıs Şevket Hanım'a da güderiden bir havacı ceketi giydirdiler. Başına bir havacı başlığı geçirdiler, gözlerine de bir havacı gözlüğü. Sonra bir iskemle getirerek genç kadının uçağa çıkmasına yardım ettiler. Uçağın ön tarafındaki daracık koltukta yerini alırken, aslen deniz subayı olan Fethi Bey de arkasındaki pilot koltuğuna geçiyordu...

Her şey tamamdı artık, havalanabilirlerdi. Bir er, koca ahşap pervaneyi çevirdi. Motor biraz aksırıp tıksırdıktan sonra çalışmaya başladı. Başlamasıyla da uçak yerinde kımıldadı. Toprak düzlükte kısa sıçramalarla ilerlemeye başladı. 30 metre kadar sonra yeterince hız alınca tekerleklerini yerden keserek havalandı. Saatler 15:14'ü gösteriyordu...

Önce kısa bir süre Bakırköy yönünde yükseldiler. 200 metreye çıkınca yavaşça dönerek havalandıkları düzlüğün üstünden geçtiler. 13 dakika sonra, artık şehrin üzerinde uçmaktaydılar. Belkıs Şevket Hanım, önceden hazırlanmış kırmızı-beyaz kurdelelerle sarılı kartları ikişer, üçer aşağıya atmaya başladı. Kartta şunlar yazılıydı:

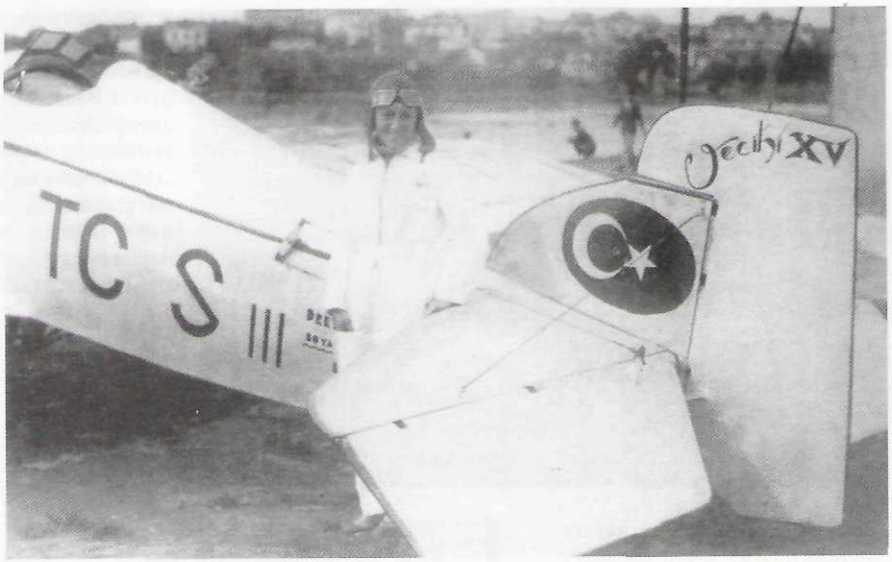
"Kadın Haklarını Koruma Derneği üyesi ve Kadınlar Dünyası yazarlarından Belkıs Şevket, Osmanlı ve İslâm kadınlığı adına havada uçarken, 'Kadınlar Dünyası' adı ile ordumuza bir uçak armağan etmesini, din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin Osmanlı kadınlığından bekler."

Bir ara Beyoğlu ve Pangaltı üzerinde uçtular, sonra Hürriyet-i Ebediye tepesine doğru uzandılar. Hayli alçalmışlardı. Halk, gazetelerden bu uçuşu öğrenmiş olduğu için üzerlerinden geçmekte olan uçağı alkışlamaktaydı. Hürriyet tepesi çevresinde de öğrenciler, kadınlar mendil sallıyorlardı...

Artık dönüşe geçmeleri gerekiyordu. Hürriyet Tepesi'nin üstünde birkaç tur daha attıktan sonra yeniden Safaköy'e yöneldiler. Alkışlar arasında Havacılık Okulu'nun önündeki düzlüğe inerlerken, saat 15:57'i gösteriyordu. Uçuş, iniş ve kalkış dahil, tam 43 dakika sürmüştü... Belkıs Şevket Hanım, böylece uçan ilk Türk kadını olarak Türk havacılık tarihine geçmişti...

İLK KADIN PİLOTUMUZ BEDRİYE TAHİR HANIM

Çoğumuz, ilk kadın havacımızın Atatürk'ün manevî kızlarından Sabiha Gökçen olduğunu sanır. Türk Kuşu'nun ve Türk Hava Kuvvetleri'nin ilk kadın pilotu Sabiha Gökçen için ne dense, ne yazılsa azdır; Atatürk'ün onu Türk Kuşu'na kaydettirdiği tarih, 3 Mayıs 1935'tir. Ama ondan çok kısa bir süre önce - onaylanamamış olsa da- uçuş brövesi almayı başarmış bir kızımız daha vardır ki, bu Bedriye Tahir Hanım'dır (Daha sonra 'Gökmen' soyadını almıştır)...

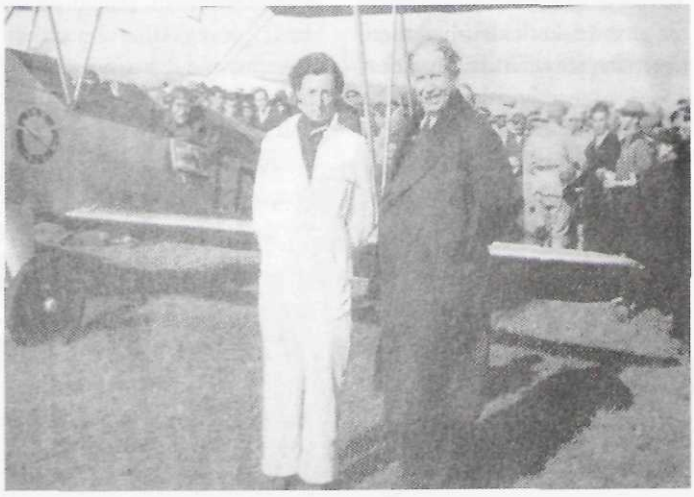
İlk havacılarımızdan 'Tayyareci' Vecihi Bey (Hürkuş), İstanbul, Kalamış'ta 'Vecihi Sivil Uçak Okulu' adıyla bir havacılık okulu açmıştı; pilot olmak isteyen gençleri yetiştirmeye çalışıyordu. 30 yaşındaki Bedriye Tahir Hanım da bu hevesli gençlerden biriydi. İstanbul'da bir şirkette sıradan bir kâtibe olarak çalışmaktaydı. Vecihi Bey, 1934 Ağustos'unda, Hava Kuvvetleri Müsteşarlığı'na başvurarak uçuş brövesi verdiği öğrencilerin sınavdan geçirilerek brövelerinin onaylanmasını istemişti.

Talihsizliğe bakın ki, havacılık okulunun tek uçağı 3 Eylül 1934 akşamı, Kalamış koyundaki bir yelkenlinin direğine çarparak kaza geçirmişti. Ertesi gün sınav heyeti geldiğinde, elde başka uçak bulunmadığı için sınav yapılamamıştı. Zaten okul da o yılın sonunda kapanmış, bir avuç gencin bröveleri onaylanamamıştı. Kaldı ki, şirket yöneticileri de Bedriye Tahir Hanım'ın uçuş talimleri için sık sık işini aksatmasından şikâyetçiydiler. Ama Bedriye Gökmen, ilk uçan pilot kızımız olarak havacılık tarihimizdeki yerini aldı...

PARAŞÜTLE ATLAYAN İLK TÜRK HAVACI KIZIMIZ...

Henüz bir ortaokul öğrencisi olan İzmirli Yıldız, uçaklara çok meraklıydı ve en büyük arzusu bir uçağa binerek uçmaktı. Yabancı bir dergide uçuş kıyafetli bir kadın pilot görmüş, içinde havacı olma isteği uyanmıştı. Önce Türk Hava Kurumu İzmir Şubesi

Bedriye Gökmen, Vecihi Bey'in Sivil Tayyare Mektebi'nde, Vecihi XV uçağıyla (üstte). Yıldız Uçman [soldan ikinci], Sahavet Karapars ve Nezihe Vranyalı, dünya havacılık tarihinin en ünlü kadın havacılarından olan Jacquline Cochran ile (sağ üstte). Yıldız Uçman, Edirne'de bir törende, Vali Kazım Dirik ile (sağda).

Başkanlığı'na, ardından da Güzelyalı'daki Hava Üssü Komutanı Şefik Çakmak'a başvurarak havacı olmak isteğini bildirmişse de olumlu bir sonuç alamamıştı. Çünkü, askerî okullara kız öğrenci alınmıyordu...

1935 Ağustos'unda, Ankara'da Türk Hava Kurumu'na bağlı olarak 'Türk Kuşu' adında bir havacılık okulu açıldığını öğrendiğinde, uçma hevesi bir kez daha alevlenmişti. Hemen Ankara'ya giderek başvuruda bulundu. O sıralarda Sabiha Gökçen ile yedi erkek arkadaşı eğitim amacıyla Rusya'ya gittiklerinden, okulun tek kız öğrencisi Yıldız olmuştu.

O yıllarda, bizdeki genç havacıları Rus uzmanlar çalıştırmaktaydı. Birgün Rus uzmanlardan Romanof ona, "Paraşütle atlamak ister misin?" diye sordu. Ebette isterdi. Hemen çalışmalara başladılar. On beş gün sonra, 1935 Eylül'ünün rüzgârsız bir günü, Türk Kuşu'nun Ergazi alanında paraşütle atlama gösterileri yapılıyordu. Yıldız'ı Sovyet yapısı iki kişilik R-5 bombardıman uçağına bindirdiler. Uçak havalandı, bir süre sonra uygun bir yere gelince hız kesti. Kesmesiyle de kanadın üstünde Yıldız'ın silueti görüldü. Akabinde de genç kız kendini boşluğa bıraktı. Çok geçmeden paraşüt açıldı. Yıldız ağır ağır inmeye başladı.

Yere indiği zaman orada bulunanlar Yıldız'ı alkışlamaya başladılar. Türkiye'nin ilk paraşütçüsü Abdurrahman koşup yanına gitti. Heyecanla onu kollarının arasına alarak kutladı:

"Sen ne talihli bir insansın! Türkiye'nin paraşütle atlayan ilk kızı sen oldun!"

'Baş hostes' Muzaffer Hanım ve ilk hosteslerimiz...

1918'de Akseki'de doğan Muzaffer Sel *(üstte; bir yurt gezisi dönüşünde, Etimesgut alanında karşılanırken)* adlı genç kız, 1935'te Edirne Öğretmen Okulu'nu bitirmiş, ilkokul öğretmeni olarak İzmir'e atanmıştı. 1936'da Türk Kuşu'nun Halkapınar'da bir havacılık kursu açtığını haber aldığında, bu kursla yakından ilgilenmişti, ama bir türlü imkân bulup kursa katılamamıştı. Ertesi yıl, 1937'de Türk Hava Kurumu'na başvuruda bulunarak kaydını yaptırmayı başardı. Kursta, Türk Kuşu'nun öğretmenlerinden Hikmet Yay'ın idaresinde planör çalışmalarına katıldı. Bu arada paraşütle de atladı. Kurumun yaptığı teklifi kabul ederek Türk Kuşu'nda öğretmen olarak kaldı. Hattâ ilk havacılık derslerini aldığı Hikmet Yay'la da evlendi. Muzaffer-Hikmet Yay, Türk havacılığının ilk havacı çifti oldular. Artık yurt içinde uçakla gösteri uçuşları yapıyorlar, gençlere havacılığı sevdirmeye çalışıyorlardı. İlgi çekici yanı, genç Muzaffer Yay'ın, o sıralarda hamile olmasıydı. Anne Muzaffer Yay, çocuğuna bakabilmek için 1943'te Türk Hava Kurumu'ndan istifa etti. Eşi de 1945'te Türk Hava Yolları'na geçti. Artık kaptan pilot olarak tarifeli yolcu uçaklarında uçmaktaydı. Fakat Hikmet Yay, 25 Eylül 1953'te, Güvercinlik Havaalanı'ndan kalkış yaparken meydana gelen kazada yaşamını yitirdi...

Türk Hava Yolları, kuruluşun baş hostesliğini önerdiği zaman, Muzaffer Hanım hiç tereddüt etmeden teklifi kabul etti. Artık uçmasa da, genç hosteslerle ilgilenecek, haftalık uçuş programlarını düzenleyecek, onlara yol gösterecekti. Dahası, Türkiye'nin ilk baş hostesi olacaktı...

İlk kadın hosteslerimiz, 1946'da görev aldılar. O zaman onlara 'havacı kadın kamarot' denmekteydi. Adile Tuğrul *(üstte)*, Mualla Bayülken, Münevver Erdoğdu ve Nermin Şen, ilk hostes kızlarımız olarak havacılık tarihimizdeki yerlerini aldılar. Türk Hava Yolları'nın ilk kadın pilotu Emel Arman ise 1995'te göreve başlayacaktı...

Gençlere havacılığı sevdiren 'Türk Kuşu' neydi?

Türk Kuşu, Türkiye'de havacılığın gençliğe sevdirilmesi, yurt çapında tanıtılması, sivil ve askerî amaçlar için pilot ve paraşütçü yetiştirilmesi amacıyla, 3 Mayıs 1935'te kurulmuş, Türk Hava Kurumu'na bağlı bir teşkilattı. Tayyare Uçuş Okulu, Paraşüt Okulu, Plânör Uçuş Okulu, Model Uçak Okulu, Tarımsal Mücadele Filosu, İkmal ve Bakım Âmirliği gibi birimleri vardı *(üstte; Atatürk, Türk Kuşu'nun açılışında gençlerle birlikte).*

"BU KIZ, YERDEN ÇOK GÖĞE AİT!"

Türk Kuşu 1936'da, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Edirne, Bursa'da üçer aylık planör kursları açmıştı. Ankara'daki kurs yeri, bugünkü Gençlik Parkı'nın olduğu yerde, o dönemde kısmen bataklık olan düzlükteydi. Kurslarda başarı gösterenler, 11 Temmuz 1936'da, İnönü'de açılan Yüksek Yelken Uçuşu Kampı'na alındılar. İnönü kampına o yaz 74 öğrenci katıldı. Bu kampa katılan öğrencilerden Eribe, Türk havacılık tarihinin vazgeçilmez isimlerinden Vecihi Hoca'nın yeğeniydi. Ankara Kız Lisesi'ne kaydolmuş, bu arada da çevresindekilerin heveslendirmesiyle Türk Kuşu'na girmişti.

1936'nın Cumhuriyet Bayramı'nda Hipodrom'da paraşütle atlama gösterileri yapılacaktı. Eribe, bu gösterilerde yer alabilmek için 24 Ekim günü çalışmalara başladı ve ilk atlayışını başarıyla yaptı. 29 Ekim sabahı da, bir prova atlayışı daha yapmak için erkenden hipodroma koştu. Rus uzman Anohin'in kullandığı Godron 59 uçağı ile havalandı. Ve yeri gelince de kendini boşluğa bıraktı.

Ne var ki, paraşüt kabzasını askı kolanıyla bir arada tutmuş, kabzayı çekmek istediği zaman da bu nedenle paraşüt açılmamıştı. Dönerek yere yaklaşmaktayken yedek paraşütünü hatırlamış, fakat ayakları iplere dolandığı için onu da açamamış, böylece kurşun gibi yere çakılıvermişti... Hemen hastaneye kaldırıldıysa da, Eribe kurtarılamadı. Eribe'nin havacılığa karşı büyük aşkını görenler, "Bu kız yerden çok göğe ait!" demişlerdi...

İLK İNÖNÜ KAMPI'NIN KANATLANAN KADINI

1914 doğumlu Naciye, 1931'de İstanbul'daki Çapa Kız Öğretmen Okulu'nu bitirmişti. 3 Mayıs 1936 günü, İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde bir planör kursu açıldığını duyuca hemen kaydını yaptırmış, çok geçmeden de

Bir paraşüt kazasında, henüz 17 yaşındayken yaşamını yitiren Eribe (sağ üstte). **THY hostesleri, 1956'da bir çocuğun uçaktan inmesine yardımcı oluyor** (sağda).

arkadaşlarının arasında en yetenekli kızlardan biri olarak dikkatleri üzerine çekmişti. Hemen sonra Rami'deki çalışmaları izlemiş, 8 Temmuz günü de asıl kurslara devam edebilmek için trenle İnönü'ye gitmişti...

İlk planör uçuşunu Sabiha Hanım'la birlikte, aynı planörde yaptı. İlk tek başına planör uçuşunu da 1937 yazında, yeniden katıldığı İnönü Kampı'nda gerçekleştirdi. Naciye Toros, havacılıkta bu kadarla kalmadı, motorlu uçak brövesini de almayı başardı. Türk Hava Kurumu, ona Türk Kuşu'nda kalıp öğretmenlik yapmasını önerdi. Genç kız, altı yılını havacı olmak isteyen gençleri yetiştirmekle geçirdi. Evlenmişti, eşi de kendi gibi havacıydı. 1944'te görevinden ayrıldıysa da, içindeki uçmak aşkını hiçbir zaman kaybetmedi...

Mefharet Hakkı'nın kaderi...

1927 yılıydı; Kırklareli'nde yaklaşan Cumhuriyet Bayramı nedeniyle şenlikler yapılacaktı. Askerî iki Junkers A-20 keşif ve hafif bombardıman uçağı şehre gelmiş, isteyenlerin bu uçaklarla uçabileceği söylenmişti. Kırklareli Jandarma Komutanı Bnb. İsmail Hakkı Bey'in kızları Atıfet ile Mefharet de *(altta)* uçmak istiyordu. İki kardeşten Mefharet ile uçan Pilot Üsteğmen Asım (Uçar), havada, motorun devrinin düşmeye başladığını gördü. Gerekli manevraları yaparak hemen inişe geçti. Fakat iniş sırasında uçak hızla kapaklanıp ters döndü... Pilot Asım'a pek bir şey olmadıysa da Mefharet adlı genç kız sıkıştığı yerde hareketsiz yatmaktaydı. Acele hastaneye yetiştirdilerse de zavallı genç kızı kurtaramadılar. Böylece, bir uçak kazasında hayatını kaybeden ilk Türk kadını, Mefharet Hakkı oldu *(üstte; Mefharet'in ölümüne neden olan uçağın kazadan sonraki hali).*

25 KIRIKLA ÖLÜME MEYDAN OKUDU!

Edibe Subaşı, 1922, Elazığ doğumluydu. O da Türk Kuşu'nda yetişmişti. 1937'de Adana'daki planör kursunda başarı kazanmış, sonra İnönü'nde düzenlenen kurslarda bilgi ve tecrübesini geliştirmişti. O da ötekiler gibi genç havacıları yetiştirmekle görevlendirilmiş, bu arada Türk Kuşu'nda öğretmen yardımcısı havacı Talat Subaşı ile hayatını birleştirmişti...

1957'nin 1 Nisan günüydü. İki kişilik 'Foke Woolf' eğitim uçağıyla peşindeki planörü çekerken motoru arıza yapmış, uçağını havada tutabilmek için harcadığı tüm gayretler boşa gitmişti. Sonuçta, uçak ilerideki sürülmüş bir tarlaya burun üstü saplanmıştı... Köylüler, ters dönmüş uçağın altından çıkardıkları Edibe Subaşı'yı vakit kaybetmeden hastaneye kaldırdılar. Vücudunda 25 kadar kırık vardı. Hele yüzü tanınmayacak haldeydi... Subaşı, Numune Hastanesi'nde üç ay boyunca gördüğü tedaviden sonra evine dönebildi. Sol elinin refleksi kaybolmuştu, sol kulağı ağır işitiyordu, uzunca bir süre de ayakta kalamıyordu.

Kadere bakın ki, Edibe Subaşı da eşini bir uçak kazasında kaybetti. Talat Subaşı, 5 Ocak 1954'te, THY'nin kaptan pilotu olarak Çanakkale'den İstanbul'a gelirken Lapseki dolaylarında ormanlık bir yere mecburi iniş yapmak zorunda kalmış, meydana gelen kazadan kurtulamamıştı. Bu acı olaydan yirmi gün sonra, dul eşi Edibe Subaşı, yine uçağına biniyordu, yine gökyüzünün sonsuz maviliklerine yükseliyordu... ■

Naciye Toros, 1937'de, Türk Kuşu üniformasıyla (en solda). 1953'te çekilmiş bir fotoğrafta Edibe Subaşı (solda).

Genç Cumhuriyet'in 'Avrupalı' öğrencileri...

'Türk Promethe'ler'

1925-47 yılları arasında, eğitim için Avrupa'ya gönderilen 40 öğrencinin hikayesi, araştırmacı-yazar Kansu Şarman'ın kaleme aldığı "Türk Promethe'ler, Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da" başlıklı kitapta bir araya getirildi.

MERYEM FIRAT

Cumhuriyet dönemi, genç Türkiye üniversitelerinin kapılarını Batı'ya iyice açtığı, pozitif bilimlerde yaşanan ilerlemeyi yakalamaya çalıştığı bir dönem olmuştu. Her ne kadar Türk öğrencilerin Avrupa çıkarması Tanzimat döneminde başlasa da, asıl ilerleme Cumhuriyet döneminde yaşandı. Türk Jöntürkler, 'Rönesans' ve 'Reform' devirlerinde kaçırılan 'muasır medeniyet' trenini bu kez yakalamak niyetindeydiler. Nitekim Atatürk de, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra yetenekli öğrencileri Avrupa'ya uğurlarken, "Sizi kıvılcım olarak gönderiyorum, volkan olup dönünüz" demişti...

Araştırmacı - yazar Kansu Şarman'ın kaleme aldığı 'Türk Promethe'ler, Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da' başlıklı kitap, 1925-1947 yılları ara-

Avrupa'ya eğitime gönderilen öğrencilerden Sabahattin Ali (soldan ikinci), Nurullah Şevket Taşkıran (soldan birinci) ve diğer arkadaşlarıyla Almanya'da.

FOTOĞRAF: ÖZGÜR ÇETİN

sında eğitim için, burs verilerek Avrupa'ya gönderilen 120 öğrenciden 40'ının hikayesini bir araya getiriyor. Şarman'ın, "Türk Promethe'lerin bilgi ateşinin peşinde geçirdikleri" zamanı öğrencilerin günlükleri, tanıklıklar ve fotoğrafları eşliğinde anlattığı kitapta, Cahit Sıtkı Tarancı'dan Ahmet Adnan Saygun'a, Sabahattin Eyüboğlu'ndan Ekrem Akurgal'a dek, bir çok tanınmış ismin öyküsü yer alıyor. Biz de Kansu Şarman ile, 'Türk Promethe'ler'i konuştuk....

➤ *1930'lu yılların genç Türkiye Cumhuriyeti'nde, bir ilki yaşayan öğrencilerin hikayesi oldukça ilginç. Çalışmanızda, Türkiye'nin Avrupa'ya öğrenci gönderme süreci nasıl anlatılıyor?*

Tanzimat'la başlayan bir süreç bu aslında. Ancak Cumhuriyet Türkiye'si, bu işi planlı bir şekilde uygulamaya koymuş. Avrupa'ya öğrenci göndermek konusundaki planın, daha Cumhuriyet'in ilanından önce, 18 Ağustos 1923'te hükümet programına alındığını görüyoruz. Yetersiz kaynaklara rağmen yeni Cumhuriyet, bütçeden ödenek ayırıyor ve devlet hesabına yurtdışına; fen bilimlerinden, siyasal-sosyal bilimlere, güzel sanatlardan, arkeolojiye kadar birçok alanda öğrenci gönderme politikasını, öncelikli olarak gündeme alıyor. Burada hedef, ülkenin kalkınmasını gerçekleştirecek uzmanları yetiştirmekti. Bunun için yeni üniversitelerin açılmasını ve bu üniversitelerin öğretim üyelerinin bilimsel yöntemlerle eğitilmelerini sağlamak amacıyla, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi kararının bir an önce uygulamaya konulması gerekiyordu.

➤ *Peki bu eğitim planı nasıl hayata geçirildi?*

Neden 'Türk Promethe'ler'?..

"Promethe ya da Prometheus, 'önceden bilen, önceden hisseden' anlamına geliyor. Yunan mitolojisine göre, Titan Promethe insanlara önce soylu ve tanrılarınkini andıran bir biçim vererek onların ayakta durmasını sağladı. Daha sonra Tanrı Zeus'un Ateş Tanrısı Hephaistos'un ocağına hapsettiği ateşi çaldı ve onu ilahî bir armağan olarak insanlara götürdü. Bazı Batılı tarihçilere ve filozoflara göre Promethe'nin çaldığı ateş 'bilgi'ydi. Bu mit daha sonra, insanların tanrılara meydan okuması ve aydınlanma çağının sembolik başlangıcı olarak kabul edildi... 'Türk Promethe'ler', yani Cumhuriyet'in öğrencileri de tıpkı Prometheus gibi, medeniyetin yükseldiği ülkelere gittiler ve oradaki bilgiyi meşalelerine alıp kendi ülkelerindeki aydınlanmayı sağladılar. 'Türk Promethe'ler'in ateşin peşinde geçen öyküsü, Tanzimat'la başladı; ama en önemli çıkışını Cumhuriyet döneminde yaşadı..."

8 Ocak 1925 tarihli Vatan gazetesinde yayımlanan bir haber, sınavı kazanan öğrencilerin yola çıkacağını müjdeliyordu (sol sayfada). **14 Ağustos 1928 tarihli Milliyet gazetesinde, Avrupa'ya gönderilen ilk grup öğrencilerden bazılarının yurda döndükleri bildiriliyor** (solda, en üstte). **1928'de Paris'te öğrenimlerini tamamlayan öğrenciler, Tarı adlı vapurla İstanbul'a dönerler: Cevat Dereli, Muhittin Sebati, Mahmud Cûda, Refik Epikman, Hale Asaf, Şeref Akdik ve İsmail Hakkı Oygar** (solda).

Sabahattin Âli (Yazar)

1907, Gümülcine doğumlu. Almanya'da, Postdam ve Berlin'de öğrenim gördü...

"İlk haftalar, kendimi idare edecek kadar lisan öğrenmek ve hayran hayran etrafıma bakınarak şehri dolaşmakla geçti. İlk günlerin şaşkınlığı çok sürmedi. Burası da en nihayetinde bir şehirdi. Sokakları biraz daha geniş, çok daha temiz, insanları daha sarışın bir şehir. Fakat ortada insanı hayretinden düşüp bayılmaya sevk edecek bir şey de yoktu. Benim hayalimdeki Avrupa'nın nasıl bir şey olduğunu ve şimdi içinde yaşadığım şehrin buna nazaran ne noksanları bulunduğunu kendim de bilmiyordum... Hayatta hiçbir zaman kafamızdaki kadar harikulade şeyler olmayacağını henüz idrak etmemiştim..." *(Sabahattin Âli, Almanya'daki öğrencilik yıllarında.)*

Planlanan yurtdışı eğitimi uygulaması, 29 Ekim 1924'te, yani Cumhuriyetin birinci kuruluş yıldönümünde açılan Maarif Vekaleti Avrupa sınavıyla hayata geçirildi. Dârülfünûn Emini İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun başkanlığında kurulan jüri tarafından düzenlenen sınav sonucunda, 22 kişi Almanya ve Fransa'da öğrenim görme hakkı kazandı. İlk grupta Mahmut Cûda, Muhittin Sebati, Refik Epikman, Ulvi Cemal Erkin, Cezmi Rıfkı, Cemil Sena Ongun, Naci Ecer, Vildan Aşir Savaşır, Burhan Toprak, Ekrem Zeki Ün, Osman Horasanlı, Necip Fazıl Kısakürek, Sadi Irmak, Suad Hayri Ürgüplü, Cevad Dereli, Şeref Akdik, Ali Münip Karsan, Namdar Rahmi ve Necmi Bey gibi isimler yer alıyordu.

İlk grubun ardından Maarif Vekaleti ile birlikte birçok devlet kuruluşu, açtığı sınav ve verdiği burslarla yetenekli öğrencileri Avrupa'nın çeşitli ülkelerine eğitim için göndermeye başladı. İlk grubun yola çıktığı 1925 ile II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılları arasında, yetenekli öğrenciler, edebiyattan matematiğe, felsefeden mühendislik bilimlerine, güzel sanatlardan fen bilimlerine kadar pek çok branşta eğitim almak üzere, Fransa ve Almanya başta olmak üzere, Belçika, İngiltere ve İsviçre gibi yükseköğretimde ilerlemiş Batı ülkelerine gönderildi.

➤ *Öğrencilerin Avrupa yolculuğu başarıya ulaştı mı? Öğrenciler döndüklerinde neler yaptılar?*

Tamamen amaca uygun bir proje gerçekleştirilmiş diyebiliriz. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de ülkenin yetişmiş elemanlarının neredeyse yok olduğunu düşünürsek, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi uygulaması, Cumhuriyet'in hedefindeki kalkınma ve eğitim hamlesine girişmek için uygun bir atılımdı... Cumhuriyet'in kurucuları, üniversite reformundan ve Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelişinden çok önce, Avrupa'ya öğrenci göndererek yetiştirme modelini sistemli olarak uygulamaya koydu. Devlet eliyle, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gönderilen Türk öğrencilerine baktığımızda, yıllar içinde, branşlarının tanınmış ve öncü isimleri haline geldiklerini gö-

1926-28 arasında, Fransa'da tıp eğitimi alan Osman Cevdet Çubukçu, 1926'da çekilmiş bir fotoğrafta, Paris'te (sağ üstte).

Nüzhet Gökdoğan (Astronom)

1910, İstanbul doğumlu. 1932'de Fransız Lyon Üniversitesi'nde matematik lisansını tamamladı. İstanbul Üniversitesi'nde kurulan Astronomi Enstitüsü'ne atanan ilk Türk doçenti olmasının yanı sıra, ilk kadın senatör ve ilk kadın dekandır...

"Biz Atatürk gençliğiydik. Bizim bu millete yapacak hizmetimiz olduğunu biliyorduk. O hizmet için gittik biz. Fransızlara şunu söyledim: 'Ben altı senedir buradayım. Altı senedir devlet beni okutuyor ve bekliyor. Siz altı senelik saati geri çalıştırabilir misiniz?"

Remziye Hisar (Kimyacı)

1902, Üsküp doğumlu. Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi'nden mezun, ilk Türk kadın kimyacı...

"Sorbonne'da o yıllarda çok tanınmış hocalar vardı. Langevin gibi, Madam Curie gibi. Hoca kürsüye çıktığında talebe ayağa kalkmaz, beğendikleri hocayı alkışlar, beğenmediklerine ayak sürtüp bağırırlardı. Dersleri dinlerken kağıttan uçak yapıp birbirlerinin kafasına atarlardı. Yalnız bunu her hocaya yapmazlardı. Madam Curie'nin dersinde tüm öğrenciler çok sessiz ve hürmetkardılar." *(Remziye Hisar, 1927'de Sorbonne Üniversitesi'nde; ayakta, sol başta.)*

rüyoruz. Almanya, Fransa, İsviçre, İngiltere, Avusturya ve Belçika gibi gelişmiş ülkelerin okullarında eğitime gönderilen bu öğrenciler döndüklerinde, bir kısmı mesleklerinde, bir kısmı da eğitmen olarak üst düzeyde görevler aldı.

Modern Türkiye'nin bilimsel temellerinin atılmasında ve kültürel gelişmesinin sağlanmasında Avrupa'ya giden öğrencilerin payı çok büyük oldu. Ayrıca -yine Maarif Vekaleti'ne bağlı talebe müfettişinin denetiminde- ailesinin parasıyla Avrupa'da öğrenim gören pek çok öğrenci de dönüşlerinde, Türkiye'nin geleceğini kurmada önemli rol sahibi oldular. Bu öğrencilerin bir kısmı eğitimlerini tamamladı, bir kısmı çeşitli nedenlerle tamamlayamadan geri döndü. Hangi koşullarda yurda dönmüş olurlarsa olsunlar, Avrupa eğitiminin etkisi, bu öğrencilerin hayatlarının geri kalan kısmına damgasını vurdu.

➤ *Avrupa'daki sosyal hayatın da bu gençlerin dünyasına etkileri olmuştur şüphesiz. Bu durum, Türkiye'ye nasıl yansımış?*

1928-34 arasında, İsviçre'de hukuk eğitimi alan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Neuchatel'de (solda).

Türk öğrencilerin Avrupa'daki öğrenim ve sosyal yaşamları, Türkiye'dekinden çok farklıydı. Türkiye'nin pek çok şehrinden sınavla seçilerek Batı ülkelerine gelen öğrenciler, Avrupa'nın bu bilim ve kültürde ileri gitmiş ülkelerinde bambaşka bir dünyayla tanıştılar. Bir kısmı İstanbul'u bile görmemiş veya sadece birkaç kez görmüştü. Batı ülkelerindeki günlük hayata uyum sağlamak için hızlı ve akıllı davranmak zorundaydılar. Çünkü, devletin onlara bu üst düzey eğitim için verdiği süre sınırlıydı. Bu yüzden birden fazla sertifika programına yazıldılar. Her yıl onlarca sınava hazırlandılar. Ancak bir yandan da Türkiye'de o günlerin şartlarında

Cahit Sıktı Tarancı (Şair)

1910, Diyarbakır doğumlu. 1939'da Mülkiye öğrenimini tamamlamak üzere Paris'e gitti. Ancak, II.Dünya Savaşı patlak verince yurda döndü...

"Son hadiseler üzerine, Paris'ten, haziranın on üçünde ayrılmak zorunda kaldık. O günden beri, Fransa yollarında, bisikletle, bombardımanlar altında olanca hızımızla kaçarak, on gün kadar yol aldık. Nihayet Bordeaux'ya vardık. Bu şehirde, sefirle talebe müfettişimizi bulduk... Parlak bir hayat sürüyoruz demeyeceğim; Türkiye'ye dönmekten ümit kesmemeye çalışıyoruz işte." *(Tarancı, Avrupa'ya öğrenci olarak yola çıkmadan önce Diyarbakır'da.)*

Jale İnan, 1930'lu yılların sonunda, arkeoloji eğitimi gördüğü Almanya'da (sağda). 1928-33 yılları arasında, Fransa'da tarih öğrenimi gören Enver Ziya Karal, 1930'larda Lyon'daki öğrencilik yıllarda (sağda, ortada).

mümkün olmayan üstün koşullarda öğrenim gördüler. Laboratuvarlar, amfiler, uygulamalı dersler, öğretmenler, çoğunlukla üst düzeydeydi. Çoğunluğu, önce dil öğrenmek için kurslara başladı.Yine birçoğu gittikleri ülkenin insanlarıyla tanışmak için dans okullarına yazıldı. Operaları, konserleri kaçırmamaya çalıştılar. Birçoğu bulundukları ülkede özel dostlar, arkadaşlar hatta aşklar edindi. Hatta bazı öğrenciler, o ülkede tanıştıkları yabancı öğrencilerle evlendiler.

➤ *Avrupa'ya gönderilen bu öğrencilerden bazıları kültür-sanat, bazıları fizik-matematik gibi bilim dallarında önemli çalışmalara imza attılar. Bu kişileri hangi sıfatlarıyla tanıyoruz?*

Yazar Sabahattin Ali, besteci Ahmet Adnan Saygun, Kuzey Anadolu fay hattının varlığını ilk kez ortaya koyan jeolog İhsan Ketin, kendi kuramıyla dünyanın ünlü matematikçileri arasına giren Cahit Arf, şair Cahit Sıtkı Tarancı, ressam Mahmut Cûda, tarihçi Enver Ziya Karal, mühendis Şahap Kocatopçu, arkeolog Ekrem Akurgal, hititolog Sedat Alp, besteci Ahmet Adnan Saygun ve Necil Kazım Akses gibi bir çok öncü isim var bu kişilerin arasında. Türkiye'nin bilimsel ve kültürel hayatında pek çok girişimin temelini atan insanlar bunlar. Onun için onları 'Türk Promethe' olarak adlandırdık zaten...

➤ *Bu öğrenciler arasında, hikayesinden özellikle etkilendiğiniz ya da araştırırken heyecan duyduğunuz özel bir isim var mı?*

Aslında, bütün öğrencilerin öykülerinde, günlüklerinde, mektuplarında hattâ fotoğraflarında etkileyici noktalar var. Ancak ilk kadın kimyacımız Remziye Hisar'ın Sorbonne'da okumak için geçirdiği zor günler çok etkileyici. Madam Curie ve Langevin gibi önemli bilim insanlarının öğrencisi oluyor orada. İki çocuğuyla Paris'te doktorasını tamamlamak için büyük çaba sarf ediyor. Dönüşünde de önce okullarda idari görevler veriyorlar. Kıskanılıyor eğitimi yani biraz. Ama o, yılmadan çalışıp adını Türkiye'de kimyanın öncü isimleri arasına yazdırıyor.

İhsan Ketin (Jeolog)

1914, Kayseri doğumlu. 1932-1938 yılları arasında Almanya'da, Berlin ve Bonn üniversitelerinde jeoloji eğitimi gördü...

"Tez sahasında Devoniyen arazisi kıvrımlı ve klivajlı kiltaşı ile kumtaşı tabakalarından oluşmaktaydı... Kaplıcanın şifalı suyu ise, safrakesesinde taşı olan hastalar için çok yararlı olmaktaydı. Arazi çalışmaları sırasında bir gün kaplıca tedavisine gelen hastaların da dolaştığı ağaçlı bir yol kenarında inceleme yaparken, karıkoca oldukları konuşmalarından belli olan bir çift yanımdan geçiyordu. Hanım kocasına, benim orada ne yaptığımı sormuş; yaşlı beyin cevabı, 'Bu bey bizim düşürdüğümüz safrakesesi taşlarını topluyor!' olmuştu." *(İhsan Ketin, 1938'de Schlesien Reisengebirge bölgesindeki kazıda.)*

Sabahattin Rahmi Eyüboğlu (Edebiyatçı)

1908, Akçaabat doğumlu. Fransız Dijon, Lyon ve Paris üniversitelerinde dil, edebiyat ve estetik okudu.

"Dijon'a geleli iki ay ve bir hafta oluyor. Daha şimdiden ayların çabuk geçmesini diliyorum. Günlerimin hiçbiri boş ve yararsız geçmiyor, ama bu kadar çok okuma saatleri olmasına rağmen vakit yeterli olmuyor. Felsefe dersinde öğretmen yirmi sayfaya yakın ders veriyor. Ben yirmi sayfa Fransızca'yı kaç saatte okuyup anlayabilirim?" *(Sabahattin Eyüboğlu [sağ başta] Lyon'da kardeşi Bedri Rahmi Eyüboğlu [sol başta] ve Enver Ziya Karal ile.)*

➤ *Öğrencilerin o dönemde yurtdışında yaşadıkları zorluklar, özellikle hangi noktalarda toplanıyor?*

Bu sorunun cevabını, II. Dünya Savaşı günlerine orada tanıklık eden öğrencilerin anlattıklarında buluyoruz. Almanya'nın Dresden kentine yapılan büyük bombardımanda ölen Türk öğrencilerin de olduğu düşünülürse, okumak için nelerin göze alındığı daha da iyi anlaşılır. Cahit Sıtkı, savaştan kaçmak için saatlerce bisikletle yolculuk etmiş örneğin. Şahap Kocatopçu'nun bindiği tren bombardıman altında kalmış. Fakat bu insanların büyük bir hizmet aşkı var. Ülkelerinin onları büyük zorluklarla okuttuğunun farkındalar. Bu yüzden benim konuştuğum insanlar da o günleri anlatırken 'Avrupa ülkeleri çok güzeldi, ancak biz bir an önce dönüp faydalı olmak için sabırsızlanıyorduk" diyorlardı.

➤ *O dönemde, öğrencilerin yurtdışına gönderilmesine karşı çıkanlar da olmuştu. Neydi bu karşı çıkışın nedenleri?*

Özellikle II.Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından uygulamada meydana gelen bazı aksaklıklar, o dönemde eğitim çevrelerinden eleştiriler almaya başlamış. Tartışmalar genel olarak, Türkiye'de eğitimi bulunan bazı branşlarda Avrupa'ya öğrenci göndermenin gerekli olmadığı ve bunun mâlî bir yük getirdiği üzerineydi. Ancak dönemin Milli Eğitim bakanı Tahsin Banguoğlu'nun Meclis'te bu konuda yapılan tartışmalar sırasında dile getirdiği bir nokta var. Banguoğlu diyor ki, 'Acaba İngiltere'de tarih okutan fakülteler yok mudur ki, İngilizler bu harpten önce Fransa'da, Almanya'da, İsviçre'de yüzlerce tarih talebesi okuturlardı? Hukuk için de, edebiyat için de aynı şeyi söyleyebiliriz. İrfan ve medeniyet, milletlerarası temaslar ve mübadeleler sayesinde gelişir ve büyür; yoksa, devamlı surette aile içinde yapılan evlenmeler gibi, milli hayatın irfan bünyesinde maddi ve manevi bir dejenerasyon başlayabilir'. Bu konuşma, bu konudaki tartışmalara en iyi yanıtı veriyor bence... ■

Yıl 1940: Paris'teki Türk öğrenciler, Oktay Rifat, Bülent Cimcoz, Ercümend Kalmık, Mehmet Ali Aybar ve Emel Kalbık, bisikletle kır gezisinde (sol altta).

Kansu Şarman kimdir?

1969 yılında Samsun'da doğdu. Mimar Sinan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğrenim görürken, 1988'de gazeteciliğe başladı. Hürriyet gazetesinde, ATV Haber Merkezi'nde ve Ulusal Basın Ajansı'nda muhabir ve editör olarak çalıştı. 1996'da, halen çalıştığı NTV Televizyonu'nda editör olarak çalışmaya başladı. NTV Radyo için tarih programları hazırladı. Çeşitli tarih dergilerinde çok sayıda makalesi ve 2002 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan 'Adamlı Torpidolar' adlı anı-belgesel çalışması yayımlanan; bir süre Popüler Tarih'te editörlük de yapan Şarman, halen Popüler Tarih'in yazı ailesinde yer alıyor.

Bir Cumhuriyet modası: İzcilik

Genç Cumhuriyet rejiminin ilk genç kuşaklarına 'aidiyet' ve 'uluslaşma' duygusunu veren süreçte, izciliğin önemli bir rolü oldu.

TURGAY TUNA

İngiltere'de, General Lord Baden-Powell tarafından 1907'de kurulup örgütlenen izcilik hareketi, kısa süre içinde tüm dünyayı sarar. 1912'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da, "Batı'ya açılan pencere" olarak tanımlanan Mekteb-i Sultani'de yani Galatasaray Lisesi'nde, Ahmed Robenson Bey tarafından kurulan izcilik grupları, tarihî süreci içinde geçirdiği değişikliklerle, günümüze dek varlığını korur...

1923'te, ancak beş sayı yayımlanabilen 'Keşşaf' adlı dergide, Türkiye'de izciliğin kuruluşuna ilişkin olarak, şu bilgilere yer verilmektedir:

"Memleketimizde izciliği Balkan Harbi'nden oldukça evvel tesis eden zat Ahmed Robenson Bey'dir (...) Türkiye'de irtica, taassup ve kıskanma kuvvetli bir amil iken, izciliği ilk kabul eden müessese-i millîye Galatasaray olmuştur. Galatasaray'dan sonra sırası ile, Kadıköy Numune Mektebi, İstanbul Sultanisi, Vefa, Üsküdar ve Kabataş Sultanileri ile Haydarpaşa İttihat Mektebi ve saire gelir."

İzciliğin 'keşşaflık' adıyla kurulduğu ve etkinliklere başlandığı ilk yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu koşullar ve bitmez tükenmez savaşlar nedeniyle, Enver Paşa'nın himayesi altında bulunan bu gençlik örgütünde, milliyetçi duygular ön plana çıkartılır.

Kimi Avrupa ülkeleri örnek alınarak, gelecekte savaş meydanlarında ve siperlerde

1950'li yıllarda Ankaralı kız izciler (altta). 'Spor Alemi Dergisi'nde yayımlanmış, ilk izcilerimize ait fotoğraflardan biri (en sağda). Türk izcilerinin arması (sağda).

Cumhuriyet'in '10. Yıl' kutlamalarında çiçeği burnunda bir izci

Ayağında kısa izci pantolonu, belinde matarası, ipi ve çakısıyla; fularlı gömleğinin cebindeki düdüğü ve şapkasındaki korkardıyla, 1933 yılının tipik bir ortaokul öğrencisi: Ankara'daki büyük Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına gidememiş; ama İstanbul'da, törenlere katılmış, ayrıca o zamanın modasına uyarak, bir fotoğrafhanede izci selamlı pozunu vermiş *[Dr. Rıfat Tınç'ın aile albümünden].*

Türkiye'de izciliği kuran, aynı zamanda Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucularından Ahmet Robenson Bey (altta). **1922'de açılan kamplardan birinde izciler** (sağda). **İzciliğin yapılandırılması için Türkiye'ye davet edilen Belçikalı izcilik uzmanı Mr. Parfitt** (sağda, ortada). **Enver Paşa** (sağda, en altta). **İki izci arkadaş** (altta).

görev alabilecek nitelikte izcilere, tüfek kullanmaktan iz sürmeye dek, küçük çapta askerî eğitimler verilmeye başlanır.

Önceleri 'keşşaflık' sözcüğüyle adlandırılan izcilik, Anadoluhisarı İdman Yurdu'nda toplanan izci liderleri ve eğitimcilerden Sofioğlu Sudi, Sabit, Cemil, Sadi, Asım beylerle, Ahmed ve Abdurrahman Robenson kardeşlerin düşünceleri doğrultusunda, Türkçe'de de, 'izcilik' adıyla benimsenir olur...

Adı geçen liderler, İngilizce'deki 'boy scout' sözcüklerine Türkçe bir karşılık bulmak gerektiğini düşünerek bu yola başvurmuşlar; Sudi Bey'in sunduğu 'izci' sözcüğü önerisi de, oy birliğiyle kabul edilmiştir.

İzciliğin örgütlenmesinin hemen ardından 1912'de, yeni izci liderleri yetiştirmek amacıyla, bu işin uzmanı olan ve ülkesi Belçika'da izciliği kurmuş bulunan Harold Parfitt adında bir eğitimci Türkiye'ye çağırılır.

Daha sonra da, okullarda etkinlik gösteren oymaklar, 'İzci Ocağı' adıyla anılan büyük bir örgütün içinde bir araya toplanır. Öyle ki, bu dönemde izcilik adeta 'resmî' bir nitelik kazanır ve zamanın kimi devlet adamları bile, rütbe ve niteliklerine göre, bu gençlik örgütünün yönetim kadrolarında yer alırlar.

'BAŞBUĞ' SIFATIYLA ENVER PAŞA

1914'te, Şark İdadisi Müdürü Mehmet Raif Bey'in kaleme aldığı 'Tatbikatlı İzci Muhtırası' adlı kitapta, 1912'deki Türk İzci Ocağı'nın 'Karargâh-ı Umumisi'nin kimlerden oluştuğu ve bu kişilerin hangi sıfatları taşıdıkları şöyle sıralanır:

Başbuğ: Enver Paşa
Kalgay: Harold Parfitt
Büyük Orta Koldaşları: Merkez Kumandanı Erkân-ı Harp Kaymakamı Halil Bey, Ziya Bey, Eyüp Sabri (Toprak), Yakup Cemil Bey, Doktor Nâzım Bey
Divan Reisi: Burdur Mebusu Atıf Bey
Yazıcı: Lazistan Mebusu Sofioğlu Sudi Bey
Sayıcı: Doktor Rûsuhi Bey...

Harold Parfitt tarafından 'Darülmuallimin' dershanelerinden birinde açılan ilk kursta, ilk 11 'oymak beyi' yetişip sınavlarını başarıyla verirler; ardından 12 Mart 1912'de, Enver Paşa'nın önünde ant içerek diplomalarını da alırlar...

Bu ilk kurstan hemen sonra İstanbul'da, Maltepe semtinde büyük bir izci karargâhı kurulur...

İZCİ ÖĞRETMENLER SAVAŞA GİDİYOR

Burada, Anadolu'nun belli başlı kentlerinden gelen 262 öğretmene, izci liderliği kursları verilmeye başlanır. Ancak bu kurslar sırasında patlak veren Birinci Dünya Savaşı nedeniyle seferberlik ilan edilince, öğretmen kursiyerler, izcilik andının ana maddelerinden birini oluşturan 'vatanını sevmek, barış ve savaş zamanlarında vatanına karşı fedakârlıktan kaçınmamak' ilkesinden yola çıkarak, aldıkları önemli bir kararla, orduya katılırlar ve ülke savunması için, ön saflarda çarpışırlar...

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, orta öğretimdeki izci oymaklarında yetişmiş birçok genç izci, savaş alanlarına az çok deneyimli bir konumda gider ve bu genç izciler arasından, çarpışmalarda birçok şehit verilir.

Çoğu izci de sonuna dek savaşarak vatan savunmasında büyük yararlılıklar gösterir... İstanbul Sultanisi (İstanbul Erkek Lisesi) Sakarya Oymağı izcileriyle, Mekteb-i Sultani ve Darüşşafaka izcilerinin Çanakkale siperlerinde verdikleri şehitler, bunlara örnektir...

Baden-Powell ve izcilik

İzci hareketinin kurucusu olan General Baden-Powell *(altta; 1857-1941)*, İngiliz ordusunun eski bir subayıydı. Askerlerin yaşamına ve onlara karşı nasıl davranılması gerektiği konusuna eğilen Baden-Powell, sonrasında çalışmalarını gençlere yöneltti. Aldığı notlar yayımlanır yayımlanmaz büyük bir ilgiyle karşılandı. Ona göre, "İzcilik, öyle bir kardeşliktir ki, insan, bencilliğini yenip de başkalarına yardım ettiği zaman, böyle bir bağlantı için büsbütün heveslenir ve heyecanlanır" *(üstte; İngiliz izci çocuklar, 1912'de, Titanic faciasının mağdurları için başlatılan bir yardım kampanyasında).*

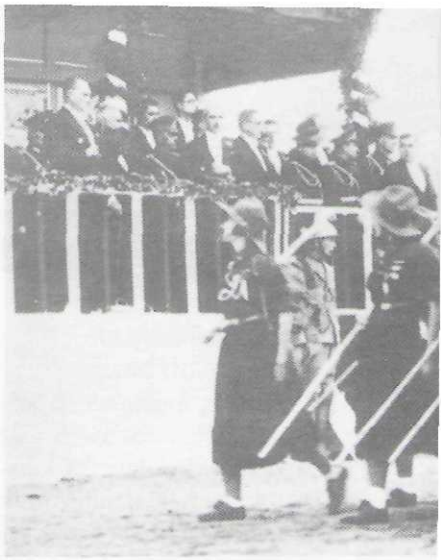

1914'te yayımlanan 'İzci Rehberi' adlı ilk Türk izcilik kitabı (sol üstte). **1924'te İstanbul'da 'yavrukurtlar'** (solda).

1919-1922 yılları arasında, işgal ordularının kontrolü altına giren İstanbul'daki Türk okullarında, izcilik durağan bir döneme girer. Buna karşılık, Rum ve Ermeni okullarıyla, Robert Kolej gibi kimi yabancı okulların öğrencileri, kendi bünyelerinde izci oymakları kurmaya yönelirler.

Ayrıca İstanbul'da yaşayan İngiliz, Amerikan, İtalyan, Rus uyruklu yabancı misyon grupları, çocukları için izci oymakları kurarlar. Bunların arasında en kalabalık izci örgütü, Rum cemaati çocuklarının örgütüdür: İstanbul genelinde oluşturulan 12 grupta, toplam 2 bin Rum iz-

Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) izcileri okul bahçesinde (üstte). 1932 yılında yayımlanan Galatasaray Lisesi İzcileri dergisi (sağda).

ci yer alır...

İzciliğin felsefesinde din, ırk, dil farkı gözetilmemesi ve dünya kardeşliği önemli bir ilke olarak yer almış olsa da, savaş yıllarında gerek Türkiye'de, gerekse kimi Batı ülkelerinde izcilik, gençlerin fiziksel ve manevi güçlerinden istifade edebilmek amacıyla, ister istemez militarist bir düzen içine itilir...

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinin ardından, çağdaş ve laik bir cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla, Türkiye'de eğitim ve gençlik konularına büyük önem verilmeye başlanır.

MUSTAFA KEMAL'İN RAPORU

Mustafa Kemal, izcilik kurumunun da gelişip kökleşmesini arzulamıştır. Hattâ bu dileğini, Cumhuriyet'in kurulmasından çok daha önce, Harbiye Nezareti Osmanlı Genç Dernekleri Müfettişi Umumîsi iken yazmış olduğu bir raporda şu satırlarla dile getirir:

"Son zamanlarda Avrupa'da yeni neslin fikrî ve bedenî eğitimi maksadı ile ihdas edilen genç derneklerine ve izciliğe fevkalâde ehemmiyet verilerek azami fedakârlıkta bulunulmuş, maddi ve manevi her türlü yardım yapılmıştır. Harpten önce, kara ordusu bulunmayan bazı devletler ancak bu sayede ve zaman içersinde büyük bir orduya malik oldukları gibi, bugün ordusunu dağıtmak mecburiyetinde bulunan Almanya, ileride mevcudiyetini ve hayatiyetini muhafaza edebilmek için, terhis ettiği subaylarını istihdama devamla, 1908'de ihdas edilen Alman Gençlik Teşkilatı'na muhteşem ordusu derecesinde ihtimam göstermeye önem vermektedir."

O günkü şartlarda, yurt savunması bakımından, izciliğin "bu derece ehemmiyetli" bir konuma yükseldiğini vurgulayan Mustafa Kemal, raporunu şöyle sürdürür: "Bütün hükümetlerde, izcilik teşkilâtı birbirleriyle adeta yarışırcasına yayılmakta, genişlemekte ve mensuplarını fikren, ahlâken, ilmen ve bedenen yetiştirmektedir."

Savaş sonrası dünya şartlarında, izciliğe verilen öne-

İzci örgütü nasıl yapılanır?

Bir izci örgütünde en küçük *birlik*, 6, 8 ya da 10 kişiden oluşan 'oba'dır; bunlara 'Kartal Obası', 'Atmaca Obası' gibi adlar verilir. İzcilerden biri 'oba beyi' seçilir. Örgütün büyüklüğüne göre, çeşitli sayıda oba bir araya gelerek 'oymak'ları oluşturur; 'oymak beyi', bu örgütün başı sayılır *(solda; İstanbul Erkek Lisesi bünyesindeki 'Sakarya Oymağı'nın izcileri).*

min uluslararası bir seviyeye yükseldiğini belirttikten sonra da, Mustafa Kemal, "Genç Dernekleri Teşkilatı'nın kurulması ve yayılması zaruridir" diyecek ve raporunu şöyle noktalayacaktır:

"Binaenaleyh: İzci, keşşaf veya spor kulübü adı altında vücuda getirilecek bütün teşkilât, genç dernekleri meyanında addedilerek, dernekler genel müfettişliğine bağlı olmalıdır..."

CUMHURİYET SONRASI

Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında, Türkiye'de izcilik büyük bir gelişme gösterir. Bu gençlik hareketi, yalnızca büyük kentlerin eğitim kurumlarında değil, ilçe okullarında da benimsenerek, Anadolu'da değişik izci oymakları kurulur.

1920'lerin sonlarında, Maarif Vekâleti'nin yaptığı bir açıklamaya göre, Türk izcilerinin sayısı o yıllarda 10 bin civarındadır.

Bu sayının da ötesinde, ilginç olan şudur ki, genç Cumhuriyet'in genç izcilerinin başkanlığını, Gazi Mustafa Kemal Paşa, 'kalkaylık' görevini de eğitimci, spor adamı Selim Sırrı (Tarcan) Bey üstlenirler.

Bu arada, daha önce Haydarpaşa İttihat Mektebi'nde oluşturulmuş bulunan ilk kız oymağı ile, izcilik hareketi Müslüman genç kızlar arasında da büyük ilgi görmeye başlar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kız izci oymaklarının sayısında da büyük bir artış gözlenir.

İlk dönemlerde, izcilerin kısa pantolonları halkın büyük bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanır. Ancak bir süre sonra bu tepkiler aşılır, kısa izci pantolonları benimsenmeye başlanır.

İsveç'te spor eğitmenliği alanında ihtisas yapan ve izcilik konusunda uzmanlaşan Selim Sırrı (Tarcan) Bey bu dönemlerde, izcilik hakkında makaleler kaleme alır; özel programlar hazırlar, Türk izciliğinin gelişmesi için çalışır.

12 Mayıs 1923'te, Makriköy'ün (Bakırköy) 'Baruthane Çayırı'nda yapılan İstanbul izcileri toplantısında, Selim Sırrı Bey, izcilere hitaben şu ateşli konuşmayı yapar:

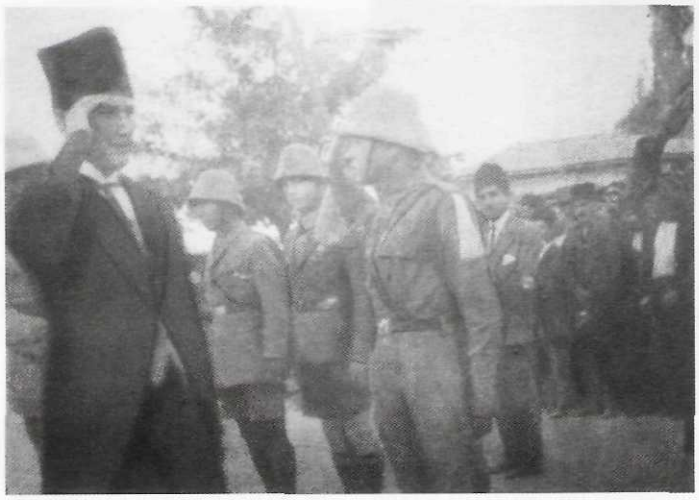
"Türk izcileri! Yaralı vatan sizden pek çok hizmet bekliyor. Yükümüz çok ağırdır. Harb-i Umumî ve daha

29 Ekim 1933: Onuncu Yıl Kutlama Töreni'nde, şeref tribününün önünden geçen kız izciler, Atatürk'ü selamlıyor (solda). İşadamı Fuat Bezmen'in Galatasaray Sultanisi'ndeki izcilik yıllarına ait bir fotoğrafı (solda).

1936'daki Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılan Ankaralı kız izciler (üstte). Küçük izci yavrukurtlar, 1940'larda bir bayramda, geçit töreninde (solda).

Mustafa Kemal, izcileri selamlıyor (sağda). **İzciler, kamp malzemeleri arabasını çekiyor** (en sağda). **1936'daki Cumhuriyet Bayramı törenlerinde erkek izciler** (sağ sayfada, üstte). **Çocuk Haftası Mecmuası'nın *kapağında izciler*** (sağ altta). **Cumhuriyet'in 1. Kutlama Yılı törenlerinde, İstanbul'dan Ankara'ya giden izci oymaklarından biri** (sağda, en altta). **1920'lerin modası: İzci ve bahriyeli giyimli iki kadın** (sağ sayfada, ortada).

evvelki muharebeler en güzide, en güçlü efrad-ı milleti içimizden alıp götürdü. Kalan boşlukları ancak namuskâr, faziletli, halûk, müteşebbis, sebatkâr bir gençlik doldurabilir. Kıymetli Türk ordusu bize istiklâl kazandırdı. Siz ise vatana istikbal kazandıracaksınız. Ona göre, gözlerinizi açınız. Türk'ün ne kabiliyetli, ne azimkâr, ne yılmaz ve bilhassa ne medenî olduğunu cihana gösteriniz..."

Cumhuriyet'in yönetici kadroları, yeni rejimin ilk nesillerini yetiştirirken 'izci' anlayışının bütün olumlu yönlerini kullanmak isterler...

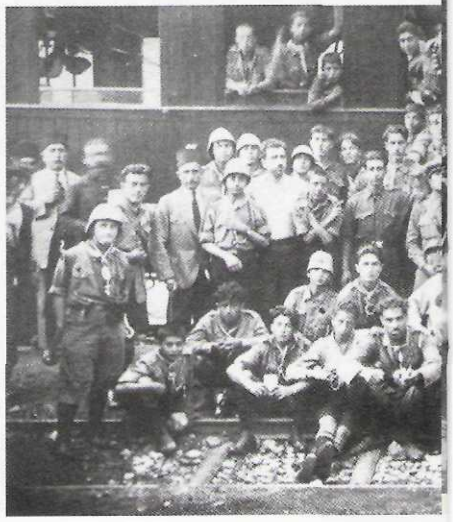
Cumhuriyet'in onuncu yılına, 1933'e kadar geçen süreç içinde, izcilikte büyük bir gelişme yaşanır; Türkiye'deki izci sayısında da büyük bir artış olur. O yıllarda, yalnızca Galatasaray Lisesi 'Aslan İzci Oymağı', İstanbul Erkek Lisesi 'Sakarya Oymağı' gibi büyük okulların oymaklarında 60'tan fazla izci yer alır... Bu arada, izciler arasında kurulan boru trampet takımlarının düzen ve disiplinleri, yapılan kamp ve geziler giderek olgunlaştırılır...

10. YIL KUTLAMALARINDA...

Cumhuriyet'in '10. Yıl' kutlamalarında, Türkiye'nin dört bir köşesinden Ankara'ya izci oymakları akın eder... 'Cumhuriyet Bayramı' kutlamalarında, izcilerin değişik kentlerden gelip Ankara'da törenlere katılmaları geleneği, 1940'lı yıllara dek devam eder. Bu geleneğin büyük bir önemi vardır o günlerin Türkiye'si için. Bunu anlayabilmek, o günlere tanıklık etmiş insanları dinleyince, daha kolay oluyor...

1923 Gaziantep doğumlu Ali İhsan Göğüş (gazeteci, milletvekili ve bakan), o günlere tanıklığını, Irmak Z. Aydedim'in 'Bayram Çocukları' adlı kitabında [Kaynak Yayınları, Ekim 2004, İstanbul], şöyle anlatır:

"Eskiden Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında, orta dereceli öğrenim okullarından Ankara'ya izci takımları giderdi. Türkiye'nin her tarafından.

'Yavrukurt'tan 'izci önderi'ne

İzcilik çalışmaları yaş gruplarına göre düzenlenir. 9 ile 12 yaş arasındaki çocuklara 'yavrukurt' denir. Asıl 'izciler', 12 ile 17 yaş arasındaki gençlerdir. Daha ileri yaşlarda izcilik örgütünde çalışmak isteyenler 'izci önderi' olarak görev yaparlar *(üstte; Sakarya Oymağı'nın izcileri, 1940'larda bir kampta).*

(...) Her sene, Türkiye'nin her tarafından gençler gelirdi. Trenler bedava olurdu. Ankara'daki bütün okullar yatakhane haline getirilirdi. Bir hafta müddetle Ankara'da kalınırdı..."

"Bayramlar, bir fikrin yerleşmesinde en büyük itici güçtür" diyen Ali İhsan Göğüş'ün sözleri aslında, Cumhuriyet rejiminin ilk genç kuşaklarının 'aidiyet' duygusu içinde, 'uluslaşma' sürecini nasıl yaşadıklarını vurguluyor.

Yine o kuşaktan bir başkası, yine 1923 doğumlu gazeteci ve yazar Hıfzı Topuz'un izcilik yıllarına ilişkin anıları da şunlar:

"Ben Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına, Galatasaray'ı bitirene kadar, 1938, 39, 40, 41 yıllarında katıldım. Dört sene izci olarak Ankara'ya gittim. Dört sene o törenlere katıldım. Bütün ülkenin her tarafından izciler gelirdi, aralarında rekabet olurdu, dostluklar olurdu. (...) Başka okullardan gelenlerle şenlikler yapılıyor, izci kızlarla müthiş flörtler oluyordu. Ben hayatımın ilk flörtünü orada yaşadım."

Cumhuriyet'in ilk kuşaklarının büyük heyecanlarla yaşadıkları bu izcilik deneyleri, '10. Yıl' kutlamalarından sonra da sürdü.

Hatta bu büyük, görkemli kutlamalardan tam 5 yıl sonra, Atatürk son nefesini verdiği zaman, ebediyete giden yolculuğunda, çok sevdiği izciler de yer yer ona eşlik ettiler... Ve Türkiye'de izcilik, her ne kadar Osmanlı döneminde, Birinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri altında kurulmuş olsa da, bir 'Cumhuriyet modası' olarak yükseldi... ■

Cumhuriyet dönemi izcilik kronolojisi

1923: Baden-Powell'ın 'Erkek Çocukları İçin İzcilik' adlı kitabı Türkçe'ye çevrilir *(altta).*

1926: Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanan bir tamimle, okullarda izci oymaklarının kurulması öngörülür.

1927: Türkiye'nin dört bir tarafındaki izci örgütleri, Ankara'daki Cumhuriyet Bayramı törenlerinde hazır bulunurlar *(altta; İstanbul izcilerinden bir grup, 10. Yıl kutlamaları için Haydarpaşa'dan hareket etmek üzere).*

1928: İzcilik, devletin kontrol ve denetimi altına alınır.

1949: 'Erkek İzciler Yönetmeliği' kabul edilerek yürürlüğe girer.

1950: Türkiye izcileri, 'Dünya İzcilik Teşkilatı'na kabul edilir.

1955: Ankara'da 'İzciler Birliği Derneği' kurulur.

1968: Milli Eğitim Bakanlığı, 'Türkiye İzcileri Yönetmeliği'ni hazırlar.

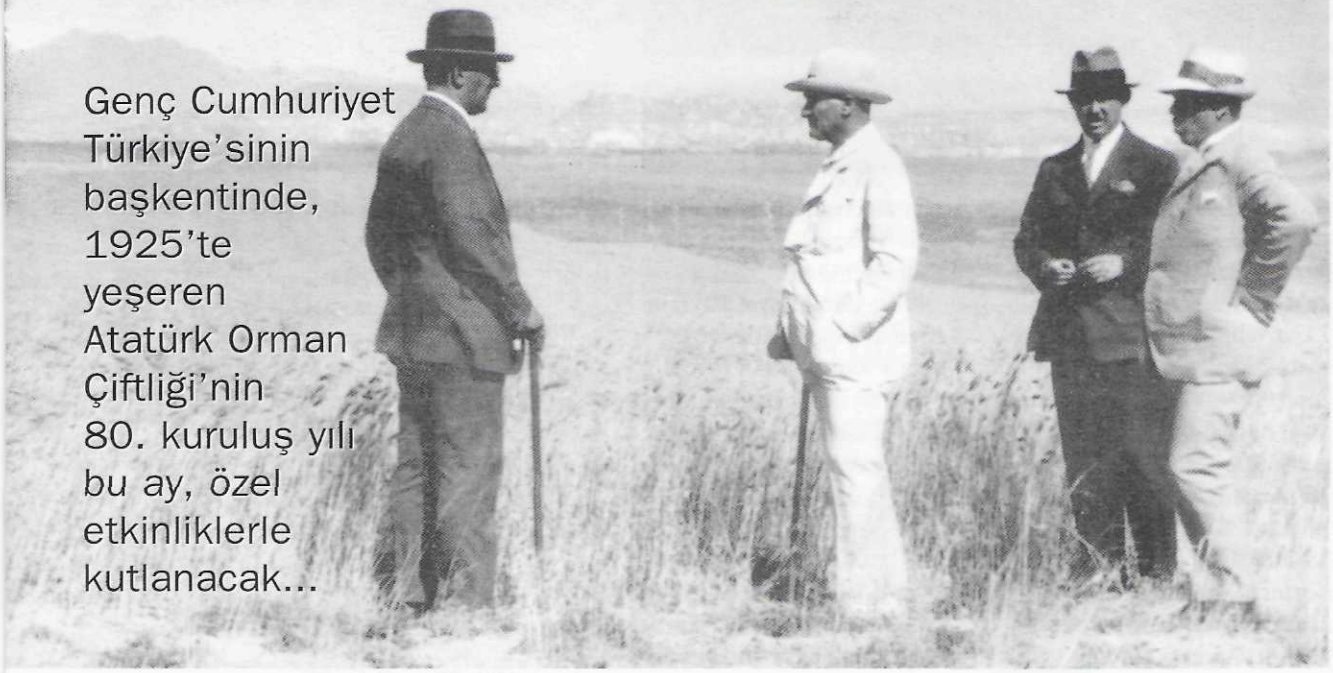
1970: İzcilik faaliyetleri, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na devredilir.

1991: 'İzcilik Federasyonu' kurulur ve izcilik faaliyetleri bu federasyon tarafından yürütülmeye başlanır.

Atatürk Orman Çiftliği fikri nasıl doğdu?

Genç Cumhuriyet Türkiye'sinin başkentinde, 1925'te yeşeren Atatürk Orman Çiftliği'nin 80. kuruluş yılı bu ay, özel etkinliklerle kutlanacak...

ERTAN ÜNAL

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 1925 başlarında Çankaya'da bir akşam yemeğinde, konuklarına yeni bir projesinden söz eder. Ama 'Gazi'nin anlattıkları sofrada yoğun bir sessizlikle karşılanır: Aralarında tarım uzmanlarının da bulunduğu konuklar, "Acaba yanlış mı duyduk?" diye birbirlerine bakarlar.

Hayır; yanlış duymamışlardı. Gazi, ne istediğini çok açık şekilde söylemişti: Ama bu projenin gerçekleşmesi, sofradakilerin gözünde, ancak bir mucizeyle mümkündü...

5 Mayıs 1925: Mustafa Kemal, başyaveri Rusuhi ve yaver Muzaffer ile birlikte, Çiftlik'te; yanlarında, ziraat mühendisleri (sağda).
14 Temmuz 1929: Mustafa Kemal Çiftlik'te yeni mahsulü inceliyor; arka planda Ankara'nın silueti görülüyor (üstte).

Kimse Gazi'nin sözlerine itiraz etmek istemiyordu. Gerçeği kim söyleyecek; bu cesareti kim gösterecekti?

Mustafa Kemal, konuklarının tedirginliğini görmezden geldi. İsteği gayet basitti aslında: Her alanda ulusuna önder olan Gazi, köylüleri modern tarıma yöneltmek amacıyla, Ankara'da örnek bir çiftlik kurulmasını istiyordu.

Projeye göre, kurulacak çiftlikte yetişecek sebze ve meyveler, işlenecek süt ve süt ürünleri, Ankara halkına satı-

Atatürk Orman Çiftliği Müdürü Güldaş:

'AOÇ cazibe merkezi olacak'

Atatürk Orman Çiftliği'nin (AOÇ) Müdürü Hasan Muhammet Güldaş, Çiftlik'in kuruluşunun 80. yıldönümü nedeniyle Popüler Tarih'e yaptığı açıklamada, Çiftlik için bir 'master plan' hazırlanacağını belirterek, bu planı en doğru şekilde yapabilmek için de, ulusal ya da uluslararası bir yarışma düzenleneceğini bildirdi: "Bu plan tamamlandığında, kurucusunun adına yaraşır ve bugün dünyaca bilinen Hyde Park, Central Park gibi örneklerinin de çok üzerinde bir Atatürk Orman Çiftliği" ortaya çıkarılacağını dile getiren Güldaş, yerli-yabancı, başkente gelen herkes için Atatürk Orman Çiftliği'nin bir cazibe merkezi olacağını vurguladı (Atatürk Orman Çiftliği'nin eski *[solda]* ve yeni *[sağ üstte]* amblemleri).

5 Mayıs 1925: Mustafa Kemal, Çiftlik'teki çadır çalışma odasında, ziraat mühendisleriyle ilk günlerin tartışmalarını yapıyor (üstte).

lacak; çiftliğin başarısı halinde, proje yurt düzeyinde yaygınlaştırılacaktı.

Gazi, bu çiftliği bir başka amaç için de istiyordu: Yaz aylarında adeta çöle dönen, susuzluk ve sıcaktan kavrulan başkent Ankara'da, hafta sonları için dinlence alanları yoktu. Ankaralılar mesire ihtiyacını Millet Bahçesi'nde (Ulus'ta) ve Hatip Çayı kenarında karşılamaya çalışırdı...

Ama şunu da söylemek gerekir ki, bu çiftlik projesi, Atatürk'ün şehirleşme vizyonunun da bir parçasıydı: Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Kazım Özalp'ın oğlu Teoman Özalp'in yayımladığı babasına ilişkin anılarda, Atatürk'ün 'çiftlik' vizyonuna ilişkin bir başka bakış açısına da rastlanır.

Atatürk'ün görüşü şudur: Ankara'ya trenle gelecek yabancıların zarif istasyonlar, güzel yeni köyler, üstü başı düzgün köylüler, modern çiftlikler ve ormanlık araziler görmesi, her bakımdan memleketimiz hakkında çok iyi tesir bırakır... Orman Çiftliği'nden sonra, sıra ile Etimesgut, Sincanköy, Malıköy geliştirilmelidir...

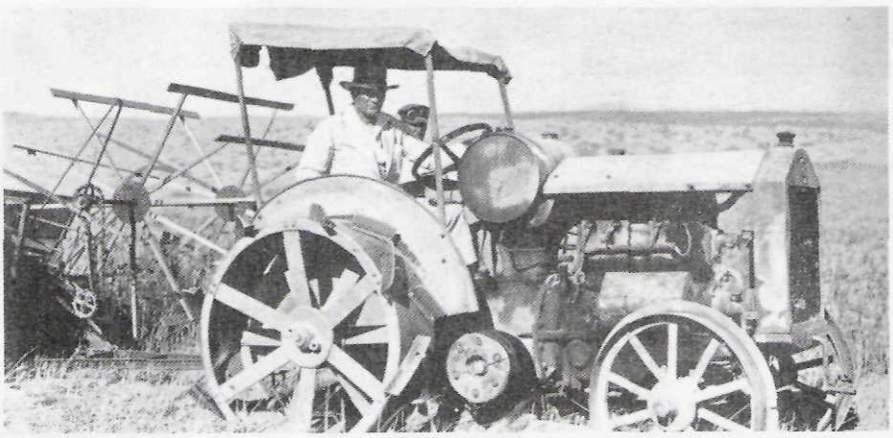
Teoman Özalp, Atatürk'ün bu bakış açısına şu yorumu da ilave ediyor: "Ankara'nın batı yönünden şehirleşmesinden çok, bu şekilde gelişmesini istiyordu. Mustafa Kemal Paşa bütün ömrünce, Orman Çiftliği'ne ilgisini hiçbir zaman kaybetmedi."

Şimdi yine o günlere dönersek, Gazi'nin, sözlerini tamamlarken, özellikle tarım uzmanlarından, uygun bir

1925 sonbaharında, Çiftlik'te çağdaş yöntemlerle elde edilen mahsulün bereketinden herkes memnundu (üstte). **Yıllar sonra, 14 Temmuz 1929'da Mustafa Kemal, Çiftlik'te faytonla yaptığı bir gezide** (solda).

14 Temmuz 1929: Mustafa Kemal Çiftlik'te, traktörün üstünde (üstte).

çiftlik alanı aramalarını istediğini görürüz...

Bu istek üzerine uzmanlardan bazıları, Ankara toprağının tarıma elverişli olmadığını söyleme fırsatı bulurlar. Ancak Gazi, onları dinlemez: Kendisi de dahil, herkes seferber olup çiftlik için yer arayacaktır!..

Uzmanlardan bazıları -daha sonra kendi itiraflarına göre- toprağı iyi tanıdıkları için araştırma bile yapmadan, olumsuz rapor hazırlarlar. Bazıları ise, bu çiftliğin İzmir ya da Adana'da kurulmasını tavsiye ederler. Gazi, "İyi ama ben Ankara'da oturacağım" diyerek bu teklifleri reddeder...

AYLAR SONRA...

Aylar geçiyor, çiftliğin kurulacağı yerle ilgili bir sonuç alınamıyordu. Birgün Gazi, uzmanları ve Tarım Bakanlığı danışmanı Mr. Schmid'i alarak kendisinin belirlediği bir araziye götürdü.

Burası, Ankara'nın 7 kilometre batısında, içinden İstanbul-Ankara demiryolunun geçtiği, verimsiz, bataklık ve sazlık bir bölgeydi. Bölgeye vahşi hayvanlar egemendi.

Gazi uzmanlara, "Burayı gezdiniz mi?" diye sordu. Uzmanlar bu toprakların da çorak ve fakir olduğunu, istenen verimin alınamayacağını belirttiler. Mr. Schmid ise, "Burada ya sabır tükenir ya da para" diyerek yatırım yapılmaması tavsiyesinde bulundu; ama Gazi kararını vermişti bile: "Çiftlik buraya kurulacak. Ankara'nın civarında hem çorak, hem batak, hem de fena yer. Bunu biz ıslah etmezsek

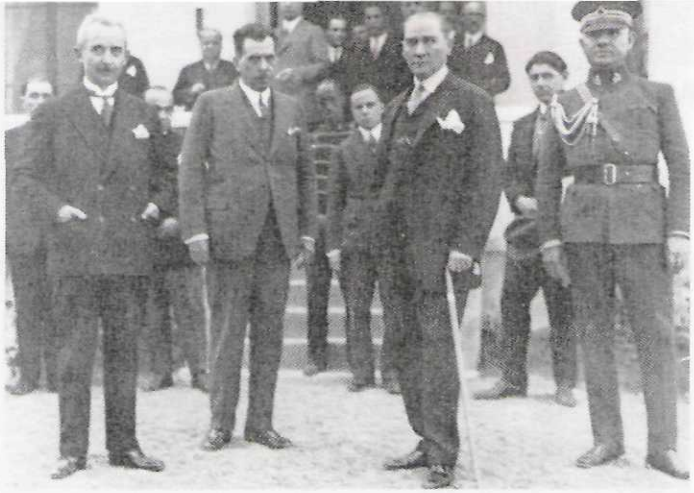
Çiftlik'te bir Pazar günü...

15 Haziran 1935 tarihli Akşam gazetesindeki 'Ankara Mektubu' adlı köşede, "Hususi muhabirimiz Ankara'dan bildiriyor" ibaresinin altında *yer alan haberde, Atatürk* Orman Çiftliği'ndeki bir Pazar günü anlatılır: Sıcaklığın 30-32 dereceye çıktığı başkentten Orman Çiftliği'ne doğru kalkan *ilk trenin ve daha sonra yola* çıkan otobüslerin *(sağ üstte; Çiftlik'te bir tatil günü)* "sepetli, bohçalı, testili ve gramofonlu büyük bir insan *kalabalığı" ile şehirden* uzaklaşışı dile getirilir...

Sonrası da şöyle aktarılır: "Şehirden yemekleriyle gelen aileler çiftliğin yeşil ağaçları altına yerleşirler; gölgelere halılar serilir, sepetlerden *yemekler çıkarılır ve meşhur* gramofon maharetini göstermeye başlar. Öğleden sonra 'Bira Parkı' tıklım tıklım doludur. Daha kapısına *gelmeden yollardaki ilanlar sizi* orada oturmak için kandırmaya çalışırlar: 'Bu yol

kim gelip ıslah edecek?"

Atatürk Orman Çiftliği'nin tarihçesini özetleyen bir eserde, Gazi'nin bedelini cebinden ödeyerek Abidin Paşa'nın eşi Faika Hanım'dan satın aldığı bu toprakların görünümü şöyle anlatılır:

"Bu arazide yamaçların eteğinde harap bir bina enkazı bulunuyor ve bu kısır toprakları kira ile işleyen kansız, soluk benizli birkaç kadın, erkek ve çocukları bu harabede barınıyorlardı."

Biraz ilerde, adeta bir kasaba kabristanını andıran genişlikte bir mezarlık; ovada tek bir ahlat ağacı; dere kenarını örten çalılaşmış söğüt ağaçları; yuva kurmuş kartallar, akbabalar, çakallar, kurtlar... Hayvan leşi kümeleri... İşte manzara buydu ve medeniyetin buradaki tek eseri Haydarpaşa-Ankara demiryolu idi...

KAVAKLIDERE'DEKİ ÇADIRLAR

Bu arada, Gazi'nin kurmayı düşündüğü çiftlik için, 20 bin dönüm toprağın yeterli olmayacağı gerekçesiyle, bitişik arazilerin de alımına geçildi.

Gazi, sahiplerinin bir verim alamadıkları için boş bıraktıkları bu arazilerin bedelini de cebinden ödedi ve böylece çiftlik alanı, 102 bin dönüme ulaştı.

'Ot bitmez, fidan tutmaz' denilen Ankara toprağında istenen doğa cenneti kurulabile-

5 Mayıs 1929: Mustafa Kemal, yanında başyaver Rusuhi, İsmet Paşa ve Kâzım Paşa ile birlikte, Gazi Orman Çiftliği'nin 4. kuruluş yıldönümünde (üstte). Aynı yılın Temmuz ayında Mustafa Kemal, Çiftlik tarlalarında (altta).

Bira parkına gider', 'Bir duble bira içmeden geçmeyin' derler... Bira Parkı'nın hemen üstünde eğlence bahçesi vardır. Büyük atlı karınca mütemadiyen döner. (...)

Çiftliğin buradan biraz daha yukarıdaki lokanta bahçesi o kadar kalabalıktır ki, yukarıdan küçük bir dikiş iğnesi atılsa, muhakkak birinin başında kalır. Orta yerde küçük köşkün içindeki cazbant yaz güneşinin köpürmüş gazabına hafif bir tango ile mukabele etmektedir. Beyaz elbiseli garsonlar dans meydanının etrafındaki masalara yerleşmiş olan insanlara durmadan ayran dağıtırlar. Bira parkı ile lokanta bahçesinin yanından geçen asfalt yol, sizi Marmara Havuzu'na kadar götürecektir *(solda; havuzun önündeki gazino ve en solda; havuzda yüzen gençler)*. Burası daha sakin, daha sessizdir. Eğer kanınız kaynamıyorsa, haftanın yorgunluğunu burada çıkarabilirsiniz..."

Yıl 1938: Atatürk Orman Çiftliği'nin çağdaş yöntemlerle düzenlenmiş ahırlarında süt inekleri sağılıyor (sağda). Aynı yıl Çiftlik'te yoğurt yapımı (sağ altta). Mustafa Kemal 6 Mayıs 1929 günü Marmara Havuzu'nda (sağda). Erns Egli'nin 1932'de Çiftlik'te inşa ettiği Marmara Köşkü (sağda, en altta).

cek miydi?..

Takvimler 5 Mayıs 1925 Pazartesi gününü gösterirken, Kavaklıdere'ye kurulan iki çadır ve getirilen iki traktörle, bu alanda ilk adım atılıyor ve çalışmalara başlanıyordu.

Çadırlardan birini Gazi, çalışma odası olarak kullanıyordu. Diğer çadır ise çiftlik idare merkezi olarak ayrılmıştı, çevresinde levazım ve mutfak çadırları bulunmaktaydı.

Gazi sabırsızlanıyordu... Bu nedenle çadırlar kurulur kurulmaz, hemen çalışmalara başlandı. Yarısı bataklık ve çorak, bir kısmı da kıraç olan bu arazide iki Fordson traktör toprağı sürmeye başladı.

Traktörler, kanal açıp bataklığı boşaltma girişiminde de kullanılacaktı. Birkaç ay sonra, 14 bin dönümlük alan ekime hazır hale getirilecek ve ekim yapılacaktı.

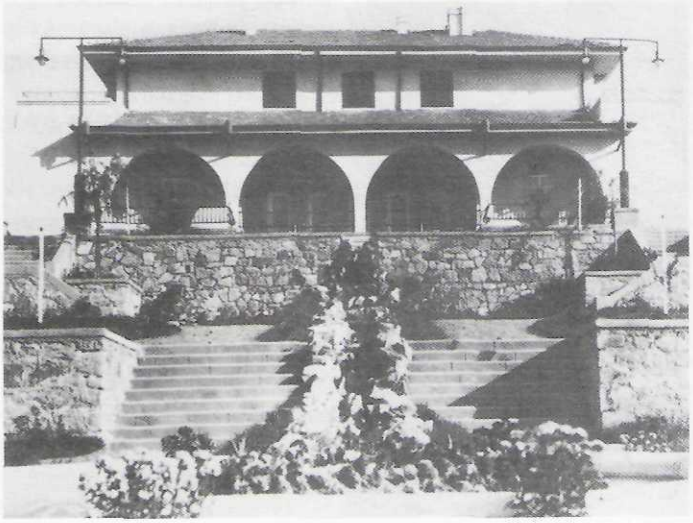
Mustafa Kemal için çiftlik "yorucu ama zevkli bir uğraşı" olmuştu.

Devlet işlerinden arta kalan zamanının büyük bölümünü Mustafa Kemal burada geçiriyor, kimi zaman traktör kullanıyor, kimi zaman çadırında çiftlikle ilgili yapılacak işleri planlıyordu...

'A MUSTAFA KEMAL, SEN ÇİFTÇİ MİSİN?'

Falih Rıfkı Atay, 'Çankaya' adlı iki ciltlik yapıtında, Mustafa Kemal'in 'Çiftlik' günlerinden de söz ederken

Gazi İstasyonu

Atatürk Orman Çiftliği'ni kurma çalışmaları sürdürülürken, tesisler tamamlandığı zaman, halkın buraya rahatça gidip gelmesini sağlamak amacıyla, bir tren istasyonu binası düşünülmüş; sıradan bir binadan çok, anıtsal özellikler taşıyan Gazi İstasyonu, 1926 yılında bu amaçla yapılmıştı. Mimar Ahmet Burhanettin Tamcı'nın projesini hazırladığı yapıda, geleneksel Osmanlı dekoratif öğeleri ve batıdan gelen yenilikler bir arada kullanılmış; bina birinci ulusal mimarlık döneminin eserleri arasında yer almıştı. İstasyon, Atatürk Orman Çiftliği'nin gözde olduğu yıllarda, özellikle yaz aylarında, hafta sonlarında, çiftliğe gidip gelenleri ve bu arada birkaç kez Atatürk'ü de konuk etmişti. Daha sonraki yıllarda, adeta gözden düşmüş sıradan bir istasyon binası haline gelen yapı, kısa bir süre önce, onarılmış ve lokanta olarak işletilmek üzere bir şirkete kiraya verilmiştir.

bize şu satırları aktarır:

"... Orman Çiftliği henüz çıplak bir bozkır parçası iken, aşağıdaki küçük köşklü bahçesinde oturuyorduk. O gün yıllık hesapları getirmişlerdi. Çiftlik işleri iyi gitmiyordu. Atatürk ömrünü pek kıt kanaat geçirmiş olduğundan, para kaybetmesini sevmezdi. Alaca karanlıkta bir aralık köşkün önündeki havuzun fıskıyesini açmışlardı. Hiç de zevkli olmayan müdür, havuzun içine renkli ampuller koydurmuş olduğundan, mavili, kırmızı, yeşilli bir su yelpazesi açılmağa başladı. Gözlerini kaldırıp şöyle bir baktıktan sonra kendi kendine: 'A Mustafa Kemal, sen çiftçi misin? Hayır. Ziraat mi okudun? Hayır. Babadan mı gördün? Hayır. İşte böyle bilmediği şeylere karışanlara sular bile güler'... demişti."

Ama bütün bunlara rağmen, Mustafa Kemal umudunu yitirmez... Bu arada Çiftlik'teki traktör sayısı da artırılmış, iki Hanomag ve bir Ştok motorlu pulluğu da alınmıştı. Bir inşaat şirketiyle ya-

AOÇ'nin bugünü

Çağdaş teknolojiden yararlanarak tesislerini yenilemiş olan Atatürk Orman Çiftliği'nde (AOÇ) halen, ziraî ve hayvansal ürünlerin yanı sıra şarap, bal, turşu, çeşitli meyve suları, tahin, pekmez ve sirke de üretiliyor. AÇO açıldığı dönemde küçük ölçeklerde olan hayvanat bahçesi, gördüğü büyük ilgi üzerine, Tarım Bakanı Muhlis Erkmen'in girişimi ve Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden Necdet Pençe'nin çabalarıyla, 29 Ekim 1940 tarihinde, genişletilerek 320 dekarlık bir alana yayılır *(en üstte)*. AOÇ'nin en çok ilgi gören köşelerinden biri olan Hayvanat Bahçesi'nin dışında, Çiftlik'teki modern süt fabrikası da, 1957'de UNICEF ile işbirliği içinde kurulur; 1964 ve 1971'de yeni tesislerle genişletilir. Şarap Fabrikası ise, 1925'ten bu yana AOÇ bünyesinde hizmet vermektedir. Çiftlik'te, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı etkinlikleri çerçevesinde, Ankara Ticaret Odası'nın girişimiyle, Çarmıklı Kardeşler tarafından Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev, bire bir ölçülerde yaptırılmış *(üstteki iki fotoğrafta ve solda)*, ayrıca 'Tarımcı Atatürk Anıtı' da gerçekleştirilmiştir *(altta)*.

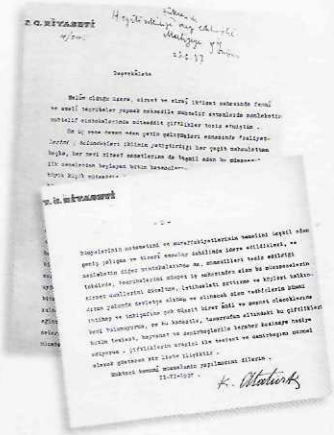

25 Mayıs 1933: Çiftlik'te, 8. kuruluş yıldönümü: Mustafa Kemal ve devlet adamları Çiftlik'te (altta). Aynı gün, Mustafa Kemal, şair Abdülhak Hamid ile birlikte, Çiftlik'teki Marmara Köşkü'nde (sağda).

Atatürk'ün, bütün çiftliklerini devlete bağışladığına dair Başbakanlık makamına hitaben 2 Haziran 1937'de kaleme aldırdığı yazı (sağ üstte).

Biri 'Gazi Orman Çiftliği' [1930] diğeri de 'Atatürk Orman Çiftliği' [1953] adlarını taşıyan Çiftlik'e ilişkin iki özel yayının kapağı (sağ sayfada).

pılan anlaşmayla da, çiftlik için gerekli binaların yapımı bir yıl içinde tamamlandı.

Yapılan binalar arasında, Atatürk'ün çiftliğe geldiği zaman kalacağı köşk de bulunuyordu. Ancak yapımına özen gösterilmediği ve çok acele edildiği için, bu köşk, bitirildikten kısa bir süre sonra duvarları çatlayarak yıkılma belirtileri gösterecek; bu nedenle de, boşaltılarak yıktırılacaktı.

BOZKIRDAKİ ZAFER

Cumhuriyet rejiminin 10. Yıl'ı yaklaşırken, uzmanların olumsuz görüş bildirdiği; Gazi'nin ise, inatla direttiği çiftlik tamamlanmak üzereydi.

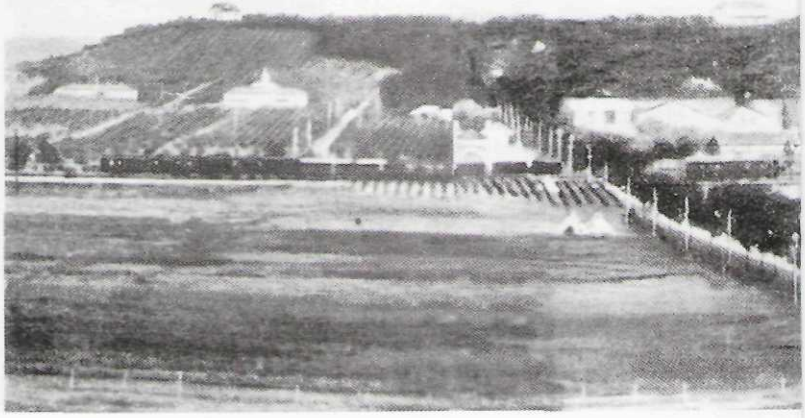
Gazi bu kez toprağa karşı bir zafer kazanırken, önce bir örnek oluşturacağı fikriyle 'Numune Çiftlik' daha sonra 'Gazi Orman Çiftliği', Mustafa Kemal'in 'Atatürk' soyadını almasından sonra da 'Atatürk Orman Çiftliği' olarak anılan bu çiftlik Ankaralıların gözdesi olacaktı...

Çiftlik'te yetiştirilmekte olan sebze ve meyveler, süt ve süt ürünleri, peynir çeşitleri Ankara pazarlarında halka satılıyordu. Çiftlik sadece bir sebze, meyve yetiştirme alanı değildi.

Örneğin, yetiştirilen tahıl ürünlerinden bir bölümü 'tohumluk' olarak üreticilere dağıtılıyordu. Yetiştirilen buğdayın kalitesi tüm dünyada duyulduğundan, Avustralya ve Kanada da bu buğdaydan edinmek istediler.

Çiftlik'te, çeşitli ülkelerden getirilen ve Ankara'nın iklimine uygun 'damızlık' hayvanlar, köylülerin istifadesine sunulmaktaydı. Kök bağlardan üretilen iyi cins asmalar da isteyen köylülere verilmekteydi.

Çiftlikteki üzümlerden üretilen şarap da, Ankara hal-

kının damak zevkini okşamaktaydı. Kurulan bira fabrikasında üretimi yapılan 'Ankara Birası' da, özellikle yaz aylarında, su gibi satılmaktaydı. Daha sonra çiftliğin ürünlerine meyve suları, turşular da eklenecekti...

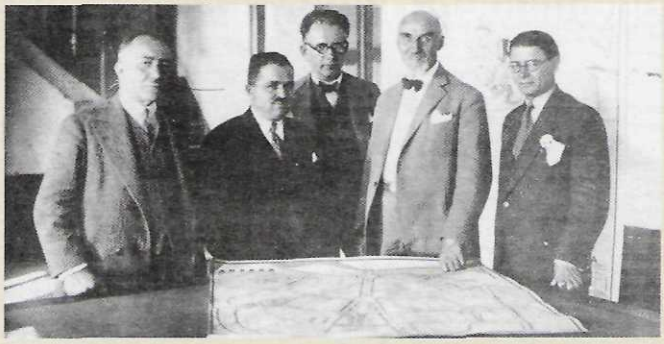
Çiftliğin hizmete girmesiyle Atatürk'ün diğer amacı da gerçekleşmiş oluyordu: Artık Ankaralıların insanı bunaltan sıcak yaz günlerinde serin ağaçlar altında ya da havuzlarda serinleyebilecekleri bir mesiresi vardı.

Biçimi Marmara Denizi'nin kıyılarını andırdığı için 'Marmara Havuzu' adı verilen havuzla 'Karadeniz Havuzu' en çok rağbet gören yerler arasındaydı. Pazar günleri çiftliğe giden trenlerde yer bulmak neredeyse imkânsızdı.

Çiftlik, Çubuk Barajı hizmete girene kadar, Ankara'nın tek ve en güzel mesiresi olma niteliğini koruyacaktı... ■

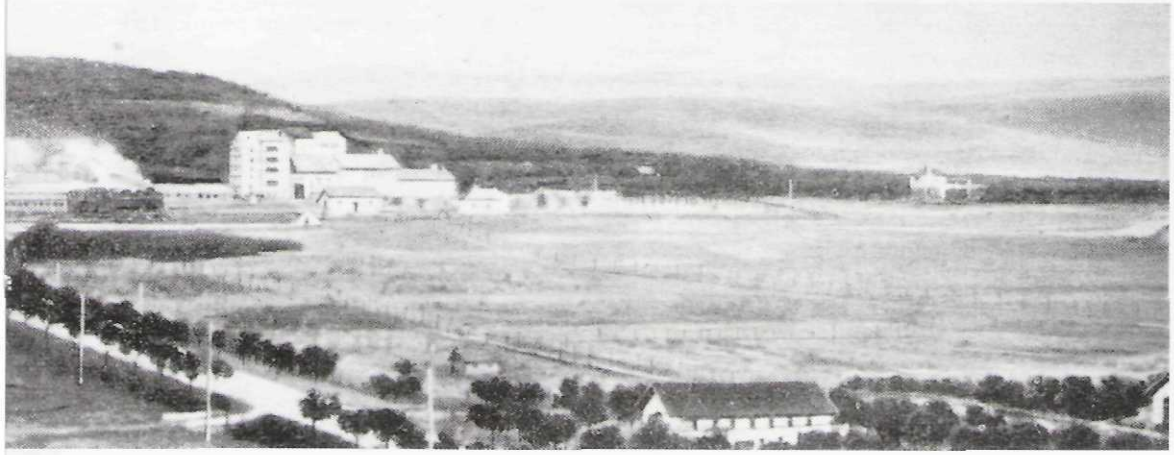
Ankara'da şehircilik nasıl gelişti?

Başkent Ankara'nın imar planını Prof. Hermann Jansen yapacaktır (1928-29): Üstte, soldan sağa; Prof. Celal Esat Arseven, İmar Heyeti Bşk. Hilmi Bey, Jansen'in yardımcısı Earley, Prof. Jansen ve Ankara Belediye Başkanı Asaf (İlbay) Bey... 1925'ten sonra, eski dar sokaklı, kerpiç evli Ankara'nın yanı başında, modern bir başkent yaratılır. 1926-27 yılları arasında, eski Taşhan Meydanı'ndan *(Ulus'tan; altta, 1929'da Zafer Abidesi dikildikten sonra)* şimdiki Kızılay'a doğru, Atatürk Bulvarı'nın doğrultusu çizilir ve ilk binalar yükselmeye başlar *(sol altta):* Solda, Dışişleri Bakanlığı binası tamamlanmak üzeredir. Fotoğrafın arka planında ise, Etnografya Müzesi'nin inşaatı bitmiştir (kubbeli bina). Onun solunda Türkocağı (sonra Halkevi) inşaa edilmektedir...

Atatürk Orman Çiftliği'nin 1937 yılındaki genel görünümü (solda; iki parça halinde çekilmiş bir fotoğrafta).

Şahlar döneminden Humeyni sonrasına

İRAN 100 yıllık kavga sürüyor

2004'teki Meclis seçimlerinde reform yanlısı adaylara yasak gelmesi, İran'da reformcu muhalefetin hızını kesti; ama İran öyle bir ülke ki, muhafazakârlarla reformcuların savaşı, 1906'dan bu yana inişli çıkışlı bir süreç izliyor.

ORHAN KOLOĞLU

İran, ilk ciddi siyasal yapı değişimini, 1906'da yaşar. Bir halk ayaklanması sonucu, ilk kez meşrutiyet ilan edilir. Meclis toplanır ve anayasa yapılır. Ancak geleneksel anlayıştan ayrılmamaya da özen gösterilir.

Anayasa'nın 1. maddesi, "Resmî dinin İslâm ve 12 İmam Mezhebi olacağı" yolunda vurgu yapar. İkinci maddede ise, "Yasaların en üst düzey beş Şia ulemasının [müctehidlerin] onayına tâbi olmasını ve onların fetvalarının geçerliliği belirlemesini" şart koşar.

Bu ilk denemeyi hazmedemeyen yeni Şah Muhammed Ali, meclisi kapatmaya ve anayasayı iptale kalkışınca, ihtilâlciler şahı devirirler. Ancak kısa sürede 'milliyetçiler' ve 'muhafazakârlar' olarak birbirlerine girerler.

Henüz 11 yaşındaki yeni şahın ise, bir iktidar göstermesi mümkün değildir.

İşte bu şartlarda, İran'ı kendi aralarında paylaşmış olan Rusya ile İngiltere, ülkenin iç işlerine daha da çok karışmaya hattâ işgale girişirler.

Yabancı egemenliği o hale gelir ki, 1911'de ülkenin bütün malî işleri bir Amerikalının yönetimine verilir.

I. Dünya Savaşı'nda ise, Osmanlı orduları, Rusya'yı vurmak için, Almanların güdümünde Batı İran'a girince, İngiliz ve Rus orduları da ülkeyi fiilen işgal ederler.

Savaştan sonra Rusya'da Sovyetler Birliği'nin kuruluşuyla emperyalist politika terk

1997'de İran'da cumhurbaşkanlığı seçimini reformcuların oluşturduğu '23 Mayıs' koalisyonunun adayı eski Kültür Bakanı Muhammed Hatemi kazandı (sağda)**; İran'da değişim dönemi hızlandı. Başbakan Musaddık, 1951'de İran petrollerini millileştirerek, Şah'ın ve Batılı güçlerin tepkisini çekmişti** (sağ sayfada).

Devrilen Şah yükselen İslâm

Muhammed Rıza Pehlevi eşi Farah Pehlevi ve oğlu Rıza, hükümranlık dönemlerinde *(en solda):* İran halkının baskısıyla ülkesini terk eden Şah, farklı ülkeleri kapsayan kısa bir sürgün döneminden sonra Mısır'da 1980'de kanserden ölecekti. Fransa sürgününden dönen Ayetullah Humeyni ise, 1 Şubat 1979'da 3 milyon İranlı tarafından karşılanacaktı: İslâm Devrimi başlamıştı ve 1980'lerde, köktendincilik, bölgede etkisini yayacaktı *(solda).*

edilirken, İngiltere'nin İran'a daha da çok yerleşmeye çalışması, Meclis'te tepkileri artırır. İlk kez askerî bir eylem ihtiyacı hissedilir.

Ruslar tarafından eğitilmiş Kazak Birliği'nden yetişmiş Rıza Han, önce Harbiye Nâzırı, sonra da Başbakan olur. İngilizlerin kışkırttığı, petrol bölgesinin ağası Muhammerah Şeyhi'nin ayaklanmasını şiddetle bastırır.

Her açıdan çağdaşlaşma yanlısı olan Rıza Han'ın 'cumhuriyet' ilan edeceği düşünülür.

Ancak ülke halkının neredeyse tamamının Atatürk Türkiye'sindeki devrimleri 'gavurlaşma' saydığını fark eden Rıza Han, 'Pehlevi Hanedanı' adı altında, kendi şahlığını ilan eder.

Yine de reformlardan vazgeçmez. Özellikle Atatürk'e hayranlığı nedeniyle, Türkiye'yi ziyaret eder ve onun devrimlerinden esinlenerek bunları kendi ülkesinde uygulamaya da girişir.

Türkiye ve Almanya ile dostluğu nedeniyle İngilizlerin bir türlü sevemedikleri Rıza Pehlevi 1941'de İngiliz-Sovyet ordularının İran'ı işgali sonucu tahttan indirilir ve Güney Afrika'ya sürülür; yerine de, oğlu Muhammed Rıza getirilir. O da reform yanlısıdır; ama işlerini, Batılı büyük devletlerin çizgisi içinde yürütmek gerektiğinin farkındadır.

İran'ın Hindistan elçisi Ali Asghar Hekmat'ın Haydarabad'da basılan 'Islamic Culture' dergisinin Ekim 1956 tarihli sayısında yayımlanan 'Modern İran'ın bazı yönleri' adlı makalesi, kendi resmi kalemleri aracılığıyla, Humeyni öncesi İran'ındaki durumu yansıttığı için önem taşır. Konumuzla ilgili kısımlarını aktaralım:

ABD, neden İran'ı vuracak?

Bu yılın başından beri, ABD'nin yaz aylarında İran'a bomba yağdıracağı, gazetelerin manşetlerine kadar çıktı... Neden İran? George W. Bush yönetimi, ikinci görev döneminde, neden bu kadar net bir biçimde İran'a kilitlendi?.. Bu soruya, İranlı bir uluslararası ilişkiler uzmanı, Said Rahnema, şöyle açıklık getiriyor: "İran hedefte çünkü, gerek Afganistan gerek Irak'ta, İran rejimi, ABD için sorun yaratabilir." Ancak bu arada da, İran değişiyor!.. Rejim değişim içinde: İslâm Cumhuriyeti'ne bağlı kalmak koşuluyla, çeşitli grup ve zümrelerin adayları seçimlere katılıyor; 'sokaktaki adam' ve basın artık daha rahat konuşuyor. Pekiyi, bu değişim nasıl oluyor?.. Aslında bu, 100 yıllık bir kavga: Muhafazakârlarla reformcuların savaşı...

28 Ocak 2005 tarihli Hürriyet'in sürmanşetinde, ABD'li gazeteci Seymour Hersh'in, İran'a sızan ABD ajanları haberi yer aldı.

Atatürk'ün misafiri Rıza Han ve Türkiye

İran'daki çağdaşlaşma hareketini geliştiren, Rıza Han Pehlevi'dir. Rusların eğittiği şah rejiminin Kazak Birliği'nde yetişen Rıza, önce Harbiye Nâzırı ve 1923 Ekim'inde de başbakan olur. İran, daha Türkiye'de Kurtuluş Savaşı sonuçlanmadan, 30 Haziran 1922'de Ankara Hükümeti'ni tanır: Rıza, Kurtuluş Savaşı'nın ülkeyi yabancılardan arındırma hedefiyle özellikle ilgilidir. Çünkü İran da, İngiliz ve Rus etkisinden kurtulmayı arzular. Türkiye topraklarında Cumhuriyet'in ilanı, İran'da da cumhuriyet kurulması yönünde yoğun bir kampanyaya yol açar. Rıza, bir süre karışmadan tartışmaları izler; ancak dinci kesimin daha ağır bastığını fark edince cumhuriyet fikrinden vazgeçer ve şahlığını ilan eder. Bu kararda, aslında Sünni hilafeti kabul etmeyen ve kendi ülkesini 'merkezi hilafet' sayan Şii ulemanın, Türkiye'de hilafetin lağvını 'dinsizlik' sayması rol oynamıştır. Rıza Şah bu baskıyı aşamamıştır. Yine de Mustafa Kemal'in Türkiye'sine hayranlığını yitirmez.

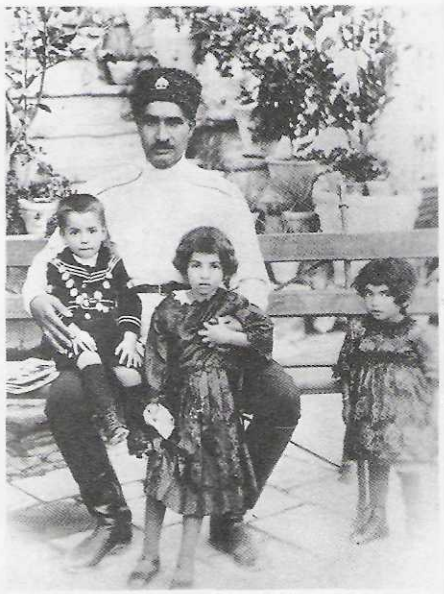
Hükümdarlığı boyunca, yalnızca Türkiye'ye bir dış gezi yapan Rıza Şah, Haziran 1934'te Mustafa Kemal'in genç Cumhuriyet Türkiye'sini gezer *(solda; Şah, Ankara'da, Atatürk ile birlikte)*. Atatürk öldüğünde de, İran'da bir ay matem tutulur.

"Nüfusun yüzde 75'i 45 bin köyde yaşamakta ve sadece ziraat ile geçinmektedir. (...) Burada 4 bin yıllık Zamindar sistemi uygulanmaya devam etmektedir. Toprağı işleyip mahsulü toplayan kesimin sağladığı gelirin sadece beşte biri ona kalır. Geri kalan beşte dört; toprak sahibi, su sahibi, tohum sahibi ve öküz-sabah sahibi arasında paylaştırılır. (...) 11. Yüzyıl'a ait Baba Tahir'in beyiti yaşam koşullarını yansıtır: 'Bir deve gibi dikenlerle yetiniyorum / Eyerim tahtadandır ve bir eşek yükü taşıyorum / Bu küçük gelir ve yüksek masraf yüzünden / Toprak ağasının karşısına çıkmaktan utanıyorum.'..."

1920'lerde, Rıza Han (sağda), Pehlevi hanedanını kurana kadar, yaklaşık 150 yıl İran'ı mutlakiyetle yöneten Türk kökenli Kaçar hanedanının son temsilcisi Muhammed Ali Şah idi (en sağda).

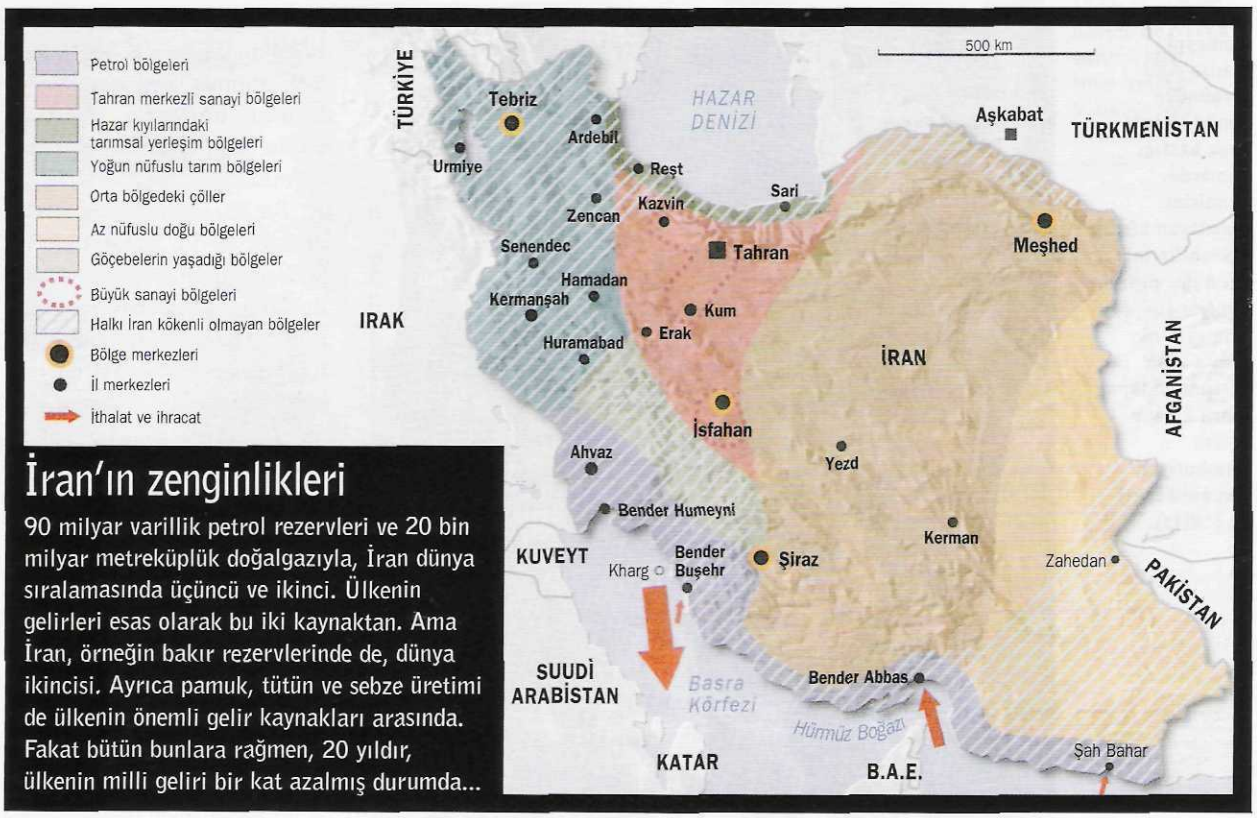

Aynı yazıda, "İran'ın en büyük toprak ağası Şah hazretleridir" diyebilen Ali Asghar Hekmat'ın bu değerlendirmesi, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısına İran'ın, binlerce yıllık geleneklere dayanan bir sosyal yapıyla girdiği ortaya koymaktadır.

RIZA ŞAH'IN REFORMLARI

Babasının başlattığı reformları Muhammed Rıza Şah, bu yapının üzerine daha da radikalleştirerek yerleştirmeye kalkışır. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği-

İran'ın zenginlikleri

90 milyar varillik petrol rezervleri ve 20 bin milyar metreküplük doğalgazıyla, İran dünya sıralamasında üçüncü ve ikinci. Ülkenin gelirleri esas olarak bu iki kaynaktan. Ama İran, örneğin bakır rezervlerinde de, dünya ikincisi. Ayrıca pamuk, tütün ve sebze üretimi de ülkenin önemli gelir kaynakları arasında. Fakat bütün bunlara rağmen, 20 yıldır, ülkenin milli geliri bir kat azalmış durumda...

nin desteğiyle beliren Mehabad Kürt devletlerinin tasfiyesinin ABD ve İngiliz desteğiyle sağlanmasının sonucu olarak, giderek artan bir oranda Batı'ya yönelme ama tepkiler de başlar.

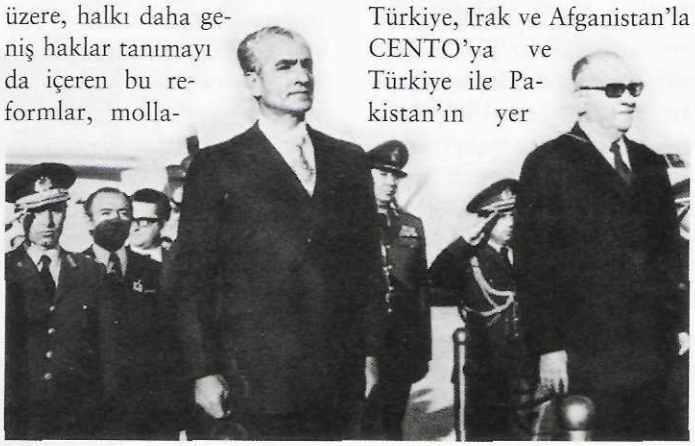
Petrolde Suudi Arabistan'a yüzde 50 hisse tanınırken, İngiltere'nin bunu İran için yüzde 10'da tutma ısrarı, hatta petrol ihracatını askerî ambargo ile engelleme girişimine karşı, 1951'de Başbakan Musaddık'ın millileştirme kararı büyük bir krize yol açar.

Onu görevden almada başarısız kalan Şah, Irak'a sığınmak zorunda kalır; ancak Sovyetler Birliği'ne yaklaşmayı kabul edemeyen muhafazakâr kesimin müdahalesiyle, Musaddık devrilir ve ülkeye geri dönen Şah, ABD'nin desteğiyle 'Beyaz İhtilâl' adı verilen reformlarını başlatır. Başta, kadınlara oy hakkı olmak üzere, halkı daha geniş haklar tanımayı da içeren bu reformlar, mollalar kadar toprak ağalarının da tepkisine yol açar. Ayrıca ekonomi alanındaki yolsuzlukların artması da, ticaret kesiminin tepkilerini çeker.

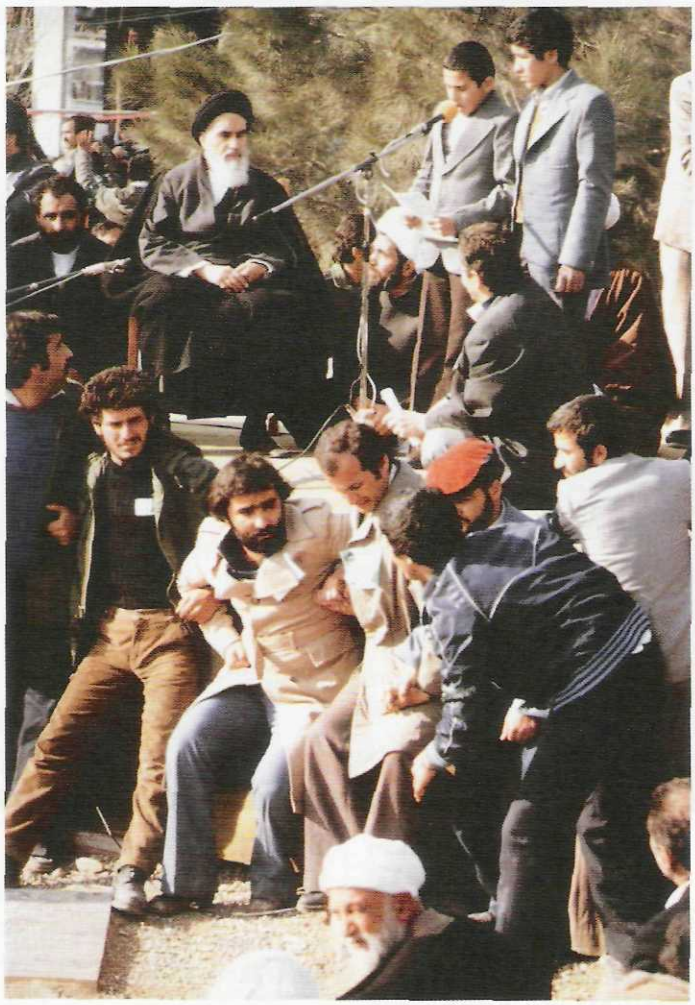
'SOĞUK SAVAŞ' ŞARTLARINDA...

Tepeden inme reformlarının yanı sıra Şah 1961'de Meclis'i de kapatma yoluna gider; aşırı baskıcı önlemlere başvurur. Soğuk Savaş şartlarında, ABD'nin güdümünde, Türkiye, Irak ve Afganistan'la CENTO'ya ve Türkiye ile Pakistan'ın yer

Pehlevi hanedanının kurucusu Rıza Han, kızkardeşleri Şems ve Eşref ile birlikte, babasının kucağında (sol sayfada, üstte). **Kaçar hanedanından Şah Muzaffereddin, Ağustos 1902'de İngiltere'de; VII. Edward, Galler Prensi, Kraliçe Alexandra ve Prenses Victoria ile birlikte** (en solda). **Rıza Han'ın oğlu Şah Rıza Pehlevi, 60'lardaki Türkiye ziyaretinde, dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile** (solda).

Ayetullah Humeyni, Fransa'daki sürgünden *dönüp, İran'a* ayak bastığı günlerde, *kendisini* karşılayan küçük mücahitlerin okuduğu şiirleri dinliyor (sağda). **Humeyni'nin İran'a ayak basışından iki ay sonra ülkede 'İslâm Cumhuriyeti' ilan edilecekti** (sağ altta).

aldığı RCD türü sosyalizm karşıtı anlaşmalara girer.

ABD'nin silahlandırdığı İran ordusu, dünyanın ilk beş askerî gücü arasında yer almaya başlar.

Petrol gelirinin, hele de 1973 krizinden sonra daha da artması, Şah'ın bazı girişimlerini kolaylaştırır ama baskıcı uygulamalarını da yoğunlaştırır. Kendine kutsal bir nitelik tanımaya girişen Şah, "Şahların Şahı, Aryenlerin Güneşi" sıfatını alır...

Ayrıca İslâmî takvimi kaldırıp yerine Keyhüsrev'in 2535 yıl önce kurduğu İmparatorluğu başlangıç sayan bir takvimi resmîleştirir. Hatta Batı dünyasına kafa tutan bir davranış içine de girer...

Yalnızca belirli bir kesimin çıkarlarını gözeten Şah rejimine karşı, bütün toplumdan tepkiler gelmeye başlar. Dinci kesimi tahrik eden girişimleri nedeniyle, 1964'te yurtdışına sürülmüş olan İmam Humeyni'ye karşı ağır suçlamalar yönelten bir makalenin, 7 Ocak 1978'de İran basınında yayımlattırılması, bardağı taşıran son damla olur.

İran halkı ayaklanır; silahlı çatışmalarda 60 bin kişi ölür, 180 bin kişi yaralanır ve sakat kalır... Ama Şah rejimi, Fransa'da sürgünde bulunan Humeyni'nin kasetlere alınmış konuşmalarının İran'ın bütün camilerinde halka dinletilmesine engel olamaz...

Bir yılı aşan ayaklanmalar nihayet 10-11 Şubat 1979'da Şah rejiminin çökmesiyle sonuçlanır. Humeyni vatanına döner ve yeni yapılanma da, tek başına onun yönlendiriciliğine bırakılır.

HUMEYNİ İRAN'I

Şah rejimi 'taguti' yani Kuran'ın tarifiyle "düzmece ilahın ve haddini aşmış kişinin" rejimi ilan edilir. "Garbzedeler", yani Kuranıkerim'i kendi eğilimlerine göre yorumlayanlar saf dışı bırakılır.

Bütün İslâm dünyası için 'örnek' toplumu kurmayı ve tek bir dünya ümmeti oluşturmayı hedefleyen anayasa, halkın oyuna sunulur. Anayasanın yüzde 98.2 oranıyla kabulünün ardından, İran tarihinde yeni bir dönem başlar...

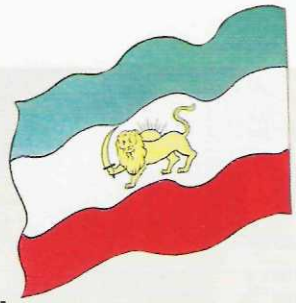
İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Ortadoğu'daki siyasî dengeyi alt üst eden bir akım belirir.

Bütün yabancı girişimlerini sona erdirmek gibi ilkeleri anayasasına yerleştirmiş olan rejim, öncelikle ABD'yi her konuda tasfiyeyi planlar. Ülkede bulunan ve 'kapitülasyon türü haklara sahip' sayılan 50 bin Amerikalının uzaklaştırılması gündeme gelirken, bir yandan da 1979 Kasım'ında Tahran'daki ABD elçiliğinin işgali, gerginliği doruk noktasına ulaştırır.

Tahran'daki ABD Elçili-

ği'nde ele geçirilen rehineleri kurtarma yolunda Amerika'nın başvurduğu askerî operasyonun başarısız kalması sonucu, bunların ancak 444 gün sonra özel aracıların müdahalesiyle serbest kalabilmeleri, Amerika'nın büyük ölçüde prestij kaybına uğramasına yol açar...

İran'ın bayrakları

Şah döneminde İran bayrağında, İslâm öncesinin bir simgesi olarak, arkasından güneş doğan kılıçlı bir arslan vardı *(üstte)*. Humeyni döneminde ise, ortasında 'Allahu Ekber' simgesi taşıyan bayrak benimsendi *(sağ üstte)*. Bu girişimin Iraklı Şiileri etkileyeceği endişesine kapılan solcu Baas Partisi'nin lideri Saddam da Irak bayrağına 'Allahu Ekber' yazdırttı *(üstte)*.

İRAN-IRAK SAVAŞI

Irak'ta, solcu Baas partisinin liderliğine Saddam Hüseyin'in geçmesi üzerine, onun İran'a saldırmasını destekler bir davranış gösteren ABD, bu dönemde iki amaç güder:

Hem kendi intikamı vasıtalı olarak alınacak, hem de İslâm dünyasını birleştirmek iddialı bir girişime, kendi içinden karşı koyulmuş olacaktır.

Saddam'ın geçersiz bir bahaneye dayanarak başlattığı savaşın kökeninde, yeni İran rejiminin Irak'ın bütünlüğünü tehdit edecek bir politika izleyebileceği korkusu vardır...

İran topraklarında kutsal kent olarak Kum ve Meşhed'in bulunmasına rağmen, Şiiler için asıl kutsal yerler Irak'taki Necef ve Kerbela idi. Hazreti Ali ve oğlu İmam Hüseyin'in mezarlarının bulunduğu bu bölge, İranlıların belki Mekke ve Medine'den de fazla hac yapmaya gittikleri yerdi.

En önemli Şii eğitim kurumları da buradaydı. İranlılar dinî eğitimlerini tamamlamak için buraya gider sonra 'mücahit' sıfatını kazanarak ülkelerinde çalışmaya dönerlerdi.

Irak'ın önemli petrol bölgesinde bir yandan Şiilerin diğer yandan da Kürtler ve Türkmenlerin çoğunluğu oluşturmasının endişesini yaşayan Irak yönetimi, yeni İran anayasasındaki ilkelerin kendi bütünlüğünü tehlikeye düşürebileceğinin farkındaydı.

Hele Amerika'dan da göz yumma işareti gelince, Saddam on yıla yakın sürecek ve iki tarafa bir milyondan fazla ölüye mal olacak bir macerayı başlatmakta sakınca görmedi.

Saddam endişesinde haklı olabilirdi; ama başvurduğu çözüm iki ülkeye de çok pahalıya mal oldu. Ayrıca, kendi ülkesi içinde başarıya ulaşmış olan İslamî ihtilâl hareketine, 'İran Devrimi'ne yurtdışına yönelmek şeklinde bir itici güç yükledi...

İran-Irak Savaşı sonrasında, Türkiye-İran ilişkilerinin gerginleşmesi, tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri etkilemedi.

1984'te Türkiye, İran ve Pakistan arasında yapılan 'Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, 1992'de Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan da katıldı.

İran asıl tepkileri, Arap

Saddam Hüseyin, İran-Irak Savaşı günlerinde (solda, en üstte). Şah Rıza Pehlevi Fas'taki ilk sürgün günlerinde (sol üstte). Kahire'de Şah'ın ölümünden sonra hastaneden çıkan oğlu Rıza ve eşi Farah Fehlevi, Mısır'ın devlet başkanı Sedat'ın eşi tarafından kucaklanıp, teselli ediliyorlar (solda).

Osmanlı'nın İran ilişkileri

15 ilâ 18. Yüzyıl arasında, Osmanlı ile savaş, İran'ın baş uğraşı olmuş; Osmanlı yönetimi de, Şia ile savaşın caiz olduğuna dair fetvalar çıkarmıştır.

ORHAN KOLOĞLU

Büyük akarsu havzalarının ve deniz unsurunun eksikliği, İran'ın tarihinde, hemen göze batar. Ama bununla birlikte, Mezopotamya ve İndus uygarlık merkezleri arasında yer alması kadar, İran, göçlerin geçiş yolları üzerinde bulunması nedeniyle de, özel bir yapıya sahiptir.

Bölgeye damgasını vuran Med ve özellikle de Perslerin, Hint-Avrupa halklarından olup buraya sonradan geldikleri biliniyor. Ahameniş İmparatorluğu, M.Ö. 6 ve 4. yüzyıllar arasında bu topluma, Makedonya, Anadolu, Mısır, Libya, Suriye ve Irak'tan bugünkü Pakistan, Afganistan ve Türkistan'a kadar uzanan bölgeye egemen olma olanağını kazandırmıştır.

Büyük İskender'in Hindistan'a kadar uzanan fetihlerinin sonucu olarak, bölge halkı, bir Helenistik egemenlik dönemi de yaşamıştır.

Daha sonra, Sasani İmparatorluğu ile yeniden kendi dünyasına yönelik girişimlerinden aldı. Laik Türkiye'nin açık önlem almasına karşılık, Irak ve Lübnan'daki Hizbullah örgütlenmeleri hem İsrail'e, hem de yerli güçlere karşı büyük ölçüde etkili olabiliyordu.

Arap dünyasını meşgul etmek için İsrail'in rolünden büyük şeyler bekleyen ABD, İran tehdidini önemsemekteydi. Özellikle İran'ın 1980'lerden nükleer enerji merkezi oluşturma girişimi dikkatle izleniyordu. İşin ilginci, bu teknolojiyi İran'a sağlayan, Çin dışında, Almanya, Fransa, Belçika, Pakistan, Arjantin gibi ülkelerdi. 1989'da bunlara Rusya'da katıldı.

Şahlık rejimini yıkan İran İslâm Devrimi'nin devirdiği şah Rıza Pehlevi'nin ikinci eşi Farah Pehlevi, İran'da yaşadıklarını, sürgün hayatını ve kocasını anlattığı anılarını son yıllarda kitaplaştırdı: 2004 ortalarında da 'Farah Pehlevi/Anılar' adı altında bu kitap 'Dünya Kitapları' arasında da yer aldı (altta).

Sovyet Bloku'nun dağılmasından sonra bölgedeki etkinliğini kaybetmek istemeyen Rusya'nın Buşehr'deki nükleer tesisleri daha da geliştirmeye yöneldiği dikkatleri çekti. Bunların bilimsel amaçlar ve elektrik üretimi için kullanılacağının savunuculuğunu da Rusya üstlendi.

Sovyetlerin dağılmasından sonra planlarını, Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya ve buralardaki petrol bölgelerine egemen olmak üzerine kuran ABD, bu uzlaşmadan rahatsızlık duymaya başladı...

Irak'taki operasyonun arkasından, sıranın İran'a geldiği çok önceden tahmin ediliyordu. Ancak, Irak'taki toplumsal bölünmüşlüğün aksine, İran'daki bütünleşmenin ABD'yi düşündürdüğü anlaşılıyor...

Ancak son gelişmeler gösteriyor ki, ABD'nin ne tür bir taktik uygulayacağı bu yaz netleşecek...

İran'ın hemen her yerinde satılan bir halk resmi: Hazreti Ali ve kılıcı (sağ üstte). II. Murad'ın Revan Seferi'ni temsil eden bir kartpostal (sağda).

yönetimine kavuşan İran topraklarında, bu çağlarda, bir merkezî yönetimin varlığı kabul edilmekle birlikte, sistemin genelde, 'kabile federasyonu' biçiminde işlediği bilinmektedir.

Arap-İslâm yayılma döneminde, 636 ve 642 yıllarındaki iki savaştan sonra, bütün İran'ın teslim oluvermesinin arkasında, bu özel yapının etkisi vardır.

Ancak İranlılar kendi kültürel özelliklerini de tamamen terk etmemiş ve örneğin; yazıda, Arap harflerini benimsemekle birlikte, bir yandan Haricilik ve Şiilik mezheplerini seçerek, diğer yandan da 'Farsça' adı verilen -ki 'Pers' sözcüğünün Arapça telaffuz şeklidir- dillerini muhafaza ederek, kimliklerini bugüne kadar devam ettirmişlerdir.

Ayrıca Zerdüşt geleneğinden gelen Çeşmi Nevruz (21 Mart) ile İmam Hüseyin'in şahadetini anmaya yönelik Aşura (10 Muharrem) törenleri ve İmam Rıza türbesiyle Kerbelâ ziyaretlerinin de bir hac niteliği taşıması, özgün bir İran kültürünün oluşumunu etkilemiştir.

İslâmiyet'e büyük bağlılıklarına karşın, Irak, Suriye ve Kuzey Afrika halkları gibi, tamamen Araplaşmamaları nedeniyle de İranlılar, Araplar tarafından 'Acem' diye adlandırıldılar.

Arapça'da 'Arab' sözcüğü 'açık seçik, anlaşılır şekilde konuşmak' anlamına gelir. 'Acem' ise 'konuşurken dil kurallarına uymayan, yani 'dili bozuk olan' kişidir.

Türklerin de Arap dilini

İranlıların İstanbul'daki merkezi:

Büyük Valide Han

Osmanlı döneminde İstanbul'da yaşayan 14-15 bin İranlının merkezi, Beyazıt'ta Kapalıçarşı'nın yanı başındaki Büyük Valide Hanı'ydı. Dışarıdan görünüşü pek gösterişli olmayan bu bina *(sağda; 70'lerin ortasında)*, aslında iki katlı ve 210 odadan oluşan bir yapıdır ve üç avlusu vardır. 17. Yüzyıl'ın ortasında, IV. Murad'ın annesi Kösem Sultan ya da diğer oğlu Sultan İbrahim'in gözdelerinden Şekerpare Kadın tarafından yaptırıldığı sanılır. Hanın tarihî önemi, 1880'lerden itibaren, İstanbul'daki devrim yanlısı İranlıların kurdukları komitenin (Anjumane Saadete İranyane mukim der Estambul) toplantı yeri olmasıydı. İstanbul'daki İranlı kadınların bir örgütü de burada faaliyet gösteriyordu ki, İran'da böyle bir 'cemiyet' hayal bile edilemezdi!.. Hanın ana avlusunda *(sol altta)*, minaresiz bir Şii camisi *(sağda)* vardır. Muharrem ayinleri bu avluda yapılırdı *(en altta; Zonaro'nun '10 Muharrem' adlı tablosu)* ve 40-50 İranlı, bir gün önce 15-20 bileycinin hazırladıkları bıçak ve hançerleri kullanarak, kan döken dövme ayinini bu avluda yaparlardı. Bu ayinden sonra, Şiiler kafile halinde Galata Köprüsü'ne iner, oradan Üsküdar'a geçer ve Seyit Ahmet Deresi'ne gidip ayini oradaki camide bitirirlerdi... 1927 sonrasında bu törenler yasaklandı. 1935'te artık Türkiye'de ancak 2 bin İranlı kaldı; bunlar da zamanla Almanya ve ABD'ye göç ettiler; Büyük Valide Hanı da İranlıların merkezi olmaktan çıktı.

Tanzimat'ı İran'a yansıtan 'Ahtar'

Osmanlı'nın Tanzimat reformlarını İran'a duyuran ve orada da aynı girişimlerin yapılmasını sağlayan yayın, İstanbul'da çıkan Farsça 'Ahtar' [Yıldız] gazetesi olmuştur *(altta; gazetenin başlığı)*. I. Meşrutiyet ile sonuçlanacak 'Yeni Osmanlılar' hareketinin en yoğun döneminde çıkan bu gazeteye, İranlıların, Türk düşünürlerinin 'aslı esası olmayan' fikirlerinden korunmasının sağlanması için, İran elçiliği ve hükümeti destek vermiştir... Muhammed Tahir Tebrizi'nin çıkardığı gazete, Osmanlı anayasasının tamamını Farsça'ya çevirip kendi vatandaşlarının da aynı fikirlere ulaşmasında birinci derecede rol oynamıştır. Sadece İran'da değil, Kafkaslar, *Türkistan ve Irak'ta da* itibar kazanan gazetenin okurlarına 'Ahtar mezhebli' denmeye başlanır. 1896'da İran Şahı Nassereddin, o sırada İstanbul'da göz hapsinde bulunan Cemaleddin Afgani taraftarı Mirza Muhammed Rıza *(sağda)* tarafından öldürülünce, gazete de kapatılır... 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra Şems, Soruş, Daniş, Azade isimli gazetelerin de İstanbul'da yayımlandıkları ve İran'daki reformcuları yönlendirdikleri bilinir.

'acemi'ce kullanmalarına karşın, Abbasilerin, Sünni hilafetiyle tam bir işbirliği içinde olmaları nedeniyle, 'Acem' deyimini yalnızca İranlılar için kullanmaları da bir başka gerçektir...

Oysa 8. Yüzyıl'dan itibaren Orta Asya'dan batıya göç eden Türkler arasında da Şiiliği kabul edenler olmuş; hatta bunlar, İranlılarla tam bir işbirliği içine girmişlerdir. Bu çerçevede, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve daha birçokları sayılabilir.

Abbasi hilafetinin koruyucusu Sünni Selçukluların bile en azından Farsçayı resmi devlet dili olarak kullandıkları bilinir.

Buna karşılık bölge egemenliği için Osmanlı ile yarışan Safevi hanedanının en ünlü lideri Şah İsmail, bir yandan '12 İmam' inancını devlet mezhebi ilan ederken, diğer yandan İlber Ortaylı'nın deyimiyle, "divanda, dergâhta, sarayda ve halk içinde, Türk edebiyatının en iyi örneklerinin verildiği çağı" yaşatıyordu.

Fars edebiyatının zirvesini oluşturan Firdevsi'nin 'Şehname'sinin Türk sultanı Gazneli Mahmud'un ilgi ve yardımı sayesinde ortaya çıkmasının yanı sıra, diğer bir şaheserin, Mesnevî'nin de bir Türk'ün, Mevlâna'nın eseri olması, iki kültür ve toplum arasında ne denli iç içe bir durum bulunduğunu kanıtlar.

Müslümanlığın getirdiği özel bütünleşme sayesindedir ki, yüzyıllar boyunca İran halkları, kendi ırklarından olmayan birileri tarafından yönetilmiş olmak gibi bir duyguya kapılmamışlardır.

1920'lerde, Rıza Şah Pehlevi iktidarı ele geçirinceye kadar, yaklaşık 150 yıl İran'ı yöneten Kaçar hanedanının Türk kökenli olduğu bilinir...

Mezhep bağlılığının önceliği nedeniyle, 15 ilâ 18. Yüzyıl arasında, İran'ın politikasında Osmanlı ile savaşarak hesaplaşma baş uğraş olmuş, bu durum Osmanlı yönetimini de, 'Şia ile savaşmanın caiz olduğuna' dair fetvalar çıkarttırmaya yöneltilmiştir.

Hatta ünlü şeyhülislam Ebussud Efendi, "Savaşta esir edilen Kızılbaşlardan Ermeniliğe geçenlere dokunulmaması, inancında ısrar edenlerin ise idamı gerektiği" hususunda fetva bile vermiştir.

1501'den 1749'a kadar, İran'ın Osmanlı'ya 61 elçi göndermesi ve bunların sadece 10'unun sultan cülusunun kutlanmasıyla ilgili olması, iki ülke arasındaki savaş ve barış sorunlarının yoğunluğunu göstermeye yeter!

İşin ilginci, bu gerginlikler, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri engellemez. Yavuz Sultan Selim, Şam'ı fethettiğinde, tüccarlarının İran ile ticareti kesmelerini emretmişti.

Bir minyatür detayında Kanunî (sağda) ve bir 19. Yüzyıl kartpostalında Yavuz Sultan Selim, Mısır'ın fethinde (en sağda).

Oysa Kanunî, tahta geçer geçmez bu yasağı kaldırdı.

18. Yüzyıl'ın ortasında, artık Rusya ile İngiltere'nin yavaş yavaş İran üzerindeki etkilerinin hissedilmeye başlandığı dönemde de, hâlâ mezhep çekişmesinin devam ettiği fark edilir.

Caferi mezhebinin beşinci ehli sünnet mezhebi olarak benimsemesi hakkında Nadir Şah tarafından yapılan önerinin kabul edilmemesi üzerine, İran'la 1743'te tekrar savaş başlamıştır.

Ancak İran'daki karışıklıklar üzerine Fatihali Türkman adlı elçisini İstanbul'a gönderip Caferiye önerisini geri almakla barış yapılabileceğini bildiren Nadir Şah 1746'da, tıpkı 1639'da uzun bir barış dönemi getirmiş olan Kasrışirin Antlaşması gibi, bir uzlaşmaya varılmasını istemiştir.

Nadir Şah'a göre, böyle bir anlaşma, İslâm dünyasındaki siyasî çekişmelerde mezhep ayrılıklarının istismarını önlemekte yararlı olacaktı...

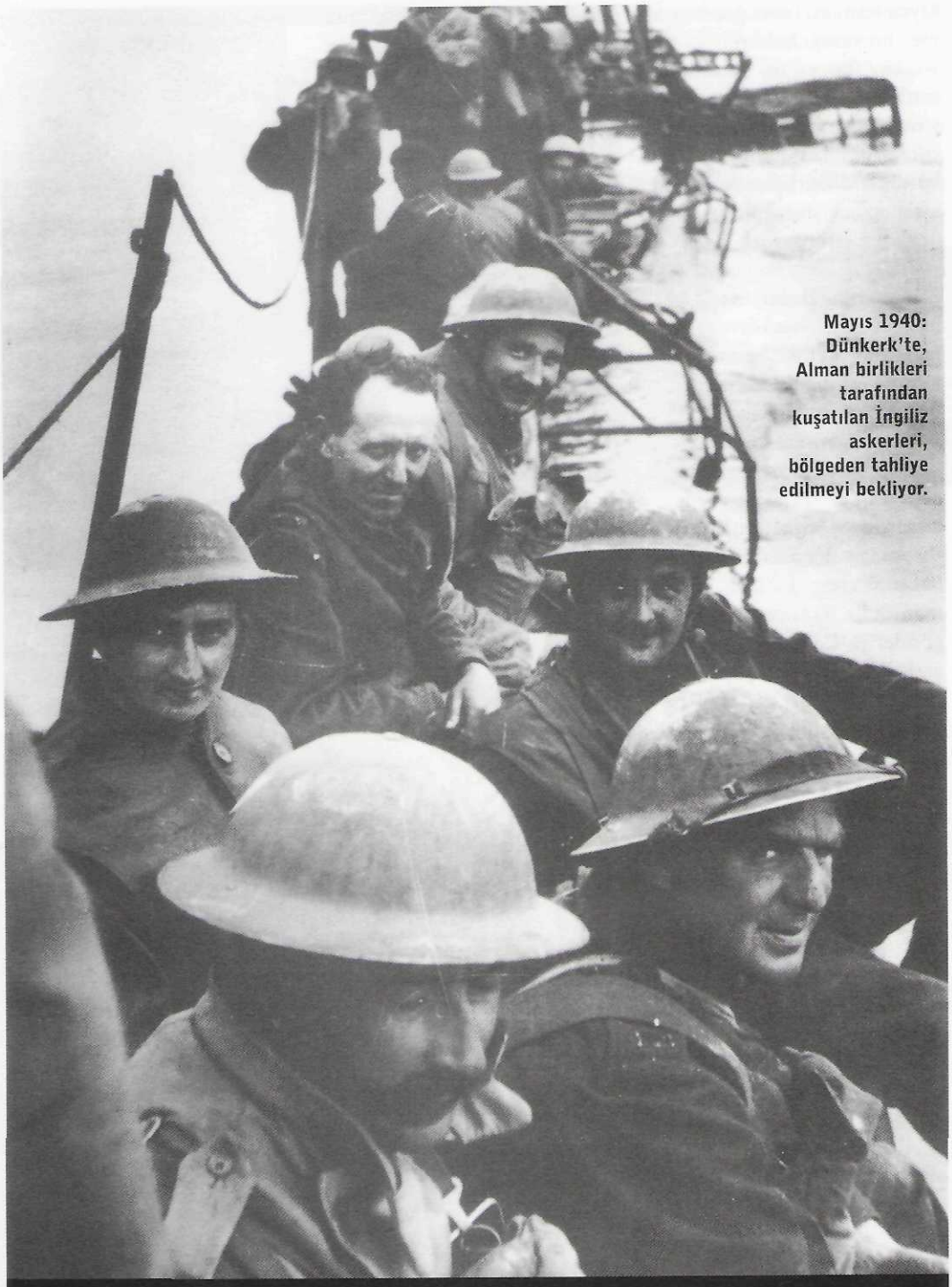
Ancak Osmanlı tarafında, hem ulemanın hem de nüfuzlu Şia müctehidlerinin karşı çıkışı, bu çözümü engelledi.

18. Yüzyıl'da Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslar'a doğru ilerlemesi, İngiltere'nin de Hindistan'daki etkinliği, bu ülkelerin İran'a karşı ilgilerinin artışına yol açtı.

O kadar ki, Asya'nın bu bölgesiyle doğrudan hiçbir ilişkisi olmayan Fransa bile, İran ile ilgilenmeye başladı. 19. Yüzyıl'da Avrupa ülkelerinin Asya üzerindeki etkisi öyle bir düzeye vardı ki, Osmanlı devletinde de, İran'da da artık birbirleriyle uğraşacak hal kalmamıştı...

Selimnâme'den bir minyatür: Yavuz Sultan Selim'in ordusuyla Safevi ordusu karşı karşıya (üstte). Doğu kaynaklı bir minyatürde Nadir Şah (solda).

Mayıs 1940: Dünkerk'te, Alman birlikleri tarafından kuşatılan İngiliz askerleri, bölgeden tahliye edilmeyi bekliyor.

Hitler'in kaçırdığı fırsat Dünkerk

Dünkerk operasyonunun ardından, Hollanda teslim olmuş, Belçika ezilmiş, iki büyük Müttefik ordu kuşatılmış, Fransa'nın yenilgisi garantilenmişti. Hitler, tarihî bir fırsat yakalamıştı...

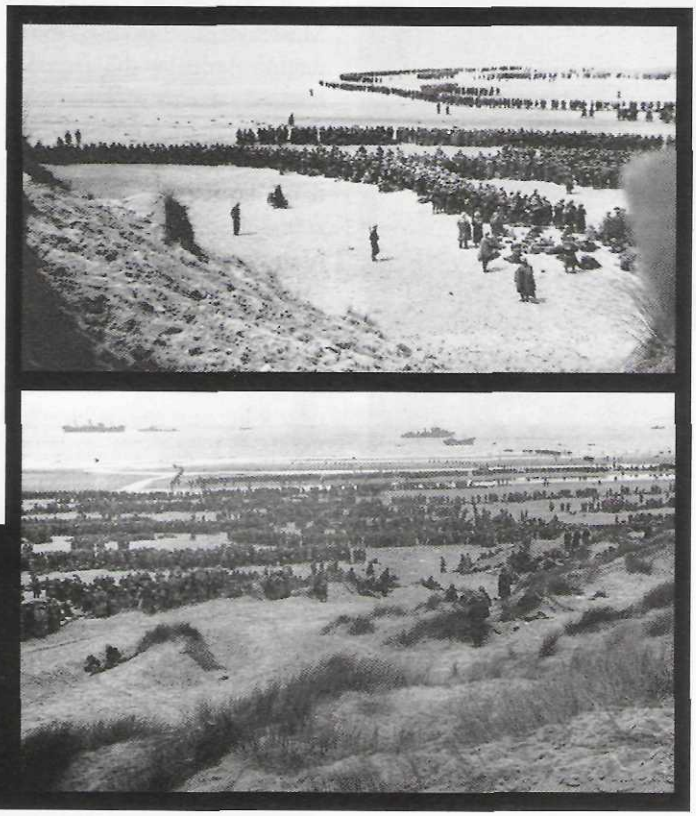
M. Tanju Akad

Rütbeli Alman subaylarının büyük kısmı, İngiltere'de bir esir kampında vakit dolduruyor; yıl 1946... Bunlar arasında, Batı Cephesi'nin yenilgi yüzü görmemiş mareşali yaşlı von Rundstedt, Afrika'da esir düşen zırhlı birliklerin şövalyesi von Thoma, Alman batı ordularının eski kurmay başkanları ve daha birçok asker var. Esirleri sorgulayan İngiliz askerî tarihçisi Sir Basil Liddel-Hart'ın en çok öğrenmek istediği şey, 1940 Mayıs'ında Hitler'in İngiliz ordusunu niçin bağışladığı... Mağlup komutanlar biraz da yenilgiye bahane bulma eğilimi içerisinde, kayıtsız sadakat yemini ettikleri eski Führer'lerini suçluyorlar. Ama yenilginin tek suçlusu, vaktiyle onları zaferden zafere koşturan Hitler miydi?..

Eylül 1939'da Polonya ordusunun çökmesinden sonra II.Dünya Savaşı dokuz aylık bir duraklama dönemine girdi. İngiliz ve Fransızların harekete geçmeye niyetleri yoktu. Ve aslında, beklemek işlerine geliyordu; çünkü ablukaya aldıkları Almanların elindeki doğal kaynaklar çok sınırlıydı. Stalin'in yeni kader arkadaşı olarak benimsediği Hitler'e yolladığı buğday, petrol ve diğer kaynaklar olmasa Almanya'nın savaş makinesi çarklarını çok zor döndürürdü. Hitler, Stalin için aynı duyguları beslemiyordu; ama onun üzerine yürümeden önce Batı Cephesi'ni çözmesi şarttı...

Mayıs 1940: Fransız ve İngiliz askerleri Dünkerk'te (üstte). Mareşal von Rundstedt, Hitler ile (solda).

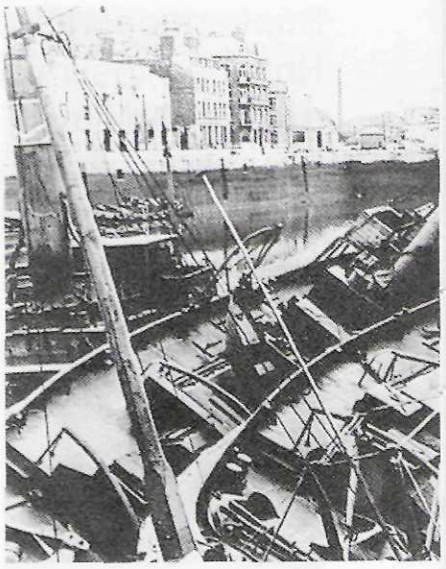

Müttefiklerin durumu

Savaşın kaderini değiştiren Dünkerk operasyonu sırasında, Fransız ordusunun en iyi birlikleri ile İngiliz kara ordusunun tümüne yakını, Dünkerk limanı yakınlarında otuz kilometre eninde bir alanda sıkışıp kaldı.

İngiliz kuvvetleri *Dünkerk Limanı* yakınlarında (sağda). Tahrip edilmiş İngiliz gemileri Dünkerk Limanı'nda (en sağda). General Heinz Guderian (sağ altta).

Müttefik Kuvvetleri'ne mensup askerler gemilerle Dünkerk'ten tahliye ediliyor (üstte). Dünkerk'teki tehlikeyi fark edenlerden biri de Komutan Lord Gort idi (sağda).

Kış bekleşerek geçti. 1940 Nisan'ında, ilk hamle Almanlardan geldi. Danimarka'yı bir günde işgal edip Norveç'e çıktılar. 10 Mayıs günü Batı Cephesi'nde esas muharebe başladı. Almanlar, Hollanda ve Belçika'da yıldırım savaşına başladılar. İngiliz ve Fransız orduları, Almanları Belçika'da karşılamaya koştular. Ama Hitler burada büyük bir tuzak kurmuş, zırhlı birliklerinin esas kısmını Müttefikler'in boş bıraktıkları dağlık Ardenler bölgesinden hücuma geçirmeye karar vermişti. Müttefik sol kanadı torbaya girdiğinin farkına varmadan ilerlerken, Guderian'ın zırhlı tümenleri cepheyi yararak Manş kıyısına ulaştı. Böylece Fransız ordusunun en iyi birlikleri ile İngiliz kara ordusunun tümüne yakını Dünkerk (Dunkerque) limanı yakınlarında, otuz kilometre eninde bir alanda sıkışıp kaldı.

Almanların öncü birlikleri ufukta Dünkerk'in çatılarını görebiliyorlardı. Tüm harekât sadece iki hafta kadar sürmüş ve Almanlar tarihte eşine az rastlanır cinsten, kesin sonuçlu bir zafer kazanmışlardı. Hollanda iki günlük göstermelik bir direnişten sonra teslim olmuş, Belçika ezilmiş, iki büyük Müttefik ordu kuşatılmış, Fransa'nın yenilgisi garantilenmişti. İngilizler de Dünkerk'de kuşatılan ordularını yitirirlerse yenisini kurmaları uzun yıllar alacaktı; çünkü, ağır silahların hemen hepsi bir yana, yetişmiş subay ve astsubay kadrolarının da çoğu buradaydı. Hitler, iki haftada Batı Cephesi'nde top yekun zafer kazanmıştı...

23 Mayıs günü Guderian'ın tankları Dünkerk'e 16 kilometre mesafede 'Aa' kanalı önüne gelmişlerdi. O anda hiçbir ciddi savunma tedbiri yoktu ve tanklar bir, bilemediniz iki gün içerisinde Dünkerk'e girebilirlerdi. Ancak Batı Cephesi'nin komutanı von Rundstedt'in karargâhından gelen dur emri, onların hemen kanalın gerisine çekilmelerini emrediyordu. Bu emri,

Fransız birlikleri, Dünkerk plajından çıkarılıyor (solda). Haziran 1940: Dünkerk'ten tahliye edilmeyi bekleyen askerlerden biri, yaralı bir İngiliz askerine su içiriyor (altta).

Rundstedt'in mi yoksa Hitler'in mi verdiği tartışma konusu olmuştur. Hitler, 24 Mayıs tarihinde Batı Cephesi karargâhını ziyaret etmiş ve bu emri kesin olarak onaylamıştır. Ayrıca bu kadar önemli bir emrin onun haberi olmadan verilemeyeceğini düşünmek için yeterli neden vardır.

Bu 'dur emri', o günlerde bunun sonuçlarını değerlendirebilecek durumda olan bazı yüksek rütbeli komutanlar tarafından protesto edildi; ama üç gün boyunca ilerlemekten men edildiler. 27 Mayıs günü bu emir kaldırıldı, ama bu kez zırhlı birliklerin çoğu Fransızların son direnişlerini kırmak için güneye gönderilmişti. Piyadeler yine de ilerlediler. Ama aradan geçen üç gün içerisinde İngilizler bir savunma düzeni oluşturmuşlar, Almanların ilerlemesini yavaşlatacak bir direnişe geçmişlerdi. Almanlar on gün sonra Dünkerk'e girdikleri zaman, İngiliz ordusu mucizesini yaratıp çekip gitmiş olacaktı...

Müttefik orduları Belçika'da yığılıp Ardenlerden gelen tanklar denize yaklaşırken, iki İngiliz yaklaşan tehlikeyi görmüştü. Bunlardan birisi, kısaca BEF (British Expeditionary Force) adı verilen İngiliz seferi kuvvetini Fransa'nın en büyük üçüncü limanı olan Dünkerk'e doğru çekmeyi düşünmekte

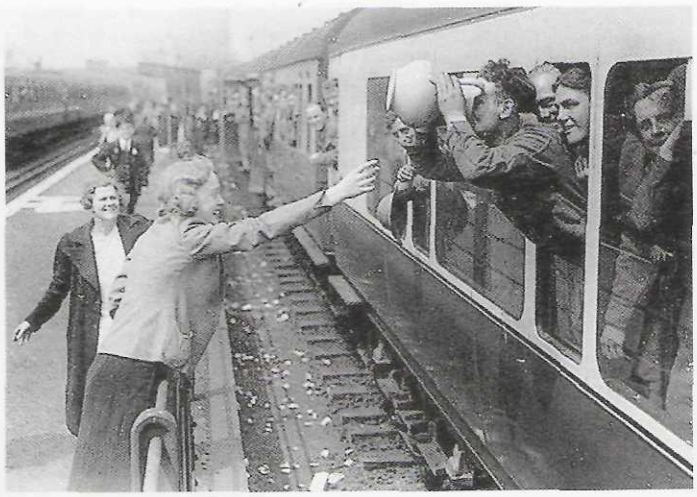

olan komutan Lord Gort idi. Savaşın sisi içerisinde durum henüz çok belirginleşmemiş olmakla birlikte, tehlikeyi sezmiş ve kuvvetlerini kurtarmak için hazırlanmaya başlamıştı. İkinci kişi ise Manş Denizi'ndeki deniz birliklerinin komutanı olan Amiral Ramsay idi. BEF'in zor durumda kalması üzerine, 20 Mayıs'tan itibaren günde 2 bin kişinin tahliyesi için bir plan yapılmış ve daha sonra 22 Mayıs'tan itibaren 15 bin kadar geri hizmet personelinin taşınması düşünülmüştü. Daha çok sayıda personelin tahliyesi ise pek mümkün görünmüyordu.

Ne var ki, durum yeni fedakârlıkları gerekli kılacak ve 27 Mayıs ile 4 Haziran tarihleri arasındaki dokuz günde, Dün-

Dünkerk'ten kurtarılan İngiliz askerleri vatanlarına dönüyor (solda).

Dünkerk'ten kurtarılan ilk birliklere mensup askerler halk tarafından yolda karşılanıyor (sağda). **Amiral Bertram Ramsay** (sağ altta).

kerk'ten, Almanların burunlarının dibinden tam 338 bin 226 kişi kurtarılacaktı. İngiliz Amirallik Dairesi çılgın bir tempo ile çalışacak ve birkaç gün içerisinde irili ufaklı yüzlerce tekneyi seferber edecekti. Yine aynı günlerde Fransız donanması da alarma geçecek ve bu çekilişe destek vermeyi başaracaktı...

Alman zırhlı birliklerinin durdurulduğunu öğrenen Luftwaffe, yani Hava Kuvvetleri Komutanı Reich Mareşali Goering derhal devreye girmiş ve İngilizlerin çekilmesine izin vermemek için kendi uçaklarının yeterli olacağını garanti etmişti. Hitler de bu zafer günlerinde eski arkadaşını kırmayarak ona İngiliz çekilmesini önlemede başrolü vermişti. Böylece tanklarını dar alanda yıpratmayacak, son saldırı için güneye gönderebilecekti.

Alman ordularının başkomutanı olan eski onbaşı, zırhlı birlikleri çekişinin nedenini açıklarken, bu bölgeyi I. Dünya Savaşı'nın siper muharebelerinden hatırladığını, tankların Flandr'ın çamurlarına saplanıp kalmasını istemediğini ileri sürecekti. Ayrıca tankların son saldırı için bakıma ihtiyacı olduğunu ekleyecekti... Alman komutanlar savaştan sonra bunların hepsinin boş bahaneler olduğunu, araç bakımlarının aralıksız şekilde yapıldığını ve tankların Dünkerk'e girmesinde hiçbir zorluk olmayacağını açıkça ifade etmişlerdir.

İşi Luftwaffe'ye bırakma kararının da çok yerinde olmadığı ortaya çıkacaktı. Çünkü İngilizler kanalın hemen karşısındaki hava üslerinden gönderdikleri avcı uçakları ile belli ölçüde bir koruma sağlayabilecek durumdaydılar...

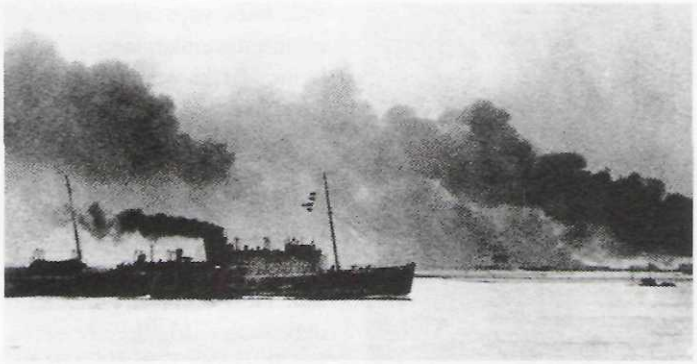
İngilizler ise Almanlardan çok daha zor sorunlarla karşı karşıya bulunuyorlardı. Öncelikle, tahliyenin ana yükünü çekecek olan destroyerleri dünyanın dört bucağına dağılmıştı. Dünyanın en büyük donanması, bütün denizlerdeki zor görevleri yerine getirmekte büyük zorluk çekiyordu.

Amirallik çok sayıda sivil geminin desteğini alarak buna çare bulacaktı. Birkaç gün içerisinde yük ve yolcu gemileri, yatlar, hastane gemileri, römorkörler, gezinti ve balıkçı tekne-

5 Haziran 1940: Dünkerk'te Alman bombardımanı (sağda). **Dünkerk'ten tahliye edilen Fransız birlikleri** (en sağda).

leri, hatta irice sandallardan oluşan 848 tekne toplandı. Daha sonra, Fransızların gönderdikleriyle birlikte, teknelerin sayısı binin çok üzerine çıktı. İngiliz Hava Kuvvetleri de dokuz günde 177 uçak yitirmelerine rağmen, 240 Alman uçağı düşürerek koruma görevini kısmen de olsa başardılar.

Tahliye 27 Mayıs günü başladı ve Alman uçaklarının aralıksız saldırıları altında 7 bin 669 asker taşındı. Müttefik birliklerinin çoğu, yollarda aç ve susuz bir şekilde plajlara doğru çekiliyor, artçılar ise ilerleyen Almanları durdurmaya çalışıyorlardı. Ertesi gün kurtarılanların sayısı 17 bin 804'e çıktı. 29 Mayıs'ta ise plajlara yığılmış on binlerce asker, bombalardan korunarak teknelere ulaşmaya çalışıyorlardı. O gün tahliye edilenlerin sayısı 47 bin 310'a ulaşarak tüm beklentileri aştı.

30 ve 31 Mayıs ile 1 Haziran günlerinde sırasıyla 53 bin 823, 68 bin 14 ve 64 bin 14 asker İngiltere'ye taşındı. 2-4 Haziran arasındaki her gün başına tahliye edilenlerin sayısı ise 26 binin altına düşmedi. Bu sırada ağır bombardıman etkisini göstermiş, 6 İngiliz, 3 Fransız destroyeri batmış, 19'u ağır yaralanmış, toplam gemi kayıpları ise 200'ü aşmıştı. Ertesi gün Almanlar Müttefiklerin terk ettiği 50 bin aracın arasından geçip Dünkerk'e girdiler...

İngilizler büyük kayıplar pahasına 98 bin 671'i Fransız olan 338 bin 226 askeri İngiltere'ye taşıyabilmişlerdi. Bu, bütün beklentilerin ve umutların ötesindeydi. Ne var ki, Fransa bir hafta sonra teslim olacaktı. Almanların 200 güçlü tümenine karşı İngilizler aynı ayarda on tümen bile çıkaracak durumda değillerdi. Dünkerk mucizesine rağmen 40 bini esir düşen 68 bin askerin yanı sıra, hemen hemen tüm ağır teçhizatlarını yitirmişlerdi.

Hitler, haziran ayı boyunca İngilizlerin aklın yoluna uymalarını, yani teslim olmalarını bekledi. Bunun olmadığını görünce bir yandan hava akınları ile yıpratmaya, diğer yandan da 'Deniz Arslanı' kod adı verilen İngiltere'yi istila planı ile gözlerini korkutmaya çalıştı. Belçika, Fransa ve Hollanda limanlarında gemi toplamaya, çıkarma tatbikatları yapmaya başladı. Ama bunun için önce hava, sonra da deniz hakimiyetini sağlaması gerekiyordu. İngiliz pilotları 'Britanya Muharebesi' adı verilen hava savaşında Almanlara bu fırsatı vermeyeceklerini gösterdiler. İn-

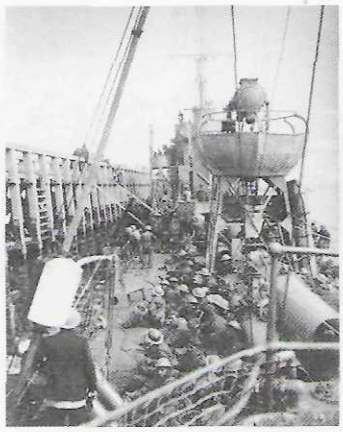
Bölgeden kurtarılan askerleri taşıyan Müttefik gemileri (solda). Alman Hava Kuvvetleri Komutanı Reich Mareşali Goering (sol altta).

Dünkerk'ten dönen bir İngiliz birliği (solda).

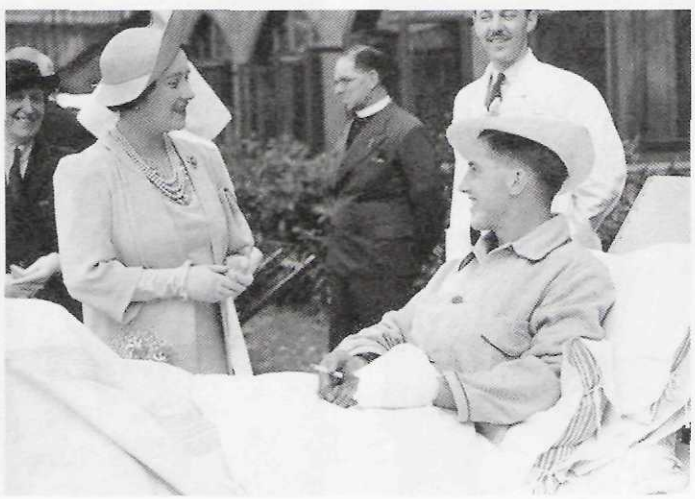
Bölgeden İngiltere'ye dönen Müttefik askerleri (sağda). Müttefik kuvvetleri, 'HMS Vanguard' destroyerinde (en sağda). Müttefiklerce boşaltılmasının ardından Dünkerk Plajı'nın görüntüsü (altta).

giltere'nin direnme gücünü ispatlaması açısından, söz konusu muharebeler bir İngiliz zaferi olarak değerlendirilebilir. 1940 yazında müzelerden çıkardıkları silahlar ile nöbet tutan İngilizler harıl harıl yeni birlikler hazırlıyorlar, ciddiye aldıkları Alman çıkarmasına karşı kıyılarda tahkimat yapıyorlardı. Dünkerk'ten kurtardıkları kadrolar ile savaşı sürdürmeyi başarabildiler. Bunları yitirmeleri halinde ateşkes isteme olasılıkları ciddi şekilde gündeme gelebilirdi...

Hitler'in en büyük arzularından biri, hiç değer vermediği Mussolini'nin yerine İngilizler ile ittifak veya en azından barış yapmaktı. Dünkerk'te İngilizlerin barışa yanaşacağını umdu. Muhtemelen de bu nedenle o günlerde aşırı sertlikten kaçındı. Sonra ilgisi giderek doğuya, esas hedef olarak gördüğü Rusya seferine yoğunlaşmaya başladı. SSCB'nin çökmesini takiben İngiltere'nin hiç umudu kalmayacağını hesapladı. Churchill'in savaş partisinin karşısında İngiltere'de kendisiyle barış yapacak ve anti-komünist tutumları anti-Naziliklerine ağır basacak bir kesimin varlığına inancını da tümüyle yitirmedi. Avrupa'nın diğer ülkelerinde, özellikle Fransa'da bunları bulmuştu. Rusya seferinin hemen öncesinde, 10 Mayıs 1941 günü, yardımcısı Rudolf Hess bunlarla temas kurmak üzere İngiltere'ye uçtu. Bu, Rusya'ya saldırmadan önce Batı Cephesi'ni emniyete almak için son ve umutsuz bir girişimdi. Hess ona, "başarısız olursam deli olduğumu söyleyin" diye bir mektup bırakmıştı. Ama çok muhtemel ki, bunu Hitler'in talimatıyla yapmış ve bu sırrı sonuna kadar saklamış veya en azından saklaması sağlanmıştı...

Barışa yanaşmayacaklarını anladıktan sonra Hitler, İngiltere'yi dize getirmek için denizaltı savaşını da yoğunlaştırdı. Balkanlarda ve Afrika'da İtalyanlara yardıma gitti ve savaşın sonunda V roketleri ile pes ettirmeye çalıştı. Ama bir daha eline Dünkerk gibi bir fırsat geçmedi. Rusya seferi Almanya'nın kaynaklarını tüketirken, Amerikan yardımı İngiltere'nin ayakta kalmasını kolaylaştırdı. O da Napoleon gibi, İngilizlerle Rusların arasında kalıp ezildi. ■

Ağustos 1940: İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Dünkerk'ten dönen yaralı askerleri ziyaret ediyor (sağda).

popüler
tarih
www.populertarih.com.tr Mayıs 2005 Sayı 57 4 YTL / 4.000.000 TL

DİVANYOLU
İmparatorluğun aynası

Sultan Baybars Haçlılara karşı

1914'ten itibaren göklerdeki ilk Türk kadınları

İRAN DOSYASI

Şahlar döneminden Humeyni sonrasına '100 yıllık kavga'

Hitler'in kaçırdığı fırsat: Dünkerk

Atatürk Orman Çiftliği 80 yaşında

Bilime adanmış bir yaşam: Marie Curie

ISSN 1302-0277 212323 05/06

Bir Cumhuriyet modası

İZCİLİK

İthal soğuk hava dolaplarından yerli ürünlere

Beyaz eşyalarımız

Dünyada beyaz eşya üretimine başlandığı yıllarda, yaygın tabirle 'bir toplu iğneyi bile üretemeyen' Türkiye sanayisi, bugün, geleceğin akıllı eşyalarını üretmeye aday...

1970'lerin başlarında, Arçelik'in Çayırova Fabrikası (sağda). 1962'de üretilen Arçelik buzdolaplarının kullanım kılavuzunun kapağı (üstte).

FATİH TOPTAN

"Buz fabrikasını eve getiren frijder yoktu ama, yazın kavurucu günlerinde, bir kutu frijder buzunu elli kuruşa satacak kadar insafsız bakkal çırağı da yoktu. Alnının teri, kolunun, bacağının kuvvetiyle yaşayan adamlar devrinde, konforun temin ettiği bütün bu saadetler yoktu; hava satıp para alan havagazı idaresi, kayışsız tünel, bakımsız tramvay da yoktu. Ama yemeğini kömürde pişiren, suyunu bildiği gibi, dilediği kadar, canı istedikçe kuyusundan çeken, haznesinden alan; gideceği yere, yaradana sığınıp tıpış tıpış giden vatandaşın gününde, kendi malı olan 'esbabı istirahat' vardı. Pek kuyruğuna rast geldiğim o devri hasretle anıyorum."

Bugün, sineklerden korumak için yiyeceklerin tel dolaplarda saklandığı, çamaşırların külle ve çivitle çamaşır tahtasında yıkandığı, yemeklerin

kömürde pişirildiği günler çok gerilerde kaldı; evlerde kullanılan elektrikli eşyaların varlığı sorgulanmıyor bile. Ve bu eşyaların öncesi, bugün bunları kullananların pek çoğu tarafından hatırlanmıyor... Bugün, yaşamak için bir sürü 'can sıkıcı' işle uğraşan bizleri, evdeki diğer 'can sıkıcı' işlerden kurtaran aletler bir anda ortadan kalksa, yaşamımızın nasıl da değişeceğini tahmin etmek güç değil. Dolayısıyla, 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'ye girmeye başlayan bu aletlerin yaşamı nasıl da değiştirdiği, kolayca tahmin edilebilir...

Değişim büyük olunca, büyük bir kısım bu yeniliğe kucak açsa da, eski alışkanlıklarını değiştirmek istemeyenler de olur tabii ki... Gökhan Akçura'nın, 'Ivır zıvır Tarihi-1, Unutma Beni' adlı kitabında aktardığı yukarıdaki satırların sahibi Hamdi Varoğlu da, nostaljinin çekiciliğine kapılanlardan biri...

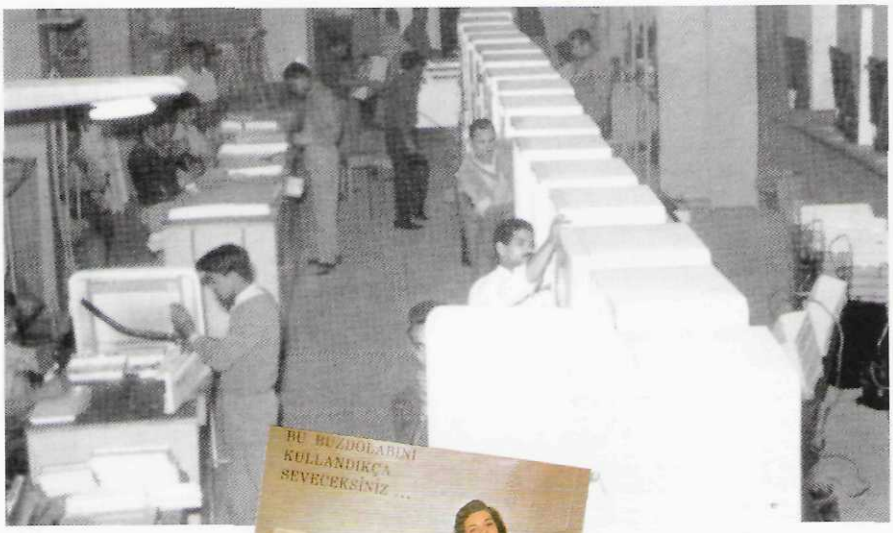
Evlerde 'hayatı kolaylaştıran' bu aletlerden en önemlileri, 'beyaz eşya' olarak adlandırılan sınıfa giriyor. Bunların başlıcaları da buzdolabı, çamaşır makinesi ve fırın... Bugün, beyaz eşya sektörü, Türkiye'nin en dinamik sektörlerinden biri haline gelmiş durumda. Bu sektör ve dahil olduğu metal işkolu, Türkiye ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutuyor. Ancak, bu sektörün Türkiye'deki tarihi, dünyadakine göre oldukça yeni sayılır.

18. Yüzyıl'ın sonlarında, Osmanlı devletinin, İstanbul, Selanik, Ürgüp gibi kentlerinde, teneke, şemsiye gibi metal ürünler ve eşyalar üreten çeşitli atölyeler bulunur. Bunun dışında, Darphane de, ordunun ihtiyaçlarına yönelik bazı metal parçalar üretir. Osman-

Frigidaire'in 1935'te yayımlanan bir ilanı (sol üstte). 1920'lerin başında, ABD'de kullanılan bulaşık makinelerinden biri (solda).

1950'lerin başında bir depoda, ithal buzdolapları (üstte). **Türkiye'de üretilen ilk yerli buzdolabı, Arçelik *markasını* taşıyordu** (sağda). **Frigidaire markasını Türkiye'ye tanıtan 'Burla Biraderler'in bir ilanı** (sağda en üstte).

Bu yıllarda, dönemin çeşitli ithalatçı firmalarının, yurtdışından ithal ettikleri buzdolapları ile talep karşılanır. Satie mağazaları, Frigaco marka 'elektrik refijeratörü'nü, daha çok gramofonlarıyla tanıdığımız 'Sahibinin Sesi' firması Kelvinatör marka buzdolaplarını satar. Ancak, o dönemde olan 'bir avuç azınlığın' sayısı artmaya başlar. 1932'de Kırıkkale'de, Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan MKE (Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu), 1939'da faaliyete geçen Karabük Demir-Çelik Fabrikası ve bunların önderliğinde kurulan haddecilik gibi yan işler, metal sektöründe bir canlanma yaratsa da, 'lokomotif'in kıpırdanması, vagonları hareket ettirecek derecede değildir. Diğer alandaki eksiklerin de buna eklenmesi, 1930'larda canlanan 'konfor' talebinin, ithal yollarla karşılanmasını gerektirir...

'Burla Biraderler'in 1940 yılı takvimlerinde Frigidaire (sağ üstte). **Aynı yıllarda, Detroit'te, yeni bir buzdolabı almak isteyen hanımlar, Frigidaire buzdolabının önünde** (sağda).

lı'nın yabancı sermayeye açılmasıyla, bu alanda çalışan bazı fabrikalar faaliyete geçse de, sayı yine de sınırlıdır.

Cumhuriyet sonrasında ise, Rumeli'deki bazı önemli işletmelerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının dışında kalması, yabancı veya gayrimüslim sermayenin belli oranda tasfiye edilmesi ve nihayet savaş, bu sektördeki sınırlı büyüklüğü önemli oranda geriletir. Yeni devlet tam kendini toparlayacakken, tüm dünyayı sarsan 'Büyük Buhran', diğer pek çok alanda olduğu gibi, bu sektörde de atılacak adımların ertelenmesine yol açar...

'Büyük Buhran'ın etkilerinin de yavaş yavaş azalması ve ticaretin serbestleşmesiyle birlikte, beyaz eşyalara sahip

1963 tarihli Arçelik banyo termosifonu ilanı (solda).

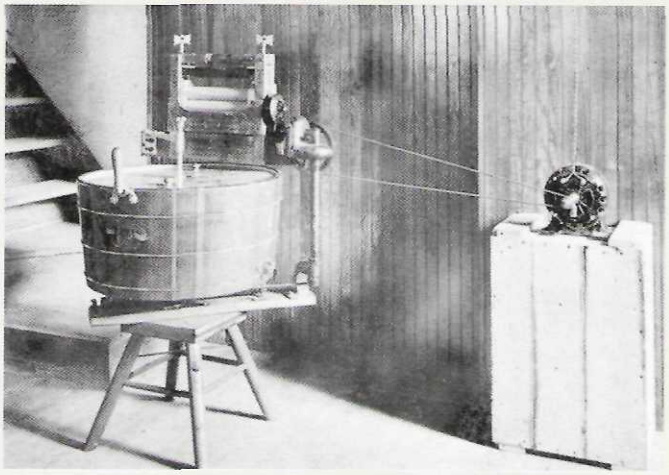
hiçbir firma, 'Burla Biraderler'in piyasaya sürdüğü Amerikan 'Frigidaire' marka buzdolaplarının başarısını yakalayamaz. Bu markanın o dönem yakaladığı başarıda, yürüttükleri 'yoğun' reklam kampanyasının da büyük payı olur. 'Frigidaire sıhhatinizin kasasıdır' sloganıyla sunulan bu 'elektrikli otomatik soğuk hava dolapları'nın ilanları, dönemin en çok satan haftalık dergisi Yenigün'ün arka kapaklarında boy gösterir.

Reklamlarında önceleri 'sıhhat' yönüne vurgu yapan Burla Biraderler, ardından, Frigidaire kullanan kurumların üründen duyduğu memnuniyeti ilanlarına taşır; daha sonra da, Frigidaire'in artık bir lüks olmadığını öne çıkarır. 1930'ların sonlarına doğru ise, Frigidaire'in yaz için olduğu kadar kış için de önemli bir ihtiyaç olduğu dile getirilir. Buzdolabı kullanımının nasıl yaygınlaştığını bu ilanlardan da takip etmek mümkündür...

Frigidaire'nin yakaladığı başarı, markanın ürün adıyla özdeşleşmesini sağlar. 1950'lere gelindiğinde, artık sözlüklerde dahi, 'frijder'in karşısın-

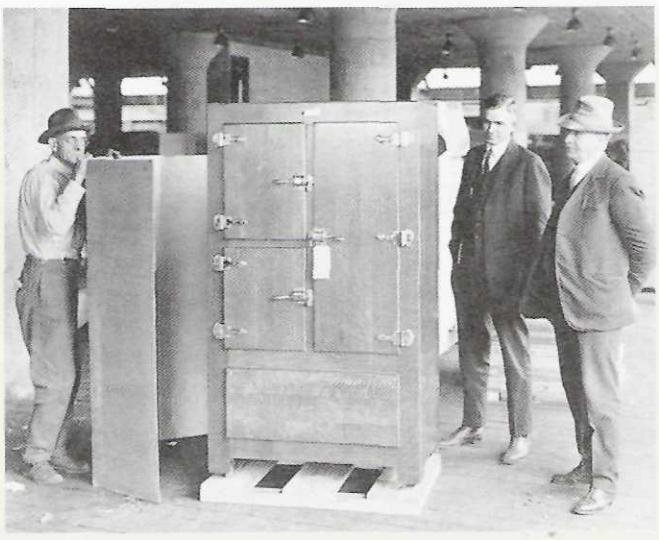
Bir doğum günü hediyesi...

İnsanları çamaşır yıkama zahmetinden kurtaran ilk makinenin üretim tarihi, 1797'dir. Bundan sonra, 19. Yüzyıl'da çeşitli çamaşır makineleri tasarlanır. Ancak, ev kullanımı için ilk çamaşır makinesi, Amerikalı tüccar ve mısır tohumu ekme makineleri üreticisi William Blackstone tarafından, karısına doğum günü hediyesi olarak geliştirilir. İnsan gücüyle çalışan bu makinede, sabunlu sıcak su ile dolu küvette, üzerinde çıkıntılar olan iki ahşap yüzey

çamaşırlara sürtüyor ve onları temizliyordu. Günümüzde yeni teknolojiye sahip ürünlerin yüksek fiyatlarla satılmasına karşılık, Blackstone, bu makinelerin üretimini yapar ve tanesini 2,5 dolardan satar. Kısa sürede, rakip pek çok firma ortaya çıkar. 1861'de çamaşır makinesine bir de sıkıcı entegre edilir. Buhar ve benzinli motorların ardından, elektrik motoru ilk kez 1906'da kullanılır *(en üstte, 1905 yapımı motorlu çamaşır makinesi ve merdane; ortada, 1869 tarihli bir çamaşır makinesi ilanı; üstte, General Electric'in 1933 model çamaşır makinesi).*

'Buz dolabı'ndan buzdolabına...

İnsanlar, besinlerini bozulmadan uzun süre saklayabilmek için yüzyıllardır çeşitli yöntemler kullanıyorlar. Çinlilerin, M.Ö. 1000'li yıllarda, bu amaçla buzu kesip depoladıkları biliniyor. Eski Yunan ve Roma'da ise, dağlardan taşınan buz ya da kar, bu amaçla kullanılıyordu. Hindistan ve Mısır'da ise, buharlaştırarak soğutma tekniği kullanılıyordu. Bu teknik, modern buzdolaplarında kullanılan tekniğe de bir ölçüde bezer...

Bilinen ilk yapay soğutma sistemi, 18. Yüzyıl'ın ortalarında, William Cullen tarafından gerçekleştirilir. Michael Farady, 19. Yüzyıl'ın başında, soğutmada kullanmak için amonyağı sıvılaştırmayı başarır. Aynı yüzyılın sonlarına doğru ise, mekanik soğutma sistemlerinin pratik kullanımları yaygınlaşmaya başlar.

İlk ev tipi buzdolabı ise, 1911 yılında, General Electric firması tarafından tanıtılır. İlk buzdolabı montajını da, aynı firma, 4 yıl sonra Frigidaire adıyla yapar. Üretici sayısı hızla artar. Örneğin, beş yıl sonra, 1920'de, bu sayı 200'ün üzerindedir *(üstte, Frigidaire'in 1921'de üretilen ilk buzdolabı; sağda, bir Hollanda mutfağında, buzdolaplarından önce kullanılan bir 'buz dolabı')*...

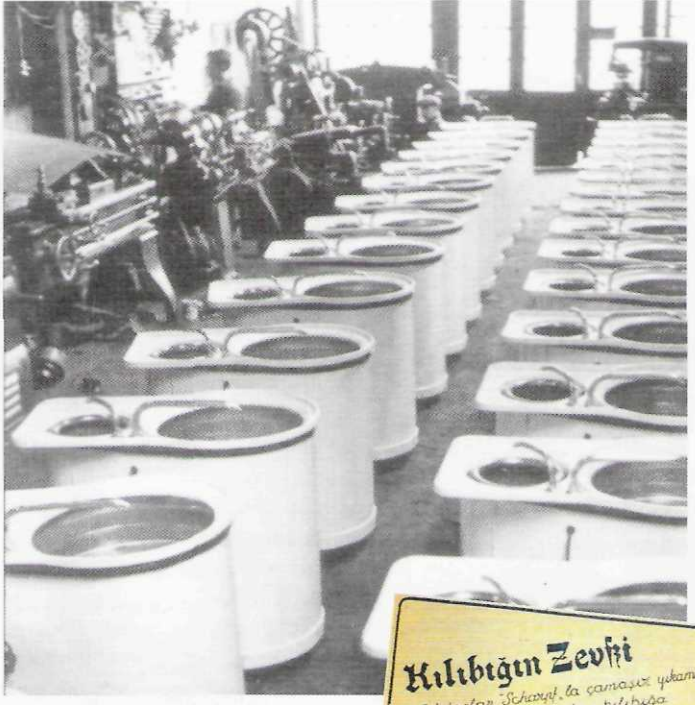
da 'buzdolabı' yazar. Talep, 1950'li yıllar boyunca da, ithalat ile karşılanmaya devam eder. 1953'te, beyaz eşyada ithalat en yüksek noktaya ulaşır. Ne var ki, ithal edilen ürünlerde fiyat yüksektir. İşte, böyle bir ortamda, yerli üretim için de hazırlıklar yapılmaya başlanır. Bu hazırlıkların sonucunda, montaj sanayiine bağlı olarak yerli üretim başlar...

Türkiye'de ilk buzdolabı 1959'da, ilk çamaşır makinesi de hemen bir yıl sonra, Arçelik tarafından üretilir. Arçelik, Vehbi Koç ile, 1929'dan beri madenî eşya işinde çalışan ve 1936'da kurduğu Erel atölyesi ile büro ve hastane eşyaları imalatı yapan Lütfü Doruk tarafından kurulur. 1954'te Sütlüce'de fabrikanın temelleri atılır. Şirket, 1957'de Arçelik A.Ş. adını alır. Yılda beş bin birimlik üretim kapasitesine sahip olan Arçelik'in ardından, 1961'de, Jak Kamhi, sonraları ismi 'Profilo' olarak değiştirilecek 'Profil' markasıyla buzdolabı üretimine başlar.

1960 ve 1970'li yıllarda, beyaz eşya sektöründe bu iki firma hızla büyür. Bu büyümede, Dünya Bankası'nın girişimleriyle 1954'te, Türkiye'de yeni özel firmaların kurulması ve var olanların geliştirilmesi, yerli ve yabancı firmaların Türkiye'de kurulan sanayilere katılımının özendirilmesi ve sermaye piyasasının hayata geçirilmesi amacıyla kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın (TSKB) da önemli payı olur. Zira, bu dönem içinde Arçelik 13 kez, Profilo ise 7 kez TSKB'den kredi alır. Bu büyüme sonucu, Arçelik artık Sütlüce'deki fabrikaya sığamaz olur. 1966'da, Çayırova'da 630 bin metrekarelik arsada, yeni fabrikanın inşasına başlanır.

Arçelik ve Profilo firmalarının sektördeki üstünlükleri, 1980'li yıllara gelindiğinde de devam eder. Buzdolabı üretimi yapan üç firma içinde, bu iki firmanın payı, yüzde 90'a yaklaşır. Çamaşır makinesi üretiminde ise daha fazla sayıda firmanın üretim yaptığı görülür. Ancak yine de, toplam 18 firma içinde, bu iki şirket, piyasanın yüzde 53'üne sahiptir.

1970'lerde ayrıca, bir diğer beyaz eşya olan LPG, havagazı veya elektrikle çalışan fırınların üretimine başlanır.

Bu piyasanın egemen firmasıysa, Koç Holding kuruluşu olan Ardem'dir.

1980'deki '24 Ocak Kararları', sanayi politikalarını da önemli ölçüde etkiler. Bu tarihten sonraki politikalarda, dünya ekonomisiyle daha fazla bütünleşme, finansal liberalizasyon önlemleri ve özelleştirme politikaları, izlenen sanayi politikalarının öne çıkan özellikleri olarak görülür.

Sanayi politikalarında bu değişimin yaşandığı ilk yıllarda, beyaz eşya sektörünün durumu pek parlak değildir. 1983'e gelindiğinde, buzdolabı üretiminde kapasite kullanımı yüzde 35'e, çamaşır makinesinde yüzde 67'ye, fırında ise yüzde 50'ye gerilemiştir. 1980'lerin ikinci yarısında, talepte bir canlanma görülür. Ayrıca, piyasaya Vestel gibi yeni bir firma girer; Westinghouse ve Bosch markaları adlarını duyurur; Frigidaire de uzun bir aradan sonra pazara döner. Bu yıllarda ayrıca, İstanbul ve Anadolu'da bulunan 15 kadar fabrikada, küçük boy çamaşır makineleri üretilmektedir.

9 Ağustos 1989'da alınan kararlarla, gümrük vergisi ve formlarındaki düşüşle birlikte, ithal mallara olan talepte büyük bir artış yaşanır ve 1990'lı yıllarda pazardaki ithal markaların sayısında artış gözlenir. Ayrıca, bazı yerli firmalar, yabancı firmalarla anlaşmalar yapıp onlardan teknoloji transfer ederek, yaşanan rekabette geride kalmamaya çalışırlar.

Türkiye beyaz eşya sektörü, 1990'lara kadar, kapasitesinin büyük bir bölümünü iç pazar için kullanırken, bu tarihten sonra, yurtdışı pazarlara da açılmaya başlar. Bunun yanında, yurtiçi piyasanın önemli bir bölümünü de elinde tutmaya devam eder.

Beyaz eşya sektörü bugün, Türkiye'nin en önemli sanayi dallarından biri. Çok sayıda ülkeye, önemli oranlarda ihracat yapılıyor. Firmalar, dünyanın zor rekabet koşullarında, artan hedeflerini tutturabilmek için, araştırma geliştirme faaliyetlerine, Türkiye'deki diğer pek çok sektörden daha fazla pay ayırıyorlar. Bu durumda, bu zorunlu görünüyor.

Çünkü, henüz çok da uzak sayılmayacak bir geçmişte yiyecekler tel dolaplarda, buz kutularında saklanırken, yemekler kömür ateşinde pişirilirken; yakın bir gelecekte, buzdolabındaki herhangi bir ürünün bittiğini otomatik olarak algılayıp, internet üzerinden bunun siparişini verebilecek 'akıllı' buzdolaplarına ve cep telefonumuzdan gönderdiğimiz bir sinyalle çalışmaya başlayan fırınlara sahip olacağız... ■

1950'lerin başında, Bursa'da bir çamaşır makinesi imalathanesi (solda). 1950'lerden bir 'Scharpf' marka çamaşır makinesi ilanı (sol altta).

50'li yıllardan bir ilanda Hoover elektrik süpürgesi (sol altta). 1934'ten bir ilanda 'DKW Elektrikli Otomatik Soğutma Makineleri' (altta).

Bilime adanmış bir yaşam

Marie Curie

Einstein, Marie Curie'yi, 'bütün insanlar içinde, sahip olduğu üne karşın hiç değişmemiş olan tek kişi' olarak gösteriyordu. O, yaşamı boyunca, 'ünlüyken' bile peşini bırakmayan güçlüklerle boğuşurken, sadece çalışmalarını düşünmüştü...

FATİH TOPTAN

Marie Curie, 1900'lerin başında çekilmiş bir fotoğrafta laboratuvarında (üstte).

Büyük maddi sıkıntılar, faşist ve cinsiyetçi saldırılar, savaş, hastalıklar ve ölüm... Marie Curie, yaşamı boyunca, daima zorluklarla karşılaşır. Ancak, büyük çalışma azmi ve direnciyle, zorlukları aşmayı başarır...

O zamanki adıyla Marja Sklodowska, 7 Kasım 1867'de, Varşova'da dünyaya geldiğinde, Polonya Rus çarının denetiminde olan bir ülkedir. Rus yönetimi, Polonya dili, tarihi ya da edebiyatını öğretmeyi yasaklamıştır. Çocukluğunu böyle bir ortamda geçiren Marja, Varşova Üniversitesi'nde kadınların öğrenim görmesine izin verilmediğinden, ablası Bronya'yla birlikte, 'uçan üniversite' olarak anılan 'seyyar' üniversitede öğrenim görür. Bir tür yasal olmayan gece okulu olan bu örgütlenmede, Ruslar yerlerini tespit edemesin diye, her akşam farklı evlerde toplanılır...

'Uçan üniversite' abla kardeşe yeterli gelmeyince, bir anlaşma yaparlar: Bronya, Paris'e tıp eğitimi almaya gidecektir, Marja ise çalışıp ablasına para gönderecektir. Daha sonra da, Bronya kardeşinin öğreniminde ona yardımcı olacaktır...

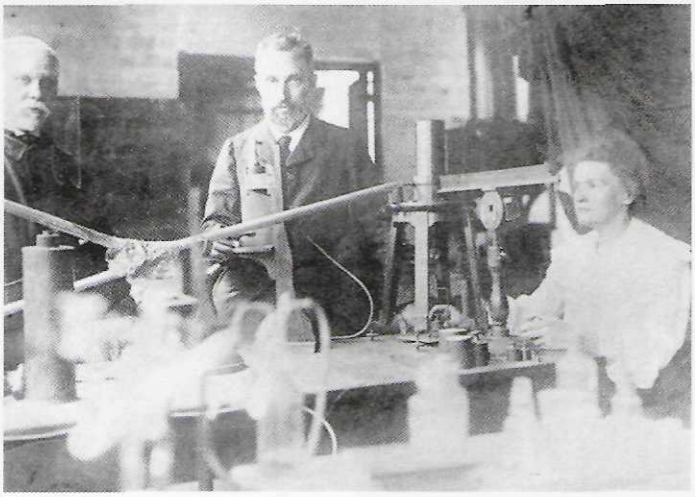

Marja, bu anlaşma uyarınca, özel dersler verir; bu yeterli gelmeyince mürebbiyelik yapar. Paris'e gittiğinde ise, bir yandan eksiklerini gidermek için çok çalışır, bir yandan da yoksulluğa direnerek, Sorbonne'daki öğrenimini üstün başarıyla bitirir. 1893'te, fizik dalında lisansüstü çalışmasını sınıf birinciliğiyle, bir yıl sonra da matematik dalındaki çalışmasını sınıf ikinciliğiyle tamamlar. Sonraki yıl ise, başarılı bir bilim insanı olan Pierre Curie ile evlenir. Evlendikten iki yıl sonra ilk kızları Iréne doğar...

Fransız fizikçi Becquerel'in, bir rastlantı sonucu uranyum cevherinin ışınlar yaydığını keşfetmesi, Alman fizikçi Röntgen'in bulduğu X ışınlarının gölgesinde kalsa da, Marie Curie, doktora çalışmasında, Becquerel'in açtığı yolda ilerlemeye karar verir. Deneyle-

rini yapmak için kullanacağı laboratuvar, Paris'te bulunan Endüstriyel Fizik ve Kimya Okulu'nda (SIPC) depo olarak kullanılan ve hassas deneyler için hiç de uygun olmayan; nemli, derme çatma bir barakadır. Ancak, olumsuz koşullara karşın, çok çalışarak kısa zamanda önemli sonuçlara ulaşır. Uranyum bileşiklerinin ışın yaymasının, uranyum elementinin fiziksel ve kimyasal durumdan bağımsız olarak, atom yapısına bağlı bir özellik olduğunu saptar.

Diğer elementlerle çalışmalarına devam eden Marie Curie, toryum bileşiklerinin de uranyum bileşikleri gibi ışın yaydığını görür. Bunu tanımlamak için 'radyoaktivite' sözcüğünü kullandığında, doktora çalışmasına başlayalı henüz dört ay bile olmamıştır.

Uranyum mineralleri üzerine yaptığı çalışmalarda, incelediği minerallerin uranyumdan çok daha etkin olan başka bir element içerebileğini düşünür. Bu, Marie Curie'yi olduğu kadar, Pierre Curie'yi de heyecanlandırır ve birlikte bu konuda çalışmaya karar verirler.

Ancak, üzerine çalışacakları uranyum minerali 'pekblend', çok fazla sayıda değişik

elementi içeren oldukça karmaşık bir mineraldir. Ayrıca, yaptıkları işlem öyle zahmetlidir ki, bir ton pekblend, 50 ton su ve 5-6 ton kimyasal madde ile karıştırılıp işlendikten sonra -eğer her şey yolunda gidersee-lde edilen miktar, yarım grama dahi ulaşmamaktadır. Ancak, bu malum koşullarda, böylesi zahmetli bir işin üstesinden gelerek, 1898 Temmuz'unda, 'yeni elementi' bulurlar. Bu elemente, Marie Curie'nin Polonya'ya sevgisinden dolayı 'polonyum' adını verirler. Aynı yılın Aralık ayında da, 'radyum' adını verdikleri ikinci bir element bulurlar...

Marie Curie, 1903'te, çalışmalarının meyvelerini, doktorasını ve çeşitli uluslararası ödülleri alarak toplamaya başlar. Aynı yıl, Henry Becquerel ile birlikte, Curie'ler fizik dalında Nobel ödülünü paylaşırlar. Çiftin ünü artık iyiden iyiye artmıştır. Ancak, devamlı peşlerinde olan gazeteciler, davetli oldukları konferanslar derken, çalışmalarına çok az vakit kaldığı için bu durumdan pek memnun değillerdir. 1904'te ikinci kızları Eve doğduğunda, bu durum biraz daha uzar.

Pierre ve Marie Curie kızları Iréne ile (solda).

Polonya ve Türkiye'de basılmış pullarda Marie Curie (sol sayfada). Marie Curie, kızları Iréne ve Eve ile (solda). Marie ve Pierre Curie, yardımcılarıyla laboratuvarda (en solda). Marie Curie ve ablası Bronia Sklodowska (sol altta).

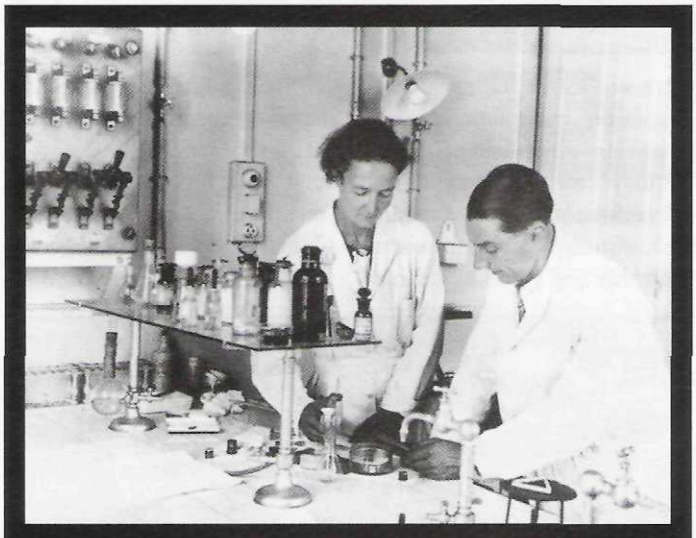
Pierre ve Marie Curie, balayılarını, düğün hediyesi olarak gelen bisikletlerin üzerinde, Fransa'nın bazı kırsal bölgelerini gezerek geçirirler (sağda). Marie Curie, Mayıs 1921'de, ABD Başkanı Warren G. Harding ile Washington'da (sağ, altta).

Dünyadaki ünlerine rağmen, Fransa nedense, onlara hak ettikleri değeri vermekte biraz çekimser davranmaktadır. Bu denli büyük çalışmalar yapmalarına rağmen, Pierre Curie, Sorbonne'da ancak 1904'te profesörlüğe getirilir. Fransız Bilimler Akademisi'ne ise 1905'te seçilir. Marie Curie ise, öğretmenlik görevini yürüttüğü Sevres'deki bir kız eğitim enstitüsünün yanında, Sorbonne'da kurdukları laboratuvarlarında çalışmaktadır.

Curie'ler için her şey yoluna girmeye başlamış gibi görünürken, talihsiz ve korkunç bir kaza her şeyi altüst eder. 19 Nisan 1906'da, bir randevusuna giden Pierre Curie, bir at arabasının altında kalarak yaşamını yitirir. Bu beklenmedik ölüm, Marie Curie'yi derinden sarsar. Çünkü yitirdiği yalnızca hayat arkadaşı değil, kendini tümüyle adadığı çalışmalarındaki yoldaşıdır da. Kendisini kısa zamanda toplayıp çalışmalarına dönse de, bu onun için hiç de kolay olmaz...

Cenaze töreninden bir sonraki gün, Fransız Hükümeti Marie Curie'ye maaş bağlanmasını teklif etse de, o bunu kendisinin ve çocuklarının geçimini çalışarak kazanabileceğini söyleyerek kabul etmez. Bir sonraki ay, üniversitede Pierre Curie'den boşalan görev ona teklif edildiğinde de önce tereddütle yaklaşsa da, çalışmalarını daha rahat koşullarda yürütmek adına kabul eder.

Marie Curie'nin tek istediği, çalışmalarını layıkıyla yürütebilmek olsa da, yaşam onun karşısına her seferinde yeni zorluklar çıkarır. 1911'de, Fransız Bilimler Akademisi'ne aday gösterildiğinde, bunu hazmedemeyen bazı milliyetçi gazetelerin saldırısına uğrar. Öne sürdükleri, Marie Curie'nin yabancı olması ve hatta kimilerine göre Yahudi kökenli olması sebebiyle Akademi üyeliğine 'layık olmadığı'dır. Dahası, onu profesör Langevin ile yasak aşk yaşayan ve 'yuva yıkan kadın' olarak gösteren haberler

Annesinin izinde...

Radyum Enstitüsü'nün genç bilim insanları arasında bulunan, Marie Curie'nin kızı Iréne ve damadı Frédéric Joliot *(üstte)*, belki de Marie-Pierre Curie çiftini örnek alarak işbirliğiyle yürüttükleri çalışmalar sonucunda, Marie Curie'nin ölümünden kısa bir süre önce radyoaktif izotopların yapay yolla elde edilebileceğini kanıtlarlar. Genç çift, 1935'te kimya alanında Nobel ödülü alır. Ancak ne yazık ki, Marie Curie bunu göremez...

yaparlar. Bu saldırılar, onun Akademi üyeliğine seçilmesini engellese de, 1911'de, radyum ve polonyum elementlerini bulması sebebiyle, Nobel Ödülü'nü, bu kez kimya dalında olmak üzere ikinci kez alarak bir ilki başarır...

I. Dünya Savaşı'nda Almanların Paris'i bombalamalarının ardından, insanlar şehri terk etmeye başlar. Ancak Marie Curie Paris'te kalır. X ışınlarının cephede tedavi amacıyla büyük yarar sağlayacağını düşünerek, 20 tane aracı, seyyar X ışını istasyonu olarak kullanılacak şekilde düzenler. Kızı Iréne ile birlikte, 'küçük Curie'ler' olarak adlandırılan bu araçlarla, yaralı askerlerin tedavileri için çalışır.

Marie Curie, savaştan sonra, çabasını bu kez Radyum Enstitüsü'nün ihtiyaç duyduğu laboratuvar gereksinimlerini edinmek için harcamaya başlar. Yardım organizasyonları, ziyaretler, basınla ilişkiler gibi konular, pek hoşlanmadığı konular da olsa, koşullar gereği buna katlanır. 1920'de onunla röportaj yapan ve içinde bulunduğu güç koşullardan etkilenen bir kadın dergisinin editörü, Radyum Enstitüsü için, ABD'nin sahip olduğu 50 gramlık radyumun 1 gramının Marie Curie'ye verilmesi için bir kampanya başlatır. Bir sonraki yıl ABD'ye giden Marie Curie, radyumu bizzat ABD başkanı Warren G. Harding'in elinden alır. ABD'den, radyumun dışında, laboratuvarı için çeşitli yardımlarla dönen Marie Curie, 1929'da ikinci kez, ancak bu kez Varşova Radyum Enstitüsü için ABD'ye gidecektir...

Bu çabalar karşılığını verir ve aralarında kızı Iréne ve damadı Frédéric Joliot'un da bulunduğu Radyum Enstitüsü'nün genç bilim insanları başarılı çalışmalar yapar. Ne var ki, tüm bunlar yaşanırken, sağlık durumu giderek kötüleşir. 4 Temmuz 1934'te ise, işe parmaklarında yanıklar bırakmakla başlayan 'sevgili' radyumu, onu yaşamının sonuna getirir Marie Curie, yakalandığı lösemi sebebiyle yaşama veda eder.

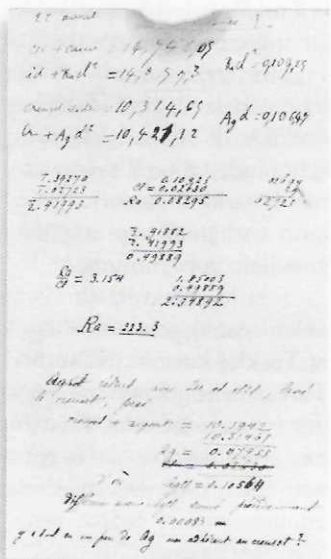
Einstein, Marie Curie'yi, 'bütün insanlar içinde, sahip olduğu üne karşın hiç değişmemiş olan tek kişi' olarak gösteriyordu. O, yaşamı boyunca, ünü arttığında dahi peşini bırakmayan tüm güçlüklerle boğuşurken, sadece çalışmalarını düşündü. Savaş sırasında, aralarında Nobel ödülünün de bulunduğu madalyalarını bağışlamak istemesi, her iki Nobel ödül töreninde ve Başkan Harding'in davetinde aynı elbiseyi giymesi gibi, buna örnek gösterilecek pek çok davranışı vardı. Yaşamı, gerçekten de, büyük dersler çıkarılacak bir yaşamdı...

Radyasyon cilde iyi gelir mi?..

Radyoaktivitenin keşfi, bilimde yeni kapılar açmakla beraber; binlerce yıl öncesine ait bitki ya da hayvanların yaşlarının hesaplanmasından, malzemelerdeki mikroçatlakların tespitine kadar pek çok alanda pratik kullanım da bulur.

Curie'lerin, çalışmaları sırasında, radyumun ellerinde yanıklar oluşturduğunu fark etmeleri uzun sürmemişti. Tıpta, kanserli hastaların tedavisinde kullanılan radyoterapi yönteminin kökeni de işte buraya dayanır. Ancak, o zamanlar radyasyonun zararları bilinmediğinden, radyumun bazı deri hastalıklarının tedavisinde kullanılabileceği düşünülür. Bundan kazanç sağlamak isteyen bazı 'girişimciler' de bazı 'parlak' fikirler üretirler. Bunların en 'uç noktası' ise, bir Fransız kozmetik firmasının piyasaya sürdüğü, radyum ve toryum içeren 'Tho-Radia' adlı yüz kremidir *(üstte)*...

Pierre ve Marie Curie'ye ait, 1902 tarihli laboratuvar notları (sol üstte). 1911, Brüksel: Bilim insanları toplantıda; Marie Curie'nin arkasında, sağdan ikinci Albert Einstein (solda).

Bir kartpostal sergisi ve bir kitapla...

Osmanlı Ermenilerinin altın çağı

Önemli bir kartpostal koleksiyonundan yola çıkarak hazırlanan serginin ve bu kartpostalları temel alan kitabın ardından Osman Köker, 1900-1914 arası Ermeni toplumunu değerlendiriyor.

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

Uzun bir süre, Tarih Vakfı'nın yayımladığı dergi ve kitapların editörü olarak adı duyulan Osman Köker, daha sonraları, Kevork Pamukciyan gibi önemli bir Ermeni tarihçinin 50 yıl boyunca kaleme aldığı makaleleri ve ansiklopedi maddelerini, Aras Yayıncılık için dört cilt halinde derledi. Şimdi karşımızda; kendisine soruyoruz:

➤ *Birkaç yıl aradan sonra, "Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler" adlı, oldukça hacimli ve yoğun bilgiler içeren bir kitapla; 8-19 Ocak tarihleri arasında da, İstanbul'da açılan 'Sireli Yeğpayrıs' (Sevgili Kardeşim) adlı bir sergiyle ve de 'Birzamanlar Yayıncılık' adlı bir yayıneviyle ortaya çıktınız... Bu macerayı biraz anlatır mısınız?*

Gerçekten de biraz macera gibi. Bir süredir, özellikle şehirlerimizin tarihinin çok fazla Türkler üzerinden anlatıldığına, geçmişte bu topraklarda yaşamış farklı unsurların varlığına pek değinilmediğine, özellikle de okullardaki tarih eğitiminde ve yerel tarih yazımında farklı milletlerin, grupların varlığının hep atlanıldığına kafa yoruyordum.

Şehirlerimizin tarihi öyle anlatılıyor ki, sanırsınız hepsini Türkler kurmuş, adları hep Türkçe'den geliyor ve Türk olmayan unsurlar hiç yaşamamış; yaşamışlarsa da o şehri var eden unsurlar arasında bulunmamışlar; sadece problem çıkarmışlar...

Türkiye'de Ermenilerle ilgili kartpostallar biriktiren bir koleksiyoncunun varlığından haberdar olduğumda, bu görsel malzemenin Ermenilerin geçmişte çeşitli şehirlerimizdeki varlığını ortaya koyan bir metinle birlikte yayımlanmasının anlamlı olacağını düşündüm.

Orlando Carlo Calumeno ile en az iki yıl çalıştık. Bu sürede o koleksiyonunu en azından ikiye katladı. Ben de metin için bilgi biriktirdim.

➤ *Yani koleksiyoncu,*

Arkadaşımız Feza Kürkçüoğlu, Osman Köker ile birlikte (üstte).

Calumeno Koleksiyonu'ndan 500 kartpostal

'Sevgili Kardeşim' üst başlığını taşıyan "Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler Sergisi", Heinrich Böll Vakfı sponsorluğunda, 8-19 Ocak 2005 tarihleri arasında, Beyoğlu Elhamra Pasajı'ndaki 'Karşı Sanat Çalışmaları' sergi salonunda ziyaretçileriyle buluştu *(sağda; serginin afişi)*. Bundan 100 yıl öncesinin çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü İmparatorluk yapısını Ermeni boyutuyla ele alan ve çoğunluğu 1900-1910 yıllarında basılmış kartpostallarla, Osmanlı Ermenilerinin sosyal, ticarî, kültürel ve özel yaşamlarını belgeleyen bu sergi, yaklaşık 10 bin kişi tarafından gezildi. Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan 500 kartpostalın yer aldığı sergi boyunca, kartpostallardaki fotoğraflarda, anne-babasının varlığını fark eden, kartpostalın ebeveynlerine postalanmış olduğunu keşfeden ziyaretçiler ortaya çıktı... Sergide yer alan kartpostallardan yola çıkılarak hazırlanan kitabın editörü Osman Köker, kitapta *(solda)* 20. Yüzyıl başını, özellikle de 1900-1914 yılları arasını ele aldıklarını ve o dönemdeki Ermeni varlığının fotoğrafını çekmekle yetindiklerini vurgulayarak, bu dönemin, Osmanlı topraklarındaki Ermeni topluluğunun sosyal, kültürel ya da ekonomik yönden gelişiminin de 'tepe noktası' olduğunu belirtiyor.

Türkiye'de yaşayan biri...

Evet, 'Levanten' bir aydın; İtalyan kökenli bir aileden. Annesinin Ermeni olduğunu da belirtmeliyim. Akla ilk gelenin tersine, çok da genç bir insan, henüz kırkında bile değil.

Koleksiyona başlayalı uzun süre olmuş; ama asıl genişlemeyi son yıllarda, internet üzerinden kartpostal müzayedelerini takip ederek sağlamış. Hâlâ da koleksiyonunu genişletmeye devam ediyor...

➤ *Koleksiyon ne tür kartpostal ve belgelerden oluşuyor?*

Genel olarak 'efemera koleksiyonu' diyebiliriz. Osmanlı dönemine ait basılı kâğıtlar; yazılı kağıtlar gibi, her şeyin koleksiyonu var... Beni esas ilgilendiren, kartpostallar oldu.

İstanbul'dan çok, taşra ağırlıklı; genellikle zor bulunan kartpostallara ağırlık verilmiş... Osmanlı'nın son döneminde basılmış, çeşitli şehirlere ait 4 bin kadar kartpostal...

Biz kitapta, doğrudan ya da dolaylı olarak Ermenilerle ilgili olan kartpostalları kullandık: Çeşitli şehirlerdeki Ermeni mahallelerinin; kilise ve manastırların, Ermenilere yönelik olarak kurulmuş ve genellikle de Ermenilerin yararlandığı misyoner okullarının, yetimhanelerin ve hastanelerin resmedildiği kartpostallar... Bir Ermeni editör tarafından yayımlanmış veya fotoğrafı bir Ermeni fotoğrafçı tarafından çekilmiş ya da bir Ermeni tarafından başka bir Ermeni'ye yollanmış, üzerinde Ermenice yazıların bulunduğu kartpostallar; sahibi Ermeni olan fabrika, otel, ticarethane gibi mekânların tanıtıldığı kartpostallar; Ermenilerin yaşadığı şehir ve kasabaların 20. Yüzyıl başındaki durumunu

Beyoğlu'ndaki Elhamra Pasajı'nda, Karşı Sanat Çalışmaları'nın galerisinde Ocak ayında açılan sergiden bir görüntü (sol üstte). İzmit'teki Ermeni mahallesini görüntüleyen bir kartpostal: Arka planda, Hünkâr Köşkü ve Saat Kulesi göze çarpıyor (solda).

Ermeni editör Garabed Hacınlıyan'ın Ermeni fotoğrafçı İzmirliyan'ın fotoğrafını kullanarak hazırladığı kartpostalda, Eskişehir'deki Ermeni mahallesi Hoşnudiye yer alıyor (üstte). Harput'ta bir kış gününü yansıtan bir başka kartpostalda, Fırat Koleji ve Amerikan misyonunun diğer binaları (sağda). İzmit'ten bir kartpostalda, öğrencilerinin büyük bir bölümü Ermeni olan Sainte Barbe Fransız Koleji'nin bando takımı, öğretmenleri ve diğer öğrencilerle birlikte (sağ üstte).

yansıtan kartpostallar...

➤ *Sergide de aynı nitelikteki malzeme kullanıldı değil mi?*

Esas olarak aynı malzeme kullanıldı. Kitapta 750 kartpostal var; sergide ise, 500 kadar. Bir-iki ekleme de vardı... Araştırma bana aitti; ama sanatsal yönden çok iyi bir ekip hazırladı sergiyi. Sergi kitaptan daha çok duyulunca, herkes kitaptan, 'Serginin kataloğu' diye bahsetmeye başladı!

Oysa bizim önceliğimiz kitaptı ve kitapta ortaya koyduklarımızın daha geniş bir kitleye ulaşmasının aracı olarak sergiye yönelmiştik. Bu kitabı yayımlayacak bir yayınevi bulamayınca da, bir yayınevi kurmak şart oldu!

➤ *Serginin ismi niye 'Sireli Yeğpayrıs'?*

Bu sözcükler Ermenice, 'Sevgili Kardeşim' anlamına geliyor. Sadece Ermenilere kardeşçe duygularımızı belirtmek için koymadık bu adı! Koleksiyondaki Ermenice kartpostalların büyük bir kısmı, bu hitapla başladığı için de böyle bir adı uygun bulduk.

➤ *Kitabın yazımında hangi kaynaklardan yararlandınız?*

Türkiye'de tek taraflı bir kaynak kullanımı var. Ermenilere -ya da genel olarak 'öteki'ne- ilişkin bir şeyler yazarken bile, neredeyse sadece Türk kaynaklarıyla yetinilmekte.

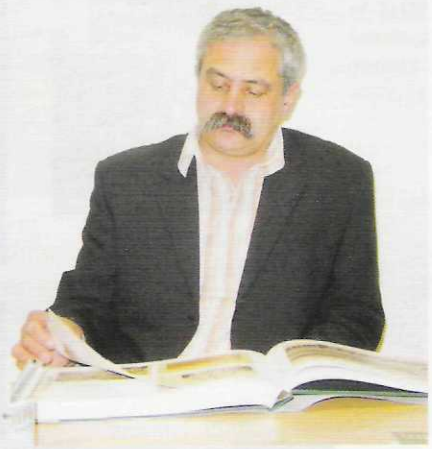
Oysa Ermenice kaynaklar çok zengindir. Belki de ilk defa bu kitapta Türkçe, Ermenice ve Batılı kaynaklar bu kadar yoğun bir şekilde bir arada kullanıldı. 100 yıl önce Ermenilerin Türkiye'nin neresinde, hangi şehir, kasaba, köy ve mahallesinde yaşadığını, hangi kilise, manastır ve okullarının bulunduğunu, iktisadî hayatta nasıl bir yer tuttuklarını, hangi gazete ve dergileri yayımladıklarını çıkarmaya çalıştım.

Çok genel olarak söylemek gerekirse, Ermenice kaynak olarak; salnameleri, okullar konusunda zamanında hazırlanmış raporları, Patrikhane'nin Bâbıâli'ye verdiği kilise listelerini, Ermenice yerel tarih kitaplarını, Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan'da yayımlanmış ve Türkiye'de, geçmişte, Ermenilerin yaşadığı bin 500 kadar yerleşim yeri hakkında maddeler içeren bir ansiklopediyi kullandım.

Vilayet salnameleri, köyler konusunda hazırlanmış listeler, 'İller Ansiklopedisi', şehir tarihi kitapları, nüfus istatistikleri gibi Osmanlıca veya yeni Türkçe yayınların yanı sıra, Batılı kaynak olarak da özellikle Vital Cuinet'nin 'Asya Türkiyesi' adlı, 1890'larda Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumunu şehir şehir, kasaba kasaba, hatta zaman zaman köylere dahi inerek çok etraflı

Kartpostalda 'altın yıllar'

19. Yüzyıl sonlarından I. Dünya Savaşı başlangıcına kadar uzanan dönemin, hem nicelik hem de nitelik bakımından, Osmanlı'da kartpostalın 'altın' yılları olduğunu söyleyen Osman Köker *(sağda)*, kartpostal üretiminin zirvede olduğu bu dönemin ardından, savaş yıllarında ve sonrasında, Osmanlı'da kartpostalcılığın gerilediğini dile getiriyor. Köker'e göre, bunun nedenleri arasında, kartpostalların üretiminde büyük ölçüde emekleri bulunan Rum ve Ermenilerin önemli bir kısmının artık Osmanlı topraklarında yaşamıyor olması, misyoner kuruluşlarının ülkeyi terk etmiş bulunması, tüketici kesiminde de benzer değişimlerin yaşanması sayılabilir.

biçimde aktaran dört ciltlik kitabını ve Kevorkian-Pabudjian'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler" adlı kitabını anmalıyım.

Tabii, tek başıma yapmadım bu çalışmayı. Beyrut'ta bir arkadaşımız Ermenice kaynaklardan derlemeler yaptı ve burada da üç arkadaşımız benim tespit ettiğim Ermenice metinleri Türkçe'ye çevirdi. Ama esas zorluk, farklı kaynaklardaki bilgileri karşılaştırmaktaydı...

➤ *Bu kitap sizin açımızdan ne ifade ediyor desek...*

Tabii, sıradan bir kitap değil benim için. Çok yoğun olarak birkaç yılımı verdim. Daha çok kendim için; diyebilirim ki, bugün ilkokulda okuyan kızım için yaptım bu kitabı: Tokat şehrinin tarihi işlenirken, "Bu şehrin adı şehrin kurucusu olan Turani aşiretlerden Togaitlerden gelir" şeklinde anlatması isteniyor ondan... Ya da bilirsiniz, "Tok bir at varmış, hiçbir şey yemezmiş" türünden benzetmeler... Türkler gelmeden önce de, burada bir şehrin bulunduğu, onun da adının -çeşitli dillere göre ufak tefek söyleniş farklılıkları gösterse de- esas olarak aynı olduğu unutularak...

Sivaslı bir Ermeni'den bahsettiğimde, "Ermeniler Sivas'a nereden gelmiş" diye soran ya da benzer bir şekilde, İstanbullu bir Rum arkadaşımıza, "Siz Türkiye'ye ne zaman geldiniz?" sorusunu bütün saflığıyla yönelten insanlarımız için yaptım bu kitabı.

Bir bakıma da az önce değindiğim yönden bir denemeydi bu kitap. Ermenice, Türkçe ve Batılı kaynaklar bir arada nasıl kullanılabilir veya bunlar bir arada kullanıldığında ne kadar zengin bilgilere ulaşılır. Bu açıdan tarihçilerimize de bir uyarıdır bu kitap. Ermenice hangi kaynakların olduğuna dair de bir hatırlatmadır. Bu çalışmanın, yerel tarih yazımında, şehir tarihlerimizin yazımında bir kilometre taşı olacağını umuyorum...

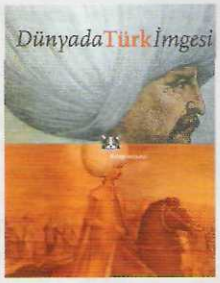
➤ *Bundan sonra sırada neler var?*

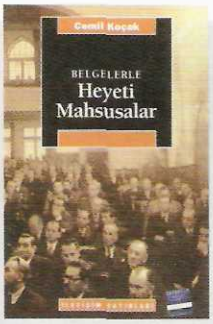
Serginin hem İstanbul'da yeniden açılması, hem de farklı şehirlere taşınması talepleri var. Önümüzdeki aylarda, bunu gerçekleştireceğiz. Sergi daha sonra yurtdışına çıkacak. Kitabın İngilizce baskısı da yayında... Gelecek yıl ise, aynı etkinlikleri Rum kartpostallarıyla sürdüreceğiz. ■

Harput'un Ermeni köylerinden Bismişan'ın [bugünkü adı Sarıçubuk] kadınları (solda).

Dünyada Türk İmgesi
(Yerli-yabancı makaleler)
Kitap Yayınevi, Tarih ve Coğrafya Dizisi, Mart 2005, İstanbul

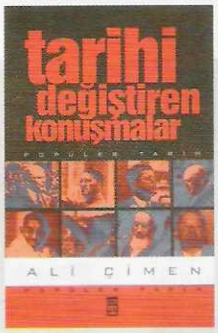

Belgelerle Heyeti Mahsusalar
Cemil Koçak
İletişim Yayınları, Araştırma-İnceleme Dizisi, 2005, İstanbul

Sokrates
Louis-André Dorion
DOST Kitabevi Yayınları, Kültür Kitaplığı, Mart 2005, Ankara

Tarihi Değiştiren Konuşmalar
(Sokrates'ten George W. Bush'a)
Derleyen: Ali Çimen
TİMAŞ Yayınları, Mart 2005, İstanbul

Devrim ve Demokrasi
(Bir 27 Mayısçının Anıları)
Numan Esin
Doğan Kitap, Mart 2005, İstanbul

Bozuk paraların karşılaştırmalı serüveni

Yine Doğan Kitap'ta yayımlanan 'Getirin O Günleri Yakalım Bu Öyküleri' adlı yapıtıyla 2003 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanan Başar Başarır, bu kez farklı bir çalışmaya imzasını atıyor: Kuruş ve lira görüntüleriyle ve bu bozuk paraların tedavülde olup gündelik yaşamda adlarının sık sık geçtiği yılların gazete haberleri, ilanları, karikatürleriyle iç içe; adeta 'karşılaştırmalı' bir biçimde hazırlanmış 'Bozuk Para 1 Lira' kitabı. Alt başlığı da 'Yıllar Sonra Geri Dönen Sevgili' adını taşıyor.

Cumhuriyet döneminin eski yazılı bozuk paraları, 1935'te tedavülden tamamen çekilir ve 10 kuruşlar, 25 kuruşlar, 1 ve 5 kuruşlar ile 50 kuruşların *(solda)* saltanat dönemi başlar. 1935'te, "sıhhi ve leziz" Olimpos gazozlarının şişesi, bir damping ile, 50 kuruşa indirilir *(altta)*. Yani Türkiye, 50 kuruşa bir gazoz içer o yıl...

Aradan 12 yıl geçer; 1947'de bastırılan '1 Lira'nın içinde 'gümüş' vardır *(sağda)* ve fiyakası büyüktür, bozuk paraların şahıdır!.. Zaten bunu gazete ilanlarına yansıyan kimi fiyatları görünce de anlarız: Atalar'ın İstanbul Bahçekapı'daki mağazasında, "zengin mantoluk kumaş çeşitleri" metre hesabıyla 6, 7 ve 8 lira fiyatlarla satışa sunulmaktadır *(üstte)*... Henüz 'konfeksiyon' dönemi açılmamıştır ve becerikli ev hanımları mantolarını kendileri dikerler ya da kumaş satın alıp eve çağırdıkları gündelikçi terziye diktirirlerdi. Yani Başar Başarır'ın kitabına aldığı Atalar ilanından hareket edersek, dikiş bilen taze bir ev hanımının da 2,5 metre kumaşla kendine bir manto çıkarabileceğini hesaplarsak, bu mantonun, o günün fiyatlarına göre, 15 ilâ 20 lira arasında bir maliyeti olacağını anlarız... Siz de varın bugünkü fiyatı düşünün; işte size 'karşılaştırmalı lira tarihi'...

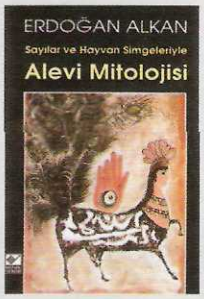

Şimdi yeniden kitaba

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

Alevi Mitolojisi (Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle) Erdoğan Alkan Kaynak Yayınları, Şubat 2005, İstanbul

Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş Will Kymlicka İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2004, İstanbul

Siyasetin Temel Sorunları Leslie Lipson Çeviren: Fügen Yavuz Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2005, İstanbul

Midyeli lahana dolması

Rahmetli teyzem, midyeli lahana dolmasını çok güzel yapardı. O da anneannemden öğrenmişti; anneannem de muhtemelen Kadıköy'de, Moda'da yaşadığı yıllarda, oradaki Ermeni komşularından edinmişti midyeli dolma yapma becerisini. Ben de bu sayede, Ermeni mutfağının bu leziz yemeğiyle, meyhanelerde değil, çocuk yaşlarımda tanışmıştım.

Geçenlerde, teyzeminkileri aratmayacak lahanalı dolmaların tadına bakabildim! Tabii bir meyhanede: İstiklâl Caddesi'nin sonunda, Tünel'in karşısındaki demir parmaklıklı pasajın kapısından girdiğinizde, karşınıza çıkan ilginç yeme-içme mekânlarından birinde, AKBABA'lı MEYHANE'de... İşte, aşçıları arasında bir de Ermeni hanımın yer aldığı bu şirin mekânda, midyeli lahana dolmasının yanı sıra, topik gibi, Ermeni mutfağının farklı mezelerinin tadına bakmak da mümkün... Ama ben ille de midyeli dolma dediğimden, AKBABA'lı MEYHANE'de yiyip içerken, sofraya bir de kitap geldi: Takuhi Tovmasyan'ın 'Sofranız Şen Olsun' adlı kitabı, 'Ninelerimin mutfağından damağımda, aklımda kalanlar' alt başlığını taşıyor. Ama bu çok ilginç İstanbul hanımefendisinin kitabı, yalnızca bir 'yemek' derlemesi değil, aynı zamanda bir anılar güldestesi! 2004'ün sonlarında ARAS Yayınları arasında çıkan kitap, elbette ki, midyeli lahana dolması tarifini de içeriyor! Ama Takuhi Hanım, 30'lardan bugünlere, İstanbul'daki Ermeni cemaatinin kültürünü de bizlere aktarıyor.

FOTOĞRAFLAR: MİRHAN BİLİR

Simit 20 lira!...

Artık 10 liralık simit de tarihe karışıyor. Şimdi 10 lira uzatıp "Bir simit ver" diyenlerden simitçiler bir 10 lira daha istiyor. 20 liraya satılmaya başlayan simitler, 10 liralık simitlerden biraz daha büyük. Fırıncılar iki simit hamurunun birleştirilmesi ile yapıldığını söylüyorlar. 20 lira olmasına karşın tasarımları da az olan yeni simitlerin çoğu eskisi kadar iyi pişirilmemiş. 10 liralık simitle bir fikir çıtır çıtır simitler de bir bakıma tarihe karışıyor.

mantoluk kumaş masrafı olarak sarf edeceği 20 lira, 1981'de bir simit parasıdır! Önce 1 *(altta)* ve 5 liralar sonra da Cumhuriyet döneminin ilk madenî 10 lirası *(en altta, solda)* tedavüle çıkarılır.

Bu arada, gazeteler piyasada neden 'bozuk para' bulunmadığı konusunun peşine düşerler: Türk parasının eritilerek, Kıbrıs'ta çatal kaşık yapımında kullanıldığı yolunda haberler yer alır basında!..

dönersek, bu manto hesabından 34 yıl sonra, 1980'deki 12 Eylül askerî darbesinin ardından, 1981'de, madeni paraların satın alma gücünün nasıl düştüğünü öğreniyoruz... Artık 10 liralık simit de tarihe karışmış, simidin fiyatı tam bir misli artarak, 20 lira olmuştur *(üstte)*. Yani o günden 34 yıl öncesinde, bir ev hanımının

80'li yıllarda ceplerimiz, 20, 50 ve 100 liraların şangırtılarıyla da tanışır. 89'daki son nokta 500 liradır. 90'larda ise 1000 ve 5000 liralarla tanıştıktan sonra, 2500 ve ardından 1994 ve 1995'te 10 bin, 25 bin 50 bin lirayla karşılaştık. 2000'lerde ise 100 bin ve 250 bin liralıklar devreye girdi; 1 Ocak 2005'teki YTL uygulamasına kadar...

◆ Hazırlayan: Lale Uçan
laleucan@yahoo.com

Anneleri çocuklarına bağlayan bir kurum

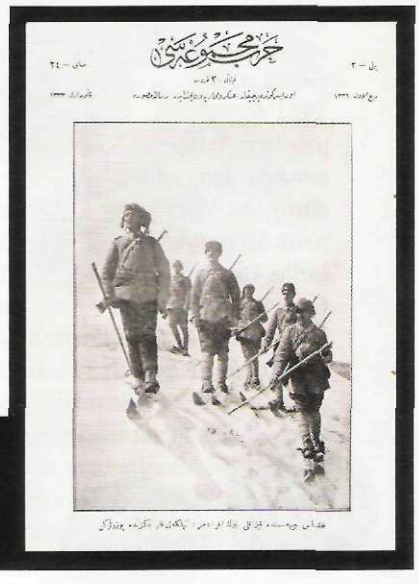
'Süt Damlası Müessesesi'

Aylık Mecmua'nın muhabiri, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin girişimiyle açılan 'Süt Damlası Müessesesi'ni gezer ve izlenimlerini okuyuculara aktarır...

"İ Süt Damlası Müessesesi'nin kapısındayız. Kısa pantolonlu, toparlak yüzlü, sevimli bir çocuk bize yol gösterdi. Önümüzdeki merdivenlerden yukarı çıktık. Burası avlu gibi geniş bir yer. Dört tarafını çeviren küçük odaların bütün kapıları bu avluya açılıyor. Her yer temiz, tamir edilmiş ve badanalanmış. Üzeri beyaz keten bir gömlek giymiş hastabakıcıya, müessesenin müdürü Doktor Safiye Aliye Hanım'ı göreceğimizi söyledik. Muayenesi bittikten sonra bizi aldı. Müesseseyi gezdirerek bize izâh vermeye başladı:

'Müessesenin 180 kayıtlı çocuğu vardır. Bu çocukların en büyüğü fazla fazla iki buçuk yaşındadır. Bunları muntazam kayıt altında tutmaktayız. Aynı zamanda, çocukların annelerine nasihatlerde de bulunmaktayız. Maksadımız, anneleri çocuklara bağlamak. İhmâl, aldırış etmemek yüzünden memlekette pek çok çocuk vefâtı vukû bulmaktadır. Buraya 180 çocuğun annelerinden başka bir çok aileler de müracaat etmekte. Sırf her gün biraz süt almak için çalışmaktadırlar. Çocuklardan hasta olanlarını şüphesiz ki, muayene ve tedavi etmekteyiz. Fakat annelerin sütü kâfi ise katiyen süt vermiyoruz. Çünkü, bir annenin yüre-

Kafkas Cephesinde Kızaklı Bölük Efrâdımız: Tehlikeli kar denizinde yüzerlerken... *(Harp Mecmuası, S.24/1917)*

ği ile sütünün yerini hiçbir şey tutmaz... Anne sütü bütün sütlerden makbuldür. Burada aynı zamanda emziğin aleyhinde de propaganda yapmaktayız. Müessesemiz evvelâ, annelerden ikiz çocuk doğuranlara, annesi ölmüş çocuklara yardım etmektedir. Her çocuğun ihtiyacına göre süt vermekteyiz. İkinci olarak, annesinin sütü kâfi gelmeyen çocuklar Süt Damlası'ndan yardım görürler. Üçüncü olarak, süt emmek devresini geçirmiş olan çocukları Süt Damlası'nın himâyesine alıyoruz...'

Himâye-i Etfâl Cemiyeti, böyle bir teşkilatın temellerini atmakla çocuk hayatı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. ❞

(Aylık Mecmua, No.3/1926, S,25)

Moda Koyu'ndaki şa'şaalı yarışlar

Bu hafta içinde, Moda Koyu'nda icrâ olunan yarışlar pek şa'şaalı olmuş. Resimlerimizden biri, yarış heyet-i faâliyetinin bulunduğu köşk ile yağlı direği; diğeri Ertuğrul Yatı ile Veliaht Hazretleri'nin İstanbul Vapuru'nu icrâ etmektedir. Gündüz yarışlarından sonra Moda Koyu'nda ve Paşabahçe'de fevkalâde ışıklandırma ile parlak bir şenlik yapılmıştır. Yarışlar içinde üç çifte kayıklardan birinci gelen, Sadrazam Paşa'nın kayığıdır. Dümenleri kadınlar tarafından idare olunan bir çifte sandallardan, Matmazel Lombaz'ın idare ettiği sandal birinci gelmiştir. Sefâin-i Harbiye Sandalları yarışını da İtalyanlar kazanmıştır. Osmanlı Donanması'nın beş çişte filikaları yarışında Bahriye Nazırı'nın filikası birinci olmuştur.

(Servet-i Fünûn, No.1162, S. 412)

Kadın modasında inkılâp...

Kadınlara doğrudan doğruya erkek pantolonu giydirmeye teşebbüs eden moda cereyanları, ilk hamlede ikâmete uğramıştı. Moda gâyesine başka yoldan varmaya teşebbüs etmiştir. Tuttuğu yol kadınları, pijama şeklinden başlayarak pantolona alıştırmaktır. Erkeklerin ev kıyafetlerine benzer bir pijama ve ceketle yatağa yatmak, sabahları da ev içinde dolaşmak... Bu gibi kadınların zevci bulunan Avrupalı zevceler de yatak odasında pijama giyilmesini çirkin bulmamıştır. Bugün, moda meraklısı bir kadının Avrupa'ya seyahate çıkması lazım gelse, çantasında hiç olmazsa beş çeşit pijama bulunur. Bunlardan birincisini, yataklı vagonda veya otel odasında giyer. Bu çeşit pijama pek kapalı olur. Rus tarzında olanları olduğu gibi, kısa ceketli ve Çin usulü yakalı şekli de vardır. Banyodan sonra sık sık piliseli, kalınca bir kumaştan, kolsuz bir pijama giymek âdet hükmünü almıştır. Gayet husûsi tanıdıkları arasında bir çay daveti vukû bulursa, buna ağır kumaşlardan, gayet itinâlı ve süslü sûrette yapılmış bir pijama ile iştirâk mecbûriyeti vardır. Akşamları birkaç samimi ahbâp toplanacak olursa, akşam tuvaleti yerine üstlerine giyecekleri elbise akşamlık süslü pijamadır. Gece yatağa, gece gömleği yerine diğer bir çeşit pijama ile yatılır. Bu beş çeşit pijamanın her birinden yalnız bir tane bulundurmak, moda meraklısı zengin bir kadın için kâfi değildir.

(Haftalık Mecmua, No.23/1926, S.2)

◆ Hazırlayan: Erkan Ildız
erkanildiz@hotmail.com

Yıldız Sarayı'nda ilk buluşma...

I. Milletlerarası İslâm Arkeolojisi Kongresi

IRCICA'nın düzenlediği, İslâmî devir arkeolojisiyle ilgili çalışmaların değerlendirilmesi, restorasyonu ve korunması noktasında işbirliğini amaçlayan 'I. Milletlerarası İslâm Arkeolojisi Kongresi' 8-10 Nisan tarihlerinde, Yıldız Sarayı'nda toplandı.

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA, O.I.C. Research Centre for Islamic History, Art and Culture) tarafından düzenlenen I. Milletlerarası İslâm Arkeolojisi Kongresi, 8-10 Nisan tarihlerinde, Yıldız Sarayı'nda toplandı. Kongrenin amacı, genel olarak İslâmî devir arkeolojisiyle ilgili çalışmaların değerlendirilmesi, restorasyonu ve korunması için milletlerarası işbirliğini sağlamak ve konu ile ilgili diğer meseleleri tartışmaya açmaktı.

Kongrenin düzenlenmesi kararı, 18. IRCICA İdare Heyeti toplantısında alınmış. İdare Heyeti, IRCICA'nın araştırma sahalarından biri olan İslâmi devir arkeolojisinin karşılaştığı problemleri, bu konudaki ihtiyaçları ve beklenen gelişmeleri ortaya koyma amacını taşıyan bir ilk adım atmak üzere bu toplantının yapılmasını tavsiye etmiş...

Elli kadar bildirinin sunulduğu kongreye, 20 ülkeden yüze yakın bilim adamı katıldı. Kongre münasebetiyle, Sultanahmet'te Türk ve İslâm Eserleri Müzesi İbrahim Paşa

Sarayı'nda, 'İslâm Dönemi Arkeolojik Buluntular Sergisi' ile Yıldız Sarayı'nda 'Konya Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Abide Eserler Fotoğraf Sergisi' düzenlendi.

IRCICA merkezi tarafından, kongrenin sekreterliğiyle görevlendirilen Dr. Hidayet Yavuz Nuhoğlu sorularımızı cevaplandırdı...

➤ *IRCICA olarak, bu kongreyi toplamaktaki hedefiniz neydi?*

İslâm arkeolojisinin klasik arkeolojiden ayrılması konusunda, çeşitli çevrelerde toplantılar, tartışmalar, sohbetler yapılıyordu. Bu tartışmalar neticesinde böyle bir ayrımın doğru olacağı kanaati hasıl oldu ve idare meclisimiz bu teklifi kabul etti. Böylece ilk defa, uluslararası düzeyde bir İslâm arkeoloji kongresini topladık. Buradaki hedef esas olarak, İslâm arkeolojisini klasik arkeolojiden ayrılmaktır.

Prof. Dr. Ara Altun

(İ.Ü. Edb. Fak. Sanat Tarihi Anabilim Dalı)

➤ *İslâm arkeolojisi konusunda ilk kongre toplandı; bu ayrıma nasıl bakıyorsunuz?*

Öteden beri ben böyle ayrımlar yapılmasını doğru bulmadım. Batı'da da Hıristiyan arkeolojisi, Bizans arkeolojisi vb. şekilde, farklı adlar altında toplanan arkeoloji çalışmaları olmuştur. Ama, bu ayrımlar yapaydır. Arkeoloji evrensel bir bilimdir. Ancak adlandırma ne olursa olsun, önemli olan başlatılan çalışmaların yarıda bırakılmaması, yürütülmesidir. Umarım, 1. Milletlerarası İslâm Arkeolojisi Kongresi de yarı yolda kalmaz ve yoluna devam eder...

➤ *Arkeolojik çalışma alanı olarak neleri hedefliyorsunuz?*

Arkeolojik kazılardaki buluntular sosyal hayatın, kültürün temel objeleri, belgeleri mahiyetindedir. O yüzden bunların ortaya çıkarılması, sosyal tarih cephesinin belgelenmesi, kültür tarihinin de daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Arkeolojik olarak ortaya konulan belgeler de bizlere kısmî de olsa bilgiler sağlıyor. Mesela, bir mimarî gelişmeyi arkeolojik verilere dayandırarak yazabiliriz. Bu bakımdan İslâm sosyal ve kültür tarihinin, müstakil olarak arkeolojik çalışmalara konu olmasında yarar olduğu kanaatindeyim.

➤ *Türkiye arkeolojisinin, yürütülen çalışmalar sonucunda, dünya çapında saygın bir konuma geldiğini görüyoruz. Ancak bu çalışmalar, daha çok klasik veya Prehistorik arkeoloji çerçevesinde yapılmış. Şimdi, kongre-*

Haider S. Y. Al-Jabor

(Libya delegesi)

➤ *Libya'da, İslâm arkeolojisi kapsamında ne gibi çalışmalar yapılıyor?*

Libya'daki çalışmalar, daha çok eski eserlerin korunmasına yönelik. Eskiden, binaların tarihî önemi gözetilmezdi; yalnızca eski oldukları için yıkılırlardı, yerlerine yeni, yüksek binalar yapılırdı. Fakat artık bu binaların ne kadar kıymetli olduğu anlaşıldı; şimdilerde onları korumaya yönelik çalışmalar yapılıyor. Osmanlı dönemine ait eserler ve daha eski dönemlere ait komple şehirler var. Bunların etrafı çevrildi ve muhafaza altına alınmaya başlandı. Ayrıca, Roma dönemine ait eserler, binalar da mevcut. Yaptığım çalışma da bunlara yönelik; bu eserlerin korunmasına ve hak ettikleri değerlerin verilmesi üzerine...

Kongreye katılan delegeler (sol sayfada, üstte), Yıldız Sarayı'nda açılan 'Konya Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Abide Eserler Fotoğraf Sergisi'ni de gezdiler. Kongre sekreteri Dr. Hidayet Yavuz Nuhoğlu (sol sayfada).

Muhammad Muayyad

(Irak Delegesi - Musul Üniversitesi)

➤ *Amerikan işgali sonrasında, Irak'ta büyük bir tarihsel-arkeolojik kıyım oldu. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

El konulan veya kaçırılan eserlerin birçoğu, Bağdat'ta, Irak Müzesi'ndeydi. Ama biz Musul'dan geldik ve oradaki mescitler, camiler, belirgin yapılar oldukları için hâlâ ayakta. Fakat çalınan tüm eserler, Bağdat'taki müzelerdeydi. Bağdat'ın düştüğü gün, biz halk olarak ne olduğunun farkında değildik. Bunlar, planlanmış eylemlerdi; çünkü o sabah, müzelerdeki pek çok eser planlı bir şekilde çalınmıştı, bir anda hepsi yok oldu. Amerika'dan sonra, orada en çok yağmacılık yapanlar, ellerindeki bazukalarla Kürtler oldu...

nizle farklı bir yöneliş söz konusu ediliyor. Bu yeni yöneliş için uygun bir yapılanma oluşturulabildi mi?

Bu yapılanma var. Zaten böyle bir fikir ortaya çıkmasa da, mevcut arkeolojik çalışmalarda İslâm arkeolojisi adı altında toplayabileceğimiz eserler mevcuttu. Fakat bunlar, klasik arkeolojik çalışmalar arasında kaybolup gidiyordu; takip etmek zordu... Temennimiz, İslâm arkeolojisinin klasik arkeolojiden ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkması. Böylelikle bu alanın özgün bilgilerine hem daha kolay ulaşılabileceğini, hem de bu bilgilerin daha iyi değerlendirilebileceğini düşünüyoruz. Mesela, İslâm öncesi Kayseri'nin şehir planlaması arkeolojik buluntularla anlaşılmaya çalışıldı. Yani belli bir altyapı var...

➤ *Diğer İslâm ülkelerinde İslâm arkeolojisi konusundaki çalışmalar ne durumda?*

Bu ülkelerde de çalışmalar var ve devam ediyor. Suriye-Filistin çevresinde oldukça kapsamlı çalışma sahaları var. İran'da da iyi bir arkeolojik çalışma mevcut. Bütün bunlar göz önüne alındığında, altyapının hazır olduğuna ve yerli-yabancı araştırmacıların müşterek gayretleriyle kısa zamanda hızla yol alınacağına inanıyoruz.

➤ *Kongrede sunulan bildiriler daha sonra kitaplaşacak mı?*

Evet, bunun hazırlığını yapıyoruz. Bildiriler, bir hakemler kurulundan geçtikten sonra bir kitapta toplanacak.

Topkapı Sarayı'na 'Prestij Başkan'

Prof. Dr. İlber Ortaylı, Topkapı Sarayı Müzesi'ne 'Prestij Başkan' olarak tayin edildi. Ortaylı'nın görevinin başına haziran ayında geçmesi bekleniyor... SBF (1969) ile DTCF Tarih Bölümü'nü bitiren Ortaylı; Chicago Üniversitesi'nde master çalışmasını Prof. Halil İnalcık'la yaptı. "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" ile doktor, 1979'da "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" çalışmasıyla da doçent oldu. 1989'dan beri SBF'de İdare Tarihi bilim dalı başkanı olarak görev yapıyor...

Geçtiğimiz şubat ayına kadar müzenin müdürü olan ve 40 yıllık hizmetinden sonra, 61 yaşını doldurduğu için emekli olan Dr. Filiz Çağman da, Sakıp Sabancı Müzesi'nde danışmanlık yapıyor.

Filiz Çağman

İlber Ortaylı

Müzeler için çıkarılan yeni yasada müzeler, 'ulusal müzeler' başlığı altında toplanıyor. Her müzede bir işletme müdürü, bir müze müdürü yer alacak; onların başında da 'Prestij Başkan' sıfatını taşıyan bir başkan bulunacak. Başkanın asıl görevi, müzeyi yurtiçinde ve yurtdışında temsil etmek olacak...

Artış 'kültür'e yansımadı...

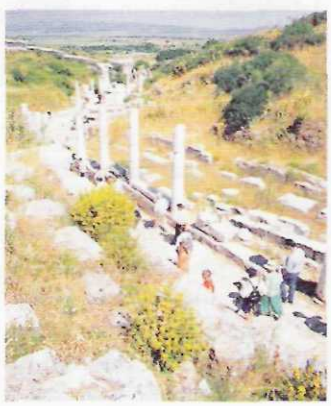
Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısındaki patlama, kültür turizmine yansımadı. Geçtiğimiz yıl gelen 17.5 milyon turistin büyük bir bölümü, 'her şey dahil' turları nedeniyle sahil kesimlerine akın edince, kültür turları düzenleyen seyahat acenteleri zor durumda kaldı.

Nitelikli ve standardı yüksek turistlere yönelik düzenlenen 'kültür turları'na müşteri bulmakta zorlanan acenteler, bir araya gelip çözüm yolları araştırıyor.

Türkiye'ye en fazla turist getiren seyahat acentelerinden Öğer Turizm'in 2004 yılında taşıdığı turistlerin sadece yüzde 3'ü kültür turlarıyla gezmeyi tercih etti. Kapadokya'ya 2003'te gelen yabancı turist sayısı 750 bin iken, bu sayı 2004'te 700 bine geriledi.

2005 yılında 20 milyon turist ve yine 20 milyar dolara yakın turizm geliri bekleniyor. 2005 yılında Antalya gibi sahil kesimleri turizm açısından en parlak dönemlerini yaşarken, Türkiye'nin tarihî ve kültürel güzelliklerini içinde barındıran Anadolu, turizm açısından sıkıntılı bir dönem geçiriyor.

Bakanlık verilerine göre 2004 yılında Antalya, İzmir, Aydın, Muğla ve İstanbul gibi sahil bölgelerini gezen turistlerin sayısı 13 milyon iken Anadolu'yu gezen turistlerin sayısı 4 milyonda kaldı.

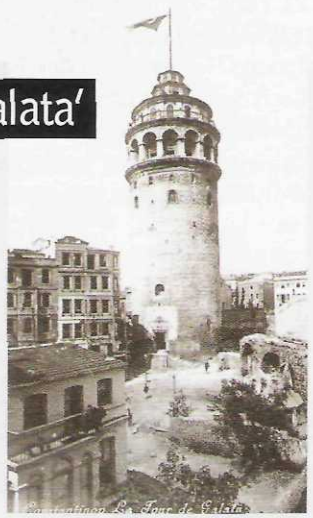
'Altın Orda' Konferansı

1226'da, merkezi Volga Nehri üzerindeki Saray şehri olmak üzere kurulan Altın Orda devletiyle ilgili olarak, 22-24 Nisan tarihleri arasında, İstanbul'da, 'Altın Orda ve Varisleri II. Uluslararası Konferansı' düzenlendi.

Konferansta, Altın Orda devletini çeşitli yönleriyle ele alan 45 bildiri sunuldu. Macaristan, ABD, Fransa, Rusya, Moğolistan ve Japonya gibi ülkelerden bilim insanlarının yanı sıra, Türkiye'den de önemli tarihçilerin katıldığı konferansa; Prof. Emine Gürsoy Naskali, Prof. Nadir Devlet ve Prof. İlber Ortaylı gibi isimler de bildirileriyle katıldılar.

Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı'nın, Ayaz İshaki - Saadet ve Tahir Çağatay'ın anılarına düzenlediği konferansın koordinatörlüğünü Doç. D. Timur Kocaoğlu üstlendi.

'Dünden Bugüne Galata'

Osmanlı Bankası Müzesi, 26 Ağustos'a kadar, kendi projelendirdiği bir sergiye ev sahipliği yapıyor. 'Dünden Bugüne Galata' sergisi , Galata'nın geçirdiği altı asırlık değişimi mekân-insan-zaman ekseni üzerinde ele alıyor. 19. Yüzyıl'ın başından günümüze, bölgede yaşanan değişimi anlatmak amacıyla değişik dönemlerde Galata Kulesi'nden çizilmiş veya fotoğraflanmış 360 derecelik panoramalar bir arada gösterilerek değişimin en belirgin noktaları sunuluyor. Sergi, Galata'nın başlıca özellik ve değişimlerini orijinal belge, plan ve görüntüler aracılığıyla gözler önüne seriyor.

Osmanlı Bankası Müzesi toplantıları

Osmanlı Bankası Müzesi'nin düzenlediği 'Voyvoda Caddesi Toplantıları'nda, bu ay da ilginç konular masaya yatırılıyor. 11 Mayıs'ta, Dr. Deniz Esemenli, 'Boğaziçi Medeniyeti ve Mimarisi' başlığı altında, Akdeniz dünyasının son varisi olan ve görkemli bir uygarlık yaratan Osmanlı'nın, 18.Yüzyıl'dan itibaren, İstanbul'un surları içindeki geleneksel yerleşim alanını terk ederek, özgün bir Boğaziçi ve Haliç konut mimarisi geliştirmesi konusuna eğilecek. 18 Mayıs'ta, Hasan Uçarsu, 'Stalin ve Müzik: Shostakovich Olayı' başlıklı konuşmada, Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde uygulanan müzik politikalarını, Rus besteci Dmitri Shostakovich'in yaşamı ve üretimiyle birlikte ele alacak. 25 Mayıs'ta Ersu Pekin, 'Düğün Varsa, Çalgı da Vardır' başlıklı konuşmasında, Anadolu'da Hitit düğünündeki çalgılardan 15. Yüzyıl'ın İç Asya'sına, 13. Yüzyıl Mevlevi semalarından 16. Yüzyıl kösnül danslarına; 18.Yüzyıl şehzadelerinin sünnet düğünündeki müzikli ve danslı gösterilerdeki çalgılara, 21.Yüzyıl'dan bir bakış sunacak.

28 Mayıs'ta ise, Prof. Dr. Zafer Toprak, 'Tek Parti'den Çok Parti'ye Geçiş Sorunsalı' başlığı altında, bu dönemde, ekonomiden kültüre, siyasetten toplumsal yapıya yansıyan değişimleri masaya yatıracak...

Dmitri Shostakovich

Haydarpaşa'ya Fatih heykeli

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın İstanbul'da yapacağı dev Fatih Sultan Mehmet heykeli için seçtiği mekân, Haydarpaşa-Kadıköy Mendireği oldu. 15 metre boyunda olacak bronz Fatih heykeli, İstanbul'a gelen herkesin görebileceği bir noktada olacak.

29 Mayıs 2005'e yetiştirilmesi istenen heykel için, herkesin katılabileceği bir yarışma düzenlenecek; ancak ismi açıklanmayan 20 sanatçıdan da proje maketi istenecek. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürü Bayram Bilge Toker, 1.5 ay maket yapım süresi verileceğini, gelen projelerin değerlendirilmesinin de bir ay alacağını ve üç ay sonra heykelin yapımına başlanabileceğini söyledi.

Projenin jürisinde Toker'in yanı sıra Mimar Sinan, Gazi ve Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nden birer akademisyen, Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Müdürü Necdet Can, Nevşehir Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Müdürü İsmail Başer yer alacak.

'Balıkçı' 115 yaşında

'Halikarnas Balıkçısı' olarak tanınan Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın 115. doğumgünü vesilesiyle, İtalyan torunu Anna Agnese Chiola ile Türk torunu Deniz Noonan bir araya geldi. Özel İtalyan Lisesi, İtalyan Liseliler Derneği ve TUREB'in (Turist Rehberleri Birliği) işbirliğiyle, 17 Nisan günü, Pera Palas'ta düzenlenen bir anma toplantısı ile Halikarnas Balıkçısı'nın 115. doğumgünü kutlandı. Toplantıyı düzenleyen İtalyan Lisesi Müdiresi Valeria Jacobellis, İtalyan Liseliler Derneği Başkanı Emel Abacığlu ve IRO Başkan Yardımcısı Nur Öztürk, kısa birer açılış konuşması yaptılar.

'Balıkçı'nın İtalyan olan ilk eşinden olma torunu Anna Agnese Chiola, İtalya'dan gelerek kutlamaya katıldı. Türk torunu Deniz Noonan da toplantıda hazır bulundu. Fahrünnisa Zeid, Aliye Berger, Füreya Koral, Şirin Devrim gibi çok renkli sanatçıların çıktığı Şakir Paşa ailesinden gelen Cevat Şakir'le ilgili olarak, Şadan Gökovalı ve Güven Turan kısa birer konuşma yaptılar. Doğa ve tarih tutkunu 'Balıkçı', çok yönlü bir kültür adamı olmasıyla ele alınırken, aile albümlerinden derlenen fotoğraflarla bir de sunum yapıldı.

Ayasofya'nın tasarımı

İsviçre-Bern Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof.Dr.Volker Hoffmann'ın araştırma sonuçlarını tanıtan 'Ayasofya'nın Geometrik Tasarımı' adlı sergi, 7 Mayıs 2005 tarihine kadar Ayasofya Müzesi'nde izlenebilir. Sergi, Bern Üniversitesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Mimarlık Tarihi ve Anıtlar Koruma Kürsüsü ile İstanbul, Ayasofya Müzesi Müdürlüğü, Berlin Sanat Kütüphanesi, Emden Teknik Yüksek Okulu, Makine Mühendisliği Fakültesi ve Berlin Bilim Tarihi, Max-Planck Enstitüsü işbirliği ile gerçekleştirilmiş.

'Cennetin Krallığı' filmi: Kudüs'te barışı kim bozdu?..

'Cennetin Krallığı' filminde başrol oyuncusu Orlando Bloom.

'Gladyatör' filmiyle tanıdığımız Ridley Scott, bu kez 'Kingdom of Heaven' (Cennetin Krallığı) adlı yapımıyla 6 Mayıs'ta Türkiye'de. Film, Amerikan film şirketi Twentieth Century Fox yapımı. Ancak filmde rol alan Suriyeli Hassan Mesud ve Mısırlı Halid en-Nebi, senarist William Monohan ile yönetmen Ridley Scott'un, büyük bir çabayla, Müslüman-Hıristiyan çatışması konusunda objektif davranmaya çalıştıklarını aktarıyorlar. Film, Salâhaddin Eyyûbi'nin 4 Temmuz 1187'deki zaferiyle sonuçlanan Hittîn Savaşı'ndan Kudüs'ün Müslümanlar tarafından 30 Eylül 1187 yeniden fethine uzanan dönemi anlatıyor. Londra'daki tanıtımlarda, yönetmen Ridley Scott da, o dönemde barışı bozanların, Müslümanlar değil, rant uğruna 'Kutsal Topraklar'a yerleşen 'marjinal Hıristiyanlar' olduğunu vurguladı...

Popüler Tarih'in notu: *Filmde anlatılan dönemi, Prof. Dr. Işın Demirkent, Popüler Tarih'in Kasım 2002 tarihli 27. sayısındaki yazısında dile getirmişti.*

27 Mayıs manzaraları

İsmet İnönü'nün Yeşilhisar'da protesto edilmesi; İstanbul, Beyazıt'taki gösterilerde, Turan Emeksiz'in ölümü; sıkıyönetim ilanı; basın mahkemelerinde biriken dosyalar ve çeşitli gazetelere verilen kapatma cezaları; sıkıyönetimin, 1 Mayıs'ta en küçük topluluklara bile ateş açılabileceğini açıklaması; '555K' mitingi; Ankara Harp Okulu öğrencilerinin iktidara karşı düzenledikleri sessiz gösteri yürüyüşü; mektup ve telgrafa sansür konması ve nihayet, beş kişinin bir araya gelerek dolaşmasının yasaklanması... 1960 Nisan'ının bu hareketli günleri, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askerî darbeyle sona erdi; Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu. Orgeneral Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetler adına ülke yönetimini üstlenen Milli Birlik Komitesi'nin başına getirildi. Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes, 28 Mayıs'ta, Kütahya yolunda tutuklanırken, Celal Bayar ve 7 bakanın Silahlı Kuvvetler gözetiminde olduğu açıklandı. Hükümetin baskısından ve siyasal-toplumsal ortamın gerginliğinden bunalan halk, Anadolu'nun pek çok bölgesinde orduyu destekleyen gösteriler yaptı. Özellikle gençlerin, birçok yerde tankların üzerine çıkıp, Silahlı Kuvvetler'in bu girişimini desteklediklerini gösterdi. İstanbul ve Ankara halkı, gösterilere Haziran'da başlarken; 31 Mayıs'ta, Aydın, Malatya, Nazilli, Adana, Mersin ve Adapazarı'nda halk, orduya olan güvenini göstererek büyük mitingler yaptı.

İstanbul'da, halkın orduyu desteklediğini ifade eden bu görüntülere, 27 Mayıs darbesi sonrasında sıkça rastlandı.

merakediyorum@

googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

